

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Lolland-Falsters Stiftsbog 1992

Stiftsbog og landemode-akt

for Lolland-Falster stift

1992

Redaktionsudvalg:

THORKILD GRÆSHOLT · TORBEN JØRGENSEN
TORBEN MØLLENBACH LARSEN · JENS LOSE
HOLGER JEPSEN (red.)

Det særlige landemodestof er redigeret af stiftskontorchef
Helle Samson Heller

Stiftsbogens for- og bagside

Stiftsbogens for- og bagside er udformet af grafikerer Ingemann Andersen.

Ingemann Andersen er født den 30. marts 1929 i Søllested på Lolland. Han blev uddannet på Kunstakademiets Malerskole ved professor Kræsten Iversen fra 1951 til 1955. Fra 1955 til 1957 gik Ingemann Andersen på Akademiets Grafiske Skole, hvor han havde professor Holger J. Jensen som lærer.

Ingemann Andersen debuterede på Kunstnernes Efterårsudstilling i 1953 og på Kunstnernes Påskeudstilling i Århus i 1955.

På side 75 bringes en artikel, som museumsinspektør Nils Ohrt har skrevet i forbindelse med en udstilling, som Ingemann Andersen afholdt på Storstrøms Kunstmuseum i foråret 1992. Artiklen er en fin indførelse i Ingemann Andersens kunst.

Forsiden: Ryde kirke.

Tryk: Lollands-Postens Bogtrykkeri, Maribo.

Indhold

Stiftsbogens for- og bagside	2
Provst Gynter Meede: Lovet være du, Jesus Krist! – en lovsang	5
Sognepræst Poul Martin Hansen: Bag Kippinge-valfarten	7
Domprovst Immanuel Felter: Leonora Christinas gravkammer i Maribo Domkirke	15
Prof. dr. phil. Otto Norn: Ude i kirkelige anliggender	21
Universitetslektor, dr. phil. Steffen Arndal: Oplevelsesdimensionen i Brorsons salmer om skabelsen	33
Provst Finn Riber Jensen: Den danske folkekirke er værd at slå for	49
Docent Henry Cöster: Hvem er herre i Herrens hus	58
Provst Tadeusz Raszuk: Den Evangelisk-Augsburgske kirkes stilling i Polen	70
Museumsinspektør Nils Ohr: Ingemann Andersen og materialets natur	75
Biskop Thorkild Græsholt: Tale ved Landemodet 1992	79
Af- og tilgang i stiftets gejstlighed	81
Landemodet	86
Love, bekendtgørelser og cirkulærer m.v.	87
Uddrag af Kirkeministeriets skrivelser og afgørelser til biskopperne	92
Uddrag af Kirkeministeriets skrivelser og afgørelser til stiftsøvrigheden	93
Uddrag af skrivelser fra biskop og stiftsøvrighed og andre myndigheder	98
Kapitelstakst	101
Legat til fordel for enker og børn af præster i Lolland-Falsters stift	102
Regnskab for Lolland-Falsters stiftsfond	103
Regnskab for Lolland-Falsters kirkelige legatfond	107
Bevilgede lån	109
Adresser og oversigter	111
Lolland-Falsters Stiftsbog 1966-1991 – et register over 25 års stiftsbøger	115
Emneregister	119
Navneregister	143

Lovet være du, Jesus Krist! – en lovsang

Af provst
Gynter Meede, Nykøbing F.

Julens salmer har for os en særlig tone. Tekst og melodi smelter sammen til en helhed og fremkalder i os en særlig følelse af højtid og glæde. Når melodien lyder, vækkes erindringer, og de fleste mennesker i vort land kan slet ikke lade være med at nynne med, når tonerne strømmer ud af højtalere eller øves på hjemmets instrument som en forberedelse til julen.

Der er dog en salme i vor salmebog, hvis melodi ikke umiddelbart opfattes som en julemelodi. Det er den danske folkemelodi til salmen »Lovet være du, Jesus Krist« nr. 89 i Den Danske Salmebog.

Melodien har nemlig et andet ståsted, idet skolens sangtradition har knyttet den til salmen »Lille Guds barn, hvad skader dig«. Dette bevirker, at den af Luther og Grundtvig bearbejdede gamle julesalme, der tekstmæssigt er en af vore bedste, om ikke den bedste, aldrig er blevet folkeeje på linje med mange af julens øvrige kernesalmer. For netop i denne salme folder lovsangen sig helt ud; den lovsang, vi ikke kan og bør være foruden.

Det er derfor også naturligt, at lovsangen indtager en central plads i vor gudstjeneste og i et kristent menneskes liv. I lovsangen takker vi Gud for livet, Han gav os, og priser Hans storhed og væld.

I lovsangen kan den kristne menighed på stærkeste måde give udtryk for lovprisningen af sin Herre og Frelser. Det er jo det, der allerede sker den første julenat, da hyrderne vendte tilbage og priste og lovede Gud for alt, hvad de havde hørt og set, således som der var blevet sagt til dem.

Lukasevangeliets juleberetning er i kirkeårets tekster delt op i to afsnit. Først kapitel 2 vers 1-14 og derpå som aftensang-tekst på juledag versene 15-20. Når beretningen er delt op på denne måde, kan det skyldes, at der er en tydelig skillelinie mellem de to tekstafsnit. De første 14 vers fortæller om selve fødselsbegivenheden og englens budskab derom til hyrderne og om den mangfoldige himmelske hærskares lovsang,

mens de følgende vers handler om, hvad de hyrder, der oplevede Jesu fødsel, fik ud af denne begivenhed.

Netop aftensangsteksten er god at have med, både når vi forbereder os til julehøjtiden, og når julen er forbi, fordi den kan hjælpe os med at få svar på nogle spørgsmål, inden vi iler videre i vort liv. I adventstiden kan den hjælpe os med at tænke over, hvad vi egentlig venter os af julens budskab. Og efter jul kan den give os svar på spørgsmålet: Hvad fik vi så ud af julen med vor travlhed og alle gaverne og af vort møde med julens evangelium om barnet i krybben?

Ja hyrderne fik det ud af deres første jul, at de vendte tilbage til deres daglige liv og lovpriste og lovede Gud for alt, hvad de havde hørt og set. Den himmelske hærskares lovprisning havde ligesom forplantet sig til deres hjerter, så de ikke kunne andet end at fortsætte denne lovprisning på deres vej tilbage til deres hverdagsgerning.

Udfordringerne, problemerne, modgangen med sygdom, død og sorg var der stadig, men midt i alt dette var de blevet fyldt af en glæde og en fortrøstning, der satte hverdagsproblemerne i et andet lys. Englens budskab om Jesu fødsel, om at Kristus var født på jorden, fik disse barske og hårdføre mænd til at bryde ud i lovsang. Og lovsangen vedblev med at lyde.

Denne lovsang, der tog sin begyndelse ved Jesu fødsel, fortsatte jo også efter hans død og opstandelse. Det beretter vort Nye Testamente om. Efter at Jesus i nærheden af Betania efter sin opstandelse havde taget afsked med disciplene for at fare til himmels, hører vi om, at disciplene vendte tilbage til Jerusalem og lovpriste Gud i helligdommen. Og da Helligånden pinsedag havde gjort sin gerning, hører vi om disciplene, at de lovpriste Gud og havde yndest hos hele folket. At det er Guds vilje, at lovprisningen skal vare til evig tid, vidner Johannes åbenbaringsbog for os om, når det om frelseren hedder, at enhver skabning i himmelen og på jorden og under jorden og på havet, ja alt, hvad i dem er, skal sige »Ham, som sidder på tronen, og Lammet være lov og pris og ære og magt i evighedernes evigheder«.

Aftensangsteksten til juledag kan lære også os at være med i skaren af dem, der lovsynger og priser »Jesus Krist, fordi han menneske vorden est«. Ligesom hyrderne udbød i lovsang, således skal også vi både som optakt til julen og som en tak til julens Herre bringe vor lovsang og lovprisning, også når julens melodier er klinget ud.

Og på en ganske almindelig søndag i kirkeåret kan Grundtvigs salme med en melodi, der ikke minder om julen jo sagtens hjælpe os med at give lovsangen de rette ord.

Konning er du blandt konger bedst;
ånders konge blev støvets gæst,
fører os op fra skyggedal
hjem til sin lyse kongesal.

O, GUD SKE LOV!

Bag Kippinge-valfarten

– en rejsebeskrivelse til opmuntring og advarsel for ligesindede

---

Af sognepræst
Poul Martin Hansen.

I middelalderen ejede Kippinge kirke et relikvie, som trak store skarer af pilgrimme til kirken. Det var »det hellige sakrament«, d.v.s. dråber af Kristi blod. Denne valfart var inspirationen til et stort egnesspil, som sommeren 1992 blev opført ved Kippinge kirke af professionelle og amatører. Formanden for den styringsgruppe, der stod bag spillet, fortæller om det bevægede forløb, der førte frem til en særdeles vellykket premiere.

»Hvad siger du til, at vi gør Valfarten til Kippinge kirke gennem 500 år til kommunens årstema for 1992 – og at vi evt. opfører et egnesspil over temaet?« – Sådan omtrent lød ordene i telefonen en sommerdag i 1990. Stemmen tilhørte Frank V. Nielsen, Nørre Alslev kommunes planlægningssekretær og idémand.

Egnesspil! – Kippinge kirke! – Adskillige tanker flyver gennem hovedet på én. Som den første: En oplagt chance for en sognepræst til at få en bredere kontakt med sine sognebørn. Dertil spillets muligheder for at formidle kendskabet til kirkens historie og tidligere centrale placering i egnens liv. Tilsammen giver det mulighed for at give de medvirkende indsigt i fortidens religiøse liv og forestillinger – og stille dem op over for vor egen tids livsstil og -holdninger. – Men også problemer melder sig: Hvor skal grænsen ligge mellem forfatterens og instruktørens frihed og den lokale opfattelse af respekten for kirkens og kirkegårdens rum? – Projektets omfang og økonomi – niveau i det hele taget i et sogn, hvor der ikke tidligere har været noget lignende, bortset fra nutidens lokalrevy og fortidens dilettantforestillinger; – hvor lå lejet for forventninger-

ne – hvor langt kunne man engagere? – Enfin! – Det blev naturligvis til en tilslutning.

Af den videre samtale fremgik det, at Frank Nielsen forinden havde talt med dramatikeren Leif Petersen, der er hjemmehørende i kommunen, og som han i forbindelse med Ingemann-jubilæet 1989 havde lært at kende.

Den 22. august mødtes vi tre således om aftenen ved Kippinge Kirke for at besigtige spillestedet og sammenholde det historiske stof med stedets muligheder. Spillepladsen syntes hurtigt at være oplagt: Marken op til kirken i nord i den gamle, nu udtørrede Vålse Vig. Fra de tænkte tilskuerpladser ude i vigen så vi for os en monumental baggrund for spillet: Kirken selv med dens smukke spir og de store trækroner i aftenens modlys indtil mørkets frembrud og derefter belyst under spillet. – Dermed var tidspunktet for spillet tilsyneladende givet: sidst i august – efter høst! – Et kæmpestort telt skulle yde publikum og spillere ly mod de lunefulde augustbyger. Teltet skulle være til at rulle op bag scenen og i hele højre side, så det var muligt at skifte hurtigt mellem interiør- og eksteriørscener – en plan, der senere blev forladt af såvel tekniske som økonomiske grunde. Det var, hvad samtalen efterfølgende bl.a. drejede sig om under aftenkaffen i præstegården. Lidet anede – i det mindste de to af os – hvad vi var ved at give os i kast med. Endnu var vi som legende mennesker på de løse skitsers uforpligtende grund. Begivenhederne skulle senere føre os hen, hvor vi ikke ville.

Leif Petersen var på denne tid formand for Teaterrådet og havde en vis indsigt i egnteater bl.a. som manuskriptforfatter til forestillingen »Brandts Klædefabrik« i Odense. Han var fra denne allerførste fase og sidenhen en uvurderlig konsulent og den eneste af os, der havde kendskab til bevillingssystemet og teaterproduktion.

Efter denne spæde begyndelse tog begivenhederne fart, først i et overkommeligt, senere i et accelererende tempo efterhånden som omfanget af aktiviteterne og dermed problemerne voksede. – En styringsgruppe blev nedsat bestående af to repræsentanter for Kippinges beboerforeninger, lokalarkivets leder, endvidere Frank Nielsen, der også her blev sekretær og planlægger, og endelig sognepræsten, der udpegedes som formand. Dertil knyttedes en registreret revisor som regnskabsfører og som allerede nævnt Leif Petersen som konsulent, begge uden for styringsgruppen.

Det stod alle klart fra begyndelsen, at projektet skulle være ambitiøst, både hvad angår niveau og det antal mennesker, der skulle inddrages. Der skulle slet og ret lægges op til, at spillet skulle blive en stor begivenhed i Nørre Alslev kommune med de ellers små ressourcer til kulturel virksomhed. Afgørende vægt blev lagt på, at de medvirkende skulle opleve glæden ved i solidaritet med andre grupper og mennesker at skulle løse en tilsyneladende næsten uoverkommelig opgave i en udfordring, der ikke før var set på stedet. Alene budgettet kunne virke skræmmende, fra starten var det beregnet til 638.000 kr. – det var sket ved en sammenligning med regnskabet fra »Brandts Klædefabrik«. For det var

Scene fra forestillingen.

indlysende, at skulle det tilsigtede niveau nås, fordrede det professionel medvirken – i det mindste m.h.t. produktionsgruppen, dvs. instruktør, scenograf, koreograf, lysdesigner, teaterteknikere etc.

Til dem, der meldte sig som spillere, skulle der gives en professionel dramatisk grundtræning for at løfte spillet ud af dilettanteriet.

Fra begyndelsen var det meningen, at Leif Petersen skulle stå for manuskriptet, dog betingede han sig at kunne tage en medforfatter p.g.a. andre store opgaver bl.a. til DR. – Idé-oplægget var hans: Handlingen skulle bestå af en gennemgående kærlighedshistorie udspillet mellem stykkets fiktive par Hr. Poul, præst i Kippinge, og Anna, en pige eller klog kone fra skoven i tiden 1492 til ca. 1525, og krydres med mere eller mindre veldokumenterede historiske begivenheder ved kirken fra denne tid. Dertil en bred folkelivsskildring af valfartens møde mellem de fremmede, pilgrimmene og de fastboende, markedsliv med indslag af gøglere bestående af børn og unge, brudt af anakronistiske, nutidige fænomener. Hele denne brogede mangfoldighed var med mange og små roller naturligvis velegnet for amatører. – Fra juni 91 deltog dramatikerens Lisbet Gad i udarbejdelsen af disse tanker til en synopse, en skitse af spillets forløb, der med nogen forsinkelse lå klar sent på efteråret samme år. Dermed skulle grundlaget for manuskriptets 1. gennemskrivning være skabt, troede vi. – Men sådan gik det ikke!

Musik skulle der naturligvis også til, bl.a. for at kunne skabe festlige indslag i det brogede folkelivsbillede. Hvor meget og hvordan stod os ikke helt klart. Det måtte manuskriptudviklingen afgøre. Men også m.h.t. denne musik sigtede vi højt, idet vi fra sommeren 91 fik en aftale i stand med det nystartede Storstrøms Kammerensemble, der beredvilligt og entusiastisk gik ind for projektet. Som et forskud på herlighederne afholdt ensemblet derfor vederlagsfrit en koncert i Kippinge kirke 23. november, hvor de som afslutning på et meget smukt og virtuost gennemført program meget apropos humørfyldt fremførte en medrivende renæssancemusik. – Desværre skiltes vore veje i den afgørende fase på en måde, vi ikke er stolte af, idet vi tøvede med at orientere ensemblet, indtil vi selv havde fået alt på plads. – Projektets forandring som følge af pengemangel var hertil medvirkende årsag.

En afgørende forudsætning for gennemførelsen af disse ambitiøse planer var selvfølgelig, at de nødvendige midler kunne skaffes, dvs. først og fremmest gennem bevillinger fra de forskellige private fonde samt de tilgængelige midler til dette formål hos stat, amt og kommune. – Vi begyndte naturligt med Nørre Alslev kommune og søgte derpå lokale fonde og institutioner, for gennem den dokumenterede lokale støtte og interesse at kunne stå stærkere, når vi gik over Statens Kulturfond til andre landsdækkende større og mindre fonde. – I alt udsendtes ca. 75 ansøgninger, hvoraf de færreste gav udbytte. I december 91 modtog vi som foreløbig sidste og større tilskud 80.000 kr. fra Sukkerfabrikken Nykøbings Erhvervs- og Kulturfond og havde med tilsagnet fra Kulturfonden på 125.000 kr., og hvad vi ellers havde kunnet samle fra amt og kommune m.fl. foreløbig ca. 340.000 kr. til rådighed. – Optimistiske var vi et par måneder tidligere gået ind i offentlighedsfasen.

Det skete ved et større pressemøde 16. oktober ved Kippinge kirke. En lille uge senere blev de omkringliggende beboerforeningers bestyrelser indbudt til et pep-talk-møde. I stedet for at indrykke annoncer, der formentlig kun læstes af nogle, ville vi i overensstemmelsen med valfartstanken forsøge at overtale disse repræsentanter til mere målrettet at lade deres medlemmer gå fra dør til dør med pressemeddelelsen i hånden for at spørge beboerne i sognene, hvad de evt. kunne bidrage med, og for i det hele taget at vække interesse for sagen m.h.p. et stort fællesmøde på Vålse skole den 17. november. Virkningen var formidabel: 109 beboere i alderen fra 6 år til 72 år meldte sig denne aften, ca. halvdelen som spillere, resten som »praktikere«. Stemningen var fin og sindene mere end forventningsfulde.

Filminstruktør Jon Bang Carlsen havde givet tilsagn om at ville instruere spillet og havde fra sommeren været knyttet til projektet foreløbig som konsulent. På hans råd var den første synopse kasseret, hvorpå en ny lå færdig omkring årsskiftet. Handlingen var forenklet og gjort strammere omkring stykkets par således, at der nu var 5 større roller og en del små. Hovedparten af spillerne skulle indgå i en massekoreografi. Der var hermed lagt op til, at disse 5 roller skulle spilles af professionelle.

Over scenen skulle hænges elektroniske skærme, der både kunne vise nærbilleder af spillerne og af optagelser fra fx. kapellet, der frem for kirken var et rent middelalderrum. Med det tegnede der sig et billede af en stor og flot forestilling – en utraditionel blanding af film og teater med udsigt til at kunne tjene ekstrapenge hjem. – Lisbet Gad tog derpå fat på at skrive manuskriptet alene, fordi Leif Petersen var forhindret p.g.a. andet arbejde.

Som planlagt var spillerne i begyndelsen af januar gået i gang med dramatræningen under ledelse af en professionel instruktør fra MASKEN. To gange ugentlig mødtes man, og alle gik entusiastisk til skuespil-lege og improvisationer, da den første generthed havde lagt sig. Det varede til midt i februar. Hertil gik alting tilsyneladende ganske godt! – Så indtrådte krisen – vendepunktet!

Pengestrømmen var standset ved årsskiftet, budgettet svulmet op som følge af de omtalte ændringer af forestillingens karakter. Der arbejdedes på kraft for at få solgt forestillingen til enten DR, TV2 eller endog det nordtyske tv NDR. En filmmand, kendt inden for branchen, sled trapper for os; en kendt fond-raiser blev kontaktet, men forgæves. Vi kom ikke ud af stedet. Jon Bang Carlsen måtte trods sine ihærdige anstrengelser erkende, at han ikke kunne realisere sit kunstneriske mål, og måtte derfor med dyb beklagelse sige fra i fuld forståelse med os andre. – Vi havde et alvorligt problem: En stor flok forventningsfulde og intetanende spillere, der havde brugt en betragtelig sum af tid og kræfter gennem årets første måneder – og ingen kunstnerisk leder. – Sejlene blev rebet: Det elektroniske skærmarrangement blev fjernet fra manuskriptets regibemærkninger. Budgettet blev skåret ned til, hvad vi nu fandt realistisk, nemlig ca. 500.000 kr. Armene blev holdt tæt til kroppen, mens vi ledte efter en ny instruktør; vi forhandlede, missede – og så brød solen fra Austerlitz pludselig igennem, sidst i marts.

Skuespiller og instruktør Carsten Bang trådte til som redningsmanden. Han havde netop haft premiere i Kanonhallen i København på en vel anmeldt forestilling, som han havde sat op. Han havde året før instrueret et succesrigt egnsspil ved Randers og havde sammen med sit team, koreografen Tove Degn, lysdesigneren Carl Knudsen, scenografen Bruno MacDonald og instruktørassistenten Dorte Nyløkke mod på at gentage succesen. – Og det gjorde de! Mødet med spillerne forløb fint; det tændte straks og udløste en lettelse hos spillerne, da de kort forinden var blevet orienteret om skiftet bl.a. gennem de løbende nyhedsbreve.

Derefter blev der i de næste fire måneder arbejdet hårdt og længe i forlængelse af den allerede opnåede træning, der her viste sig helt uvurderlig. En stærk solidaritetsfølelse opstod hurtigt mellem spillerne og øvrige medvirkende og det professionelle produktionshold tillige med de to professionelle spillere, Hanne Stensgaard og Leif Skriver, stykkets omtalte par, der udgjorde det absolutte minimum af professionelle spillere.

Resten af tiden op til premieren forløb i stadig hidsigere tempo med ugentlige produktionsmøder, hvorunder det gamle triumvirat og regn-

skabsføreren tog stilling til de hundredvis af små og store ting lige fra toiletvogne, parkering, billetter, publikumsopbygning, byggesag til pressemøder, radio, tv-udsendelser, en vedvarende og pågående PR og meget, meget mere. Frank Nielsen udarbejdede hertil en helt uvurderlig aktionskalender, så overblikket kunne bevares under tumulten – sådan kunne det i hvert fald fornemmes ind i mellem – under en for nogle voksende manisk besættelse for at klare både arbejde og spil.

Stort set hver aften i hele juli måned sled spillerne med gennemspilning på spillepladsen, hvor scenen var lagt allerede sidst i juni. – Præstegården fungerede efterhånden som kommandocentral, hotel, systue (konfirmandstuen), cafeteria etc. Dørene klaprede uafslødt, mens sydamer, scenograf, instruktør, skuespillere skulle hente/bruge noget/have hjælp fra andre – desuden var her mødested for journalister, radiofolk, fotografer. Spandevs af kaffe blev brygget, mad serveret til de mærkeligste tider. Gennem hele juli begyndte dagen kl. ca. 6.30 og sluttede sjældent før over midnat. – Anstrengende, men også spændende og utroligt givende! – Også på spillepladsen arbejdedes der intenst, især til langt ud på natten af lysfolkene, der skulle bringe de over 120 forskellige lamper på plads i træer, standere og lysgrave, et udstyr, som lysdesigneren havde lånt næsten gratis på 6 forskellige københavnske teatre på sit eget gode navn og rygte. – Heller ikke skal glemmes de praktiske folk, der dér i dagevis i varmen udførte alt det grove legemlige slid uden at få så meget som en lækende drik for det. Offerviljen var næsten uudtømmelig, når det gjaldt spillet.

Endelig skal de sidste løse ender bindes sammen, pengene og musikken. – Først pengene. Ved hårdt bearbejde og solide tilskud fra et par af ansøgningerne lykkedes det at komme op på et samlet tilskud på ca. 410.000 kr. Resten ca. 100.000 kr. skulle hentes hjem som spilleindtægt. – Og det lykkedes – ja!

Ved Carsten Bangs tiltræden satsede vi på en friluftsforestilling. Ud fra det færdige manuskript og hans visioner blev det klart, at musikindslagene ville blive ret begrænset. Vi valgte derfor i stedet for at finde en løsning sammen med Kammerensemblet, at acceptere et samlet meget fordelagtigt tilbud på hele lyd- og musik siden inklusiv teknikken fra komponisten Gunner Møller Pedersen. Det skulle vise sig at være et overordentligt heldigt valg, dels p.g.a. den leverede perfekte lyd og musik, og dels fordi han bogstavelig talt kom med en hel pose penge i hånden til os og desforuden med sit væsen og jyske lune i øvrigt gik fint ind i teamet.

Premiere! – Alt forløb, som det skulle med de små skønhedsfejl og nerver, som en vellykket premiere skal have. Anmeldelserne blev imødeset med spænding. – I Lolland-Falsters Folketidende skrev K. E. Watz således:

»Valfartsspillet ved Kippinge kirke er et nyt, lokalt eksempel på, hvor langt det er muligt at nå, når amatører og professionelle mødes på de rigtige betingelser – og satser højt nok.

Kommandocentralen: Vålse præstegård.

»Rejsen mod en ny tid« er som egnesspil i et område, der er helt uden traditioner for teaterprojekter i den størrelsesorden, en voldsom satsning. Men miraklet sker: Forestillingen lykkes, fordi den afvikles på helt professionelle præmisser. Det gælder instruktionen, der kalder det tilsyneladende maksimale frem i de mange amatører, og det gælder hele det sceniske arrangement, herunder især den fortræffelige lyssætning.

Dertil kommer, at Lisbet Gads manuskript dramatisk er lagt ideelt til rette for det forhåndenværende ensemble ... det tager udgangspunkt i det lokale, pilgrimmenes valfart til Kippinge kirke i slutningen af 1400-tallet og begyndelsen af 1500-tallet, men hæver det historiske tema op i en både europæisk og universel sfære, samtidig med, at der fortælles en gribende personlig skæbnehistorie ... Rent teknisk er Lisbet Gads manuskript en mønsterpræstation. Simpelthen det mest perfekte, målrettede egnesspil-partitur, man kan forestille sig.«

Under overskriften »Et flot mirakel i en fattig tid – »Kippinge valfarten« en smuk og positiv oplevelse« skrev NY DAGs anmelder Carsten H. Søndergård:

»Imponerende og veldrejet. Hurtige og flotte scenskift. Smuk og farlig musik – alt efter situationen. Masser af flotte lyseffekter. Bevægelse på scenen og gode skuespil-præstationer ...«

En dyb og ægte glæde bredte sig blandt alle medvirkende over modtagelsen, ikke mindst fra publikums side, af hvad vi havde at give – mens forfængeligheden i det stille trak renter, naturligvis!

Nu ligger spillepladsen hen som før, harven har trukket sine spor over jordfladen i Vigen. En stille valfart til kirkegårdsmuren med vemodige kikk ud over terrænet har fundet sted i måneden efter spillets afslutning.

I spillerne er plantet en lille uro, en trang til nye oplevelser sammen, som fremtiden må indfri. – Som en af spillerne meget karakteristisk skrev bagefter:

"... fra starten af prøverne og til den sidste aften, hvor spillet blev spillet for sidste gang, har vi rejst med og mod forandringen – vi forandrede os i den forløbne tid – vi forandrede os i samværet med hinanden – i medgang og modgang – i ordenes positive betydning. Vi bliver aldrig de samme mennesker som før!"

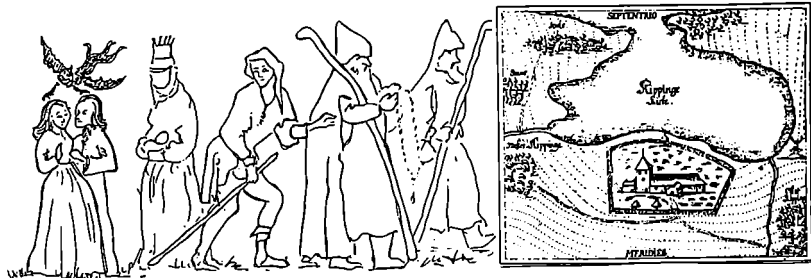
KOM TIL **Kippinge** 1.-8. AUG.

OG SE EGNSSPILLET I NØRRE ALSLEV KOMMUNE

KIPPINGE-VALFARTEN

·Rejsen mod en ny Tid·

Resens Atlas ca.1670.

Leonora Christinas gravkammer i Maribo Domkirke

Af domprovst
Immanuel Felter.

Blandt de mange gravminder, der findes i Maribo Domkirke, er Leonora Christinas det berømteste. Mærkeligt er det derfor, at man i tidens løb glemte, hvor hendes gravplads egentlig var. Domprovst Felter fortæller om gravkammerets historie og genopdagelse i 1958.

Da jeg i 1966, efter en henvendelse fra Historisk Samfund for Lolland-Falster, påtog mig at forfatte et festskrift i anledning af Domkirkens 550 års jubilæum¹⁾, begrænsede jeg bevidst min opgave til at redegøre for kirkens bygningshistorie samt en omtale af dens rige inventar. Derfor undlod jeg at beskæftige mig med de talrige gravminder, som findes i kirken, herunder det mest berømte, nemlig Leonora Christinas.

Dog har jeg i min lange embedstid ved kirken beskæftiget mig med kongedatteren og hendes sidste år i Maribo. Og eftersom det var i min embedstid, at hendes gravkammer blev genfundet, vil det være naturligt for mig at bidrage til, at omstændighederne ved dette fund ikke går i glemme.

I.

Det var i 1685, at Leonora Christina efter sit 22-årige fangenskab i Blåtårn ved Københavns Slot fik anvist bopæl i Maribo, hvor hun tilbragte sine sidste leveår til sin død i 1698. Hun fik bolig i Munkeklosteret (på det sted, hvor nu domprovstegården ligger), eftersom Nonneklosteret forlængst var ubeboeligt. Det havde efter reformationen tjent som stiftelse for adelens ugifte døtre. Men da disse viste sig helt uregerlige, besluttede rigsrådet i 1621 at lukke klosteret. Og så snart bygningerne stod tomme, begyndte byens borgere at forsyne sig med bjælker fra tagværket og med sten fra murene.

Leonora Christina fik gode kår i Maribo Kloster. Hendes husstand var betydelig, omfattede 14-15 personer. Hun fik store bidrag i naturalier,

brændsel, vildt, fisk etc. Hun oppebar også en årlig apanage, som efterhånden forhøjedes til højeste embedspension. I 1696 fik hun tilladelse til at lade indrette et særligt gravkammer i Klosterkirken. og da det var færdigt, lod hun med det samme kisterne med hendes 3 afdøde, mindreårige sønner hente fra København, hvor de henstod i et kapel i Helligåndskirken.

Kongen havde tiltænkt hende en standsmæssig begravelse, men det frabad hun sig. Hun døde den 16. marts 1698, men blev først gravsat i sit murede kammer den 6. april om aftenen. Til stede var kun et par af hendes venner, deriblandt Maribos sognepræst, magister Henrik Roth²⁾. Hendes kiste var ganske enkel, læderbetrukket, uden beslag og prydelser.

II.

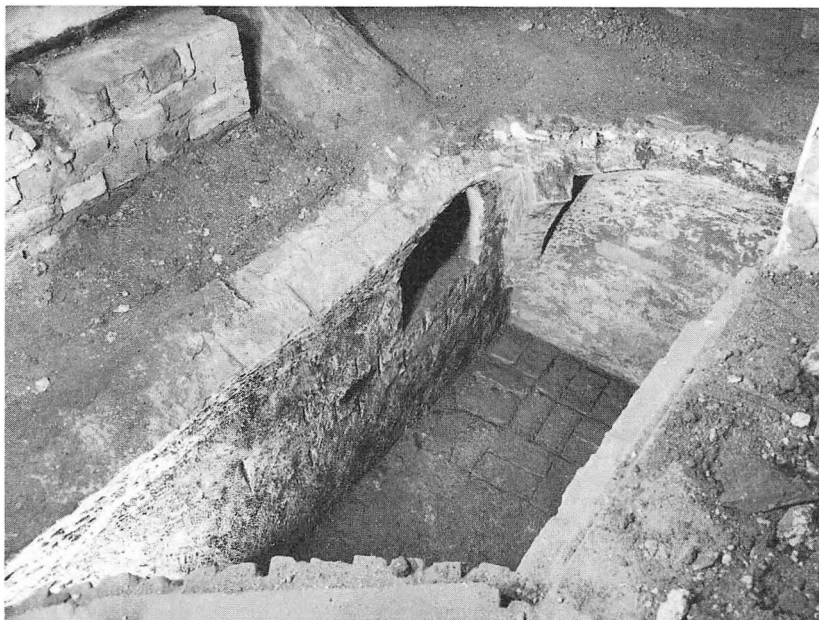
Det må erkendes, at i løbet af de næste hundrede år blev Leonora Christina faktisk glemt, og det samme skete med hendes gravplads. Den befandt sig i den vestre ende af nordre sideskib, nær ved det sted, hvor hun under gudstjenesten havde haft sin særlige stol eller bænk (tæt ved kortappen). Noget af forklaringen herpå er sikkert, at kirkerummet var delt ved en tværmur, der forbandt de to vestlige piller. Den vestlige del af kirken (med højkoret) blev således ikke benyttet til gudstjeneste³⁾, men tjente til oplagsrum, herunder til opbevaring af kalk⁴⁾.

Der eksisterer en fornøjelig historie om, hvordan det gik til ved genopdagelsen af gravkammeret⁵⁾. Nogle drenge legede ved kirkens vestgavl. En af dem tabte en mønt, der trillede bort og forsvandt gennem en rist i kirkemuren. Det blev anledning til, at man foretog en undersøgelse af, hvad der gemte sig bag jerngitteret. Haugner angiver årstallet for genopdagelsen af gravkammeret til 1819, mens kaptajn Hector Boeck sætter det til 1827⁶⁾.

Resultatet var deprimerende. Gravkammeret var halvfyldt med vand, og ethvert spor af kisterne var forsvundet. Tilbage var blot et kranie af en voksen person samt nogle benrester. Det var øjensynligt grundvandet og den nedsivende kalk, som havde øvet sit nedbrydende værk. Men de sparsomme rester, man fandt af knogler og kranie, samlede man omhyggeligt og anbragte dem i en lille trækasse på ca. en alens længde og halvt så bred. Og for at grundvandet ikke atter skulle gøre attentat på de jordiske rester af de begravede, murede man en lille plint på knap en alens højde, hvorpå den lille kasse blev anbragt⁷⁾.

III.

Næste begivenhed i gravkammerets historie indtræffer i 1862, året for kirkens første store istandsættelse, hvor kirkerummet blev genskabt i sin fulde størrelse, idet tværmuren blev fjernet. Samtidig blev det store alter flyttet fra sin plads i østenden af kirken op i højkoret, hvor det kom ganske anderledes til sin ret.

Det genfundne gravkammer 1958. Foto: Klüwer Jepsen.

Endelig blev Leonora Christinas gravsten taget op af gulvet og anbragt i den vestligste niche i det nordre sideskib, muligvis fordi den var revnet. Måske var dette et behjertet forsøg på at redde gravstenen. Men ubegribeligt er det, at man endte med at banke den smukke krydshvælvning, som dækkede gravkammeret, itu, hvorefter gravkammeret blev fyldt op med jord og sløjfet.

Endnu et væsentligt træk ved restaureringen af kirkerummet i årene 1862-63 må omtales. Oprindeligt var der i kirkens vestende adgang til nonnelægterne ad to stentrapper ud for de to vestligste murpiller. De blev i middelalderen benyttet, når præsterne fra højkoret skulle begive sig til nonnekoret for at læse messe foran Jomfru Marias pragtfulde alter (alteret befinder sig nu i Engestofte kirke, 4 km øst for Maribo). Under restaureringen fjernede man stentrapperne og forlængede nonnelægterne mod vest og lod dem så bøje ind mod kortrappen. Ved at anbringe træskillevægge dannede man et lille værelse i nordre sideskibs vestlige hjørne (det såkaldte dåbsværelse).

IV.

Da jeg i 1955 blev udnævnt til stiftsprovst i Maribo, erfarede jeg, at Nationalmuseet ønskede Leonora Christinas gravsten taget bort fra dens plads i kirkens nordmur, da man frygtede, at den i tidens løb skulle forvitte. I stedet skulle stenen anbringes på sin gamle plads i kirkens gulf.

En tegning af J. Kornerup fra 1859 (se Haugner p. 93), viste klart gravstensens oprindelige placering til højre for korrappen. Men her dukkede et problem op. Skulle stenen anbringes på sin gamle plads, så ville halvdelen af den nå ind i det lille dåbsværelse (som adskillige dåbsfolk var glade for, da de derved slap for den lange march op ad kirkegulvet i den store kirke). Men selvfølgelig skulle stenen indtage sin gamle plads. Altså måtte dåbsværelset sløjfes.

Da vi havde fjernet trævæggene ind til dåbsværelset, viste det sig, at det havde trægulv, mens kirkerummet jo ellers er dækket med fliser. Altså måtte trægulvet tages op. Da det var sket, kom det fineste sand for dagens lys. Nu havde menighedsrådet overfor Nationalmuseet sikret sig imod at få pålagt større gravearbejder i forbindelse med stenens flytning. Men da jeg så dette fine sand, bad jeg min gamle kirketjener William Rasmussen om at foretage en prøvegravning. Kun 10-15 cm sand fjernede han. Så stødte han på en mur – og det kunne vel ikke være andet end kongedatterens gravkammer!

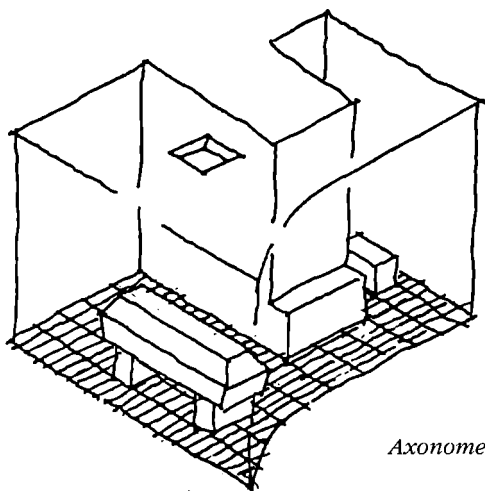
Nu fik vi travlt. Jorden blev fjernet fra gravkammeret, og på gulvet fandt vi ruinerne af den tidligere krydshvælving. Een ting var jeg spændt på: Om jeg ville finde vinduesåbningen ud til kirkepladsen, som drengene havde opdaget. I første omgang var der ingen åbning at se, intet vindue ud til det fri. Men ved nærmere eftersyn var der alligevel i muren et tydeligt omrids af et vindue. Og da vi huggede murstenene ud, var åbningen der – ud til kirkepladsen (hvor den kan ses den dag i dag).

Da gravstenen blev hugget fri af kirkens mur, viste det sig, at den var i flere stykker. Men den blev restaureret af en svensk billedhugger (Baunbach, mener jeg, han hed), som var i Nationalmuseets tjeneste. Han lod anskaffe en rektangulær granitplade af samme størrelse som gravstenen. På den blev stenen nippet fast, og revnerne blev fyldt ud af stenstøv af samme art som gravstenen, hentet fra samme stenbrud på Gotland (!).

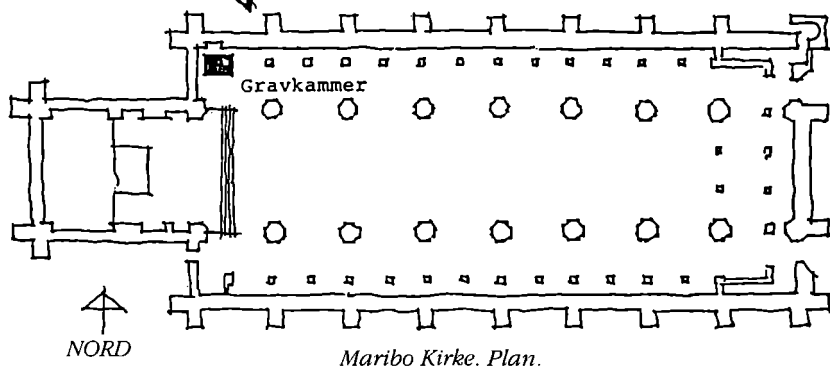
Da gravstenen blev fjernet fra sin plads i kirkemuren, så vi, at der på gulvet under stenen var et cementtrin, som sikkert var anbragt der samtidig med gravstenen. Da vi ville fjerne cementtrinnet, opdagede vi, at det var hult. Her gemte sig den lille trækasse med de jordiske rester af kongedatteren og hendes tre små sønner.

Menighedsrådet sørgede for, at den lille trækasse blev bragt sikkert til København, hvor indholdet blev undersøgt af videnskabsmænd på højeste plan, læger, tandlæger og antropologer. Resultatet af undersøgelserne blev en udtalelse, der meddeler, at kraniet hidrører fra en kvinde i 60-70 års alderen, og de øvrige knogler kunne udmærket hidrøre fra 3 børn i den af Leonora Christina angivne alder.

Den skrøbelige kasse blev erstattet af en fornem lille egetræskiste, tegnet af domkirkens arkitekt Helge Holm. Her blev de jordiske rester af de 4 personer anbragt, og ved en lille højtidelighed den 16. marts 1959 (261 års dagen for hendes død) under overværelse af dr. phil. Otto Norn fra Nationalmuseet blev kisten anbragt i gravkammeret, hvor den den dag i dag kan ses gennem den i kirkens gulv anbragte glasplade.

Axonometri af gravkammer.

Maribo Kirke. Plan.

V

Den følgende dag – 17.3.1959 – bragte Lolland-Falsters Folketidende et referat af begivenheden. I en gengivelse af Otto Norns tale anførtes: »Dr. Norn nævnte ..., at magister Tage E. Christiansen var gået meget grundigt til værks, og han var kommet til den overbevisning, at de knoglerester, man fandt i den lille trækiste under monumentet, alt taget i betragtning, er de sidste jordiske rester af Leonora Christina og af de tre små børn, hun to år før sin død fik lov til at sætte ned i den gravkælder, hun havde ladet indrette under sin faste plads i Maribo Domkirke. Børnenes kister havde indtil da stået i Helligåndskirken i København. Disse børn var *Jakob*, der døde som to-årig, *Leo*, den lille general – han var udnævnt som sådan, skønt han døde som fire-årig – og *Otto*, der også døde i den tidlige barnealder ...

De skeletdele, som var i den lille kiste, blev ført til undersøgelse i København, hvor de af forskellige videnskabsmænd blev undersøgt på Københavns Universitets antropologiske laboratorium. De sparsomme

kæberester er blevet nøje undersøgt af bl.a. Tandlægehøjskolens rektor, professor, dr. odont. *P. O. Pedersen*, ligesom i specielle spørgsmål pro-sektor dr.med. Sven Petri og prof., dr.med.et odont. *Flemming Nørgaard* har været konsulteret.

Resultatet af denne undersøgelse er med få ord dette, at man fandt knoglerester af et ældre individ – over 60 år – sandsynligvis en kvinde, et barn, hvis alder skønnes at have været omkring syv år, et andet barn, hvis alder må sættes til godt et par år, og et tredje barn på omkring tre-fire år.“

VI. Gravkammerets beliggenhed og indretning

Til illustration indføjes her 2 små tegninger, udfærdiget af arkitekt Ib Frandsen, M.A.A., Bandholm.

- a. Kirken
- b. Gravkammeret.

Som tidligere antydnet, er gravkammeret placeret i den vestre ende af det nordlige sideskib. Adgangen til graven er besværlig. Den sker nemlig gennem den varmekanal, som er anbragt under gulvet i det nordre sideskib. Kirken fik i slutningen af forrige århundrede et varmeanlæg med en varmekedel under koret. Den producerede varm luft, som blæstes ind i kirkens kor, mens den kolde luft fra kirken gennem to nedgravede kanaler i sideskibene førtes tilbage til kedelanlægget i kirkens kor.

Skal man aflægge besøg i gravkammeret, forudsætter det altså, at man stiger ned i varmekanalen i det nordre sideskib og kravler på alle fire hen til den dør, der fra kanalen fører ind til gravkammeret.

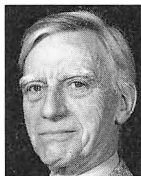
Her er der mulighed for at rejse sig op, idet der er 170 cm til loftet, hvor den tidligere smukke krydshvælving nu er erstattet af et fladt cementloft. En firkantet glasplade (45 × 45 cm) af armeret glas i loftet muliggør, at besøgende i kirken kan kaste et blik ned i gravkammeret, som er forsynet med elektrisk lys. Tegning nr. 2 skulle give mulighed for at danne sig et billede af rummets indretning.

Note

1. Immanuel Felter: Maribo Domkirke 1416-1966. – Optaget i Lolland-Falsters historiske Samfunds årbog for 1966, men eksisterer også som særtryk. (Forkortet som »Felter«.)
2. Benyttet litteratur iøvrigt:
S. Birket Smith: Leonora Christina på Maribo Kloster. Kbh. 1872. At særlig interesse er her de optegnelser, som er gjorte af frøken Dorthea Sophie Urne, der i flere år forestod hendes husholdning, p. 77 flg.
Desuden Årbog for Lolland-Falsters historiske Samfund, forkortet LFH med år og sidetal.
3. Til orientering, kfr. Thuras tegning af kirken fra 1736, se Felter, p. 96.
4. LFH, 1935, p. 51.
5. LFH, 1938, p. 78.
6. Haugner p. 93 og LFH, 1938, p. 78.
7. LFH, 1917, p. 128 flg.

Ude i kirkelige anliggender

Af prof. dr. phil.
Otto Norn.

Prof. Otto Norn er en af vort lands fineste fortolkere af middelalderens kirkekunst. I en årrække var han tilknyttet Nationalmuseets 2. afd., der tager sig af kirkerne. Derved blev han inddraget i arbejdet med det enestående, historisk-arkæologiske, værk Danmarks Kirker. I en erindringskitse fortæller Otto Norn om rejser til Thy og Lolland-Falster med henblik på indsamling af materiale til »kirkeværket«. Ind i erindringerne fletter sig perspektivrige overvejelser over kunstens betydning og funktion i kirkens og gudstjenestens sammenhæng.

Kirken og Nationalmuseet

Da Enevælden blev afskaffet, og landet skulle styres af folket og for folket, kom Grundlovens fædre i vildrede med, hvorledes de skulle ordne de kirkelige forhold. I stedet for en statskirke fik vi en folkekirke, hvis forfatning iflg. Grundlovens § 73 skulle ordnes ved lov, og således er det forblevet.

Denne orden eller mangel på orden gør den danske evangelisk-lutherske kirke til noget helt for sig selv. Det kan volde betydelige vanskeligheder at forklare udlændinge, hvorledes forholdet mellem stat og kirke i grunden er. Men uklarheden, der ikke er mindre end i 1849, tilgodeser den rummelighed, som flertallet befinder sig vel ved. Nok opstår fra tid til anden lidt rumleri mellem kirkens ydre og indre anliggender, men udsigt til nogen egentlig kirkekamp synes ikke at eksistere. Gnidningsløst som et velmurt tårn går det danske kirkeur sin vante gang. Men der er sandelig også mange beskæftiget med at vedligehol-

de maskineriet, det både i kirkens tjeneste og indirekte, hvilket så klart fremgår af Stiftsbogens sider med: Adresser og oversigter.

Hvad angår kirkens ydre anliggender, f.eks. dens huse, rækker Kirkeministeriets eget administrationsapparat ikke til. Konsulenter må opsøges udefra. Nationalmuseet, der hører under Ministeren for kulturelle anliggender, varetager omsorgen for landets nationale mindesmærker, forsåvidt disse ikke er blevet henlagt under Miljøministeren. Blandt konsulenterne findes også de kongelige bygningsinspektører, et levn fra Enevælden, der nu sorterer under Boligministeren.

Umiddelbart må det forekomme overraskende, at vort lands mest værdifulde historiske mindesmærker, kirkebygningerne, ikke er fredet, men det kan forklares ved, at kirkens forfatning aldrig er blevet ordnet ved lov. Med andre ord lader det sig ikke afgøre, om den store kulturarv, kirkebygningerne og deres udsmykninger, tilhører kirken eller staten. Arven administreres af kirken med bistand fra staten, der dog også tager sig betalt herfor. Nationalmuseet kunne ikke opretholde sin store veludstyrede anstalt for farvekonservering uden betaling fra kirkerne, og det er i vore dage særdeles kostbart at få en altertavle eller en prædikestol istandsat.

Kirkerejse til Thy

Som ansat ved Nationalmuseets 2. afdeling, der kronologisk omfattede middelalderen og perioden indtil 1660, var kirkerne i årene 1936-56 også et anliggende for mig.

Det var forberedelsen til Nationalmuseets udgivelse af Danmarks Kirker, den historisk-arkæologiske beskrivelse af vore kirkebygninger, der gav mig mulighed for at supplere mine universitetsstudier. Af det store inventar forelå allerede bindene om Præstø og Sorø amters kirker, i 1936 skulle det gælde Thisted amt. Sammen med en anden kunsthistoriestuderende Rolf Graae, der blev arkitekt og udmærkede sig som kirkerestaurator, drog jeg til Thy, hvor vi under vejledning af museumsinspektør, magister Christian A. Jensen (d. 1952) skulle undersøge inventaret i landsdelens kirker.

Denne tur blev mig en uforglemmelig oplevelse. Den foregik pr. cykel fra vort hovedkvarter hotellet i Bedsted. Magisteren var en glimrende lærer, dybt fortrolig med det historiske kirkeinventar, for hvis systematiske beskrivelse han havde udarbejdet et fast skema. Iagttagelserne ude i kirkerne blev nedskrevet på stedet, for magisterens vedkommende med pen og blæk, ofte stående ved siden af alterbordet, der havde en passende højde som skrivepult. Vi to unge studenter blev en dag vidne til et kedeligt uheld. Magisteren kom for skade at vælte sit blækhus på alterdugen og måtte gå bodsgang til graverens kone. I faglig henseende var der for en nybagt student meget at tilegne sig. C. A. Jensen kendte sit land særdeles godt.

Vi unge havde vor styrke i det fysiske og lå derfor forrest i feltet på hjemturen til hotellet. En aften nåede vi i mål påfaldende længe før magi-

Magisteren, kirkemaleren, båndværkere og studenter under frokosten på kirkegården i Harring den 26. august 1936. Foto: O. Norn.

steren, som med et lille smil gjorde os opmærksom på, at, at vi i den for os ukendte landsdel havde passeret Thy's eneste ikke tørlagte kro, hvor han var standset op og havde forfrisket sig ved en ægte pilsner.

Min åndelige uformåenhed fik jeg afsløret i en kirke, hvor magisteren havde tildelt mig den opgave at afskrive, hvad der med tydelige bogstaver, men gammeldags skrivemåde var malet på en mindetavle. Opgaven forekom mig som kunstforsker om ikke uværdig så dog ret simpel; men jeg vidste jo, at vore indberetninger ikke blot skulle benyttes ved redigeringen af Danmarks Kirker, men indlemmes i Nationalmuseets historisk-topografiske arkiv.

Jeg skrev trøstigt af. Magisteren ville gerne gennemgå resultatet på stedet, og min mangel på nøjagtighed blev hurtigt åbenbaret. De gamle historikere havde dyb respekt for nøjagtighed selv i den mindste detalje. Her var noget at lære! Afholdshotellet i Bedsted indbød ikke til pjank, så efter aftensmaden renskrev vi vore beretninger fra dagens kirkesøg. Jeg havde hin aften nogle rettelser at foretage og har siden hen ærgret mig grundigt, når min grundighed har svigtet.

Møde med kirkemalerne

Under opholdet i Thy 1936, min første undersøgelsesrejse i Nationalmuseets tjeneste, skulle jeg også opleve magister Jensen som tilsynsførende ved istandsættelsen af det historiske kirkeinventar, altertavler, prædikestole m.v. I en af landsdelens kirker havde han sat kirkemaler Georg N. Kristiansen stævne for på stedet at drøfte et igangværende

arbejde. Kristiansen lever endnu og glæder sine venner med små fine akvareller. Han er den sidste repræsentant for det lille korps af meget dygtige håndværkere, der havde specialiseret sig i at vedligeholde, hvad fagets forgængere i århundredernes løb havde præsteret på det dekorative maleris område. De var fortrolige med malerhåndværkets gamle traditioner, kunne polerforgylde og bruge lazurer med det rette håndslag, og magisteren så gerne en staffing historisk korrekt udbedret eller fornyet. På dette felt rådede Nationalmuseet kun over een fastansat medarbejder, der fortrinsvis skulle tage sig af det kirkeinventar, som var endt i museets samling. Til at løse opgaven ude i landets kirker havde magister Jensen udvalgt og instrueret en fem seks »kirkemalere«, der udarbejdede forslag og overslag til de påkrævede arbejder, som de efter Nationalmuseets, d.v.s. magisterens indstilling og myndighedernes tiltrædelse udførte under behørigt tilsyn.

Nu skulle jeg her i Thy for første gang være vidne til, hvorledes Nationalmuseet på dette område fungerede i folkekirkens tjeneste i nær kontakt med sognets beboere og de lokale håndværkere, som vi i frokostpausen delte smørrebrødet med siddende på kirkegården.

Kirkemalerinstitutionen eksisterer ikke længere efter de gamle håndværkertraditioner, der beroede på personlig erfaring overleveret fra mester til lærling generation efter generation. Maleren er blevet konservator og arbejder hellere hjemme i Nationalmuseets veludstyrede konserveringsanstalt end ude i landet, hvor kirkemalerne ofte i uger og måneder måtte affinde sig med særdeles spartanske indkvarteringer, men også kunne få venner for livet. I vore dage lader en altertavle eller en prædikestol sig ret nemt transportere fra de fjerneste sogne til konserveringsanstalten i Brede. Konservatorenes ophold i kirkerne er blevet kortvarige, kirkemalernes tilstedeværelse i sognet kunne sætte sig dybere spor, længe huskede man, hvad disse kyndige folk kunne fortælle, spændende var det også at følge deres arbejde dag for dag. Landsby-snedkeren og maleren lærte meget ved at assistere kirkemaleren, der på helt naturlig måde udøvede en betydelig folkeoplysende gerning.

Kirkerejser til Lolland-Falster

Efter læretiden på museet og ude i landet turde mine foresatte betro mig at deltage i forberedelsen til udgivelsen af Maribo amts kirker, og i besættelsestiden gik rejserne til Lolland og Falster, nu med en institutionen tilhørende bil. I de benzinløse tider måtte medarbejderne fragte det meget grej omkring på en til cyklen koblet tohjulet påhængsvogn, »Sakristiet« kaldet.

Til det tungere udstyr, som var nødvendigt ved en kirkeundersøgelse, hørte de fotografiske glasplader 13 × 18. Det var en af undersøgelsens opgaver at kunne hjembringe fotografiske optagelser af særligt interessante bygningsdetaljer og inventarstykker f.eks. kirkesølv. Hjemme på museet havde jeg øvet mig i fotograferingens vanskelige kunst,

men måtte nu ude i felten konstatere, at det allervanskeligste bestod i at lægge friske glasplader i trækassetterne, når dette måtte gøres en lys sommeraften på et hotelværelse, hvis vindue manglede gardin, og hvis klædeskab var for trangt.

Ældre erfarne kolleger havde lært mig, at pladebytningen med lidt fingerfærdighed lod sig udføre knælende ved sengekanten med hænderne langt inde under dynen. Var man i tvivl om hvilken side af pladen, der havde den lysfølsomme hinde, ville denne give sig tilkende, når man satte tænderne i pladens kant.

På nogle af turene til Lolland og Falster fulgtes jeg med arkitekt Aage Roussell. Vore navne kom sammen med et par yngre medarbejdes, bl.a. min senere kollega Erik Skovs, på titelbladet af de to bind, der udgør Danmarks kirker, Maribo amt 1947 og 1951.

Roussell tilvejebragte opmålingerne og beskrivelserne af kirkebygningerne, og jeg fik lejlighed til at beundre, hvor kyndigt han ene mand fik en eksakt plan på papiret blot ved hjælp af målebånd, tommestok og vinkelspejl. Nøjagtigheden beroede på, at alle mål udgik fra målebåndets lige linie i rummets længderetning. Afstandene fra punkterne herpå til ydervæggene »fiskede« arkitekten ved med sin bambusstang at holde et andet båndsmål vinkelret på det første. Således lod alle rummets skævheder sig afsløre. Ved at benytte vinkelspejlet og sigte gennem våbenhusets åbne døre kunne opmåleren lægge en ydre grundlinie helt parallelt med den indre og fra den fastslå afstanden til bygningens ydervæg og murtykkelsen med alle dens skævheder og uregelmæssigheder.

Under rentegningen blev de lige hjælpelinier sløffet, de havde gjort deres nytte som fast koordinatssystem. Resultatet af de mange mål, den helt troværdige bygningsplan, lader sig bl.a. benytte til at studere måleenhed, modul og proportioner. Aage Roussell gjorde selv brug af sit materiale i slutningen af Maribo Amts kirker, 2. bd., den kunsthistoriske oversigt.

På mange forskellige områder har Danmarks Kirker beriget vor historiske viden, ikke mindst inden for kirkehistorien. Ja, selv det nævnte møjsommelige opmålingsarbejde kan give anledning til teologiske betragtninger, da vore kirkebygninger er opført i en tidsalder, i hvilken man tillagde Tallet en overordnet symbolsk eller mystisk betydning: 1. er tegn for enheden, 2. dualismen, mand-kvinde f.eks., 3. for treenigheden.

Men vel at bemærke: Det er ikke treenigheden, der gør 3-tallet til et eviggyldigt udsagn, men omvendt. Før middelalderen var kirkebygningen ikke blot den kristne menigheds jordiske forsamlingsal, et hus af sten og mørtel, men tillige, og nok så betydningsfuldt et tegn, symbol for Den hellige almindelige Kirke, Kristi menighed både her og hisset, gudsstaden, det ny Jerusalem, som Johannes har beskrevet i sin åbenbaring.

For den nøgterne betragtning må det forekomme gådefuldt, at en materiel genstand, f.eks. en stenbygning, kan lade sig opfatte som et symbol, et synligt tegn for en rent åndelig, usynlig virkelighed. Tegnet

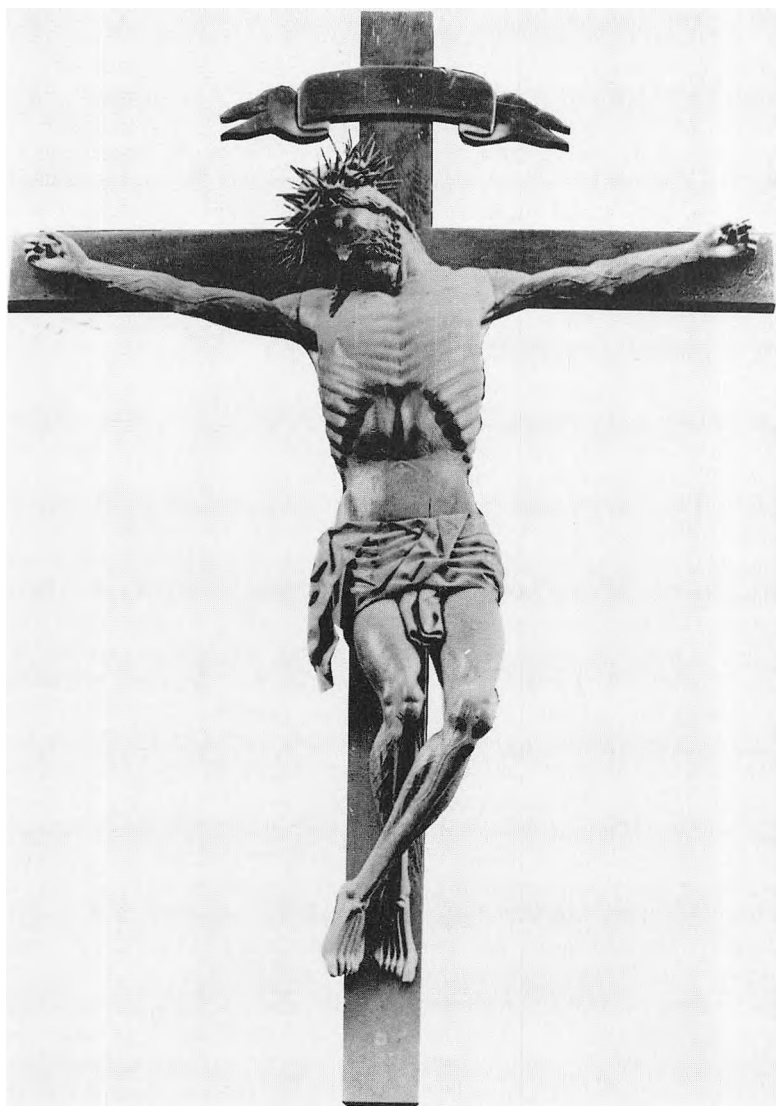
lader sig opfatte ved vore sanser og forstå ved vor forstand, veje og måle. Hvad tegnet dækker, dybest set er, kan troen alene afsløre, f.eks. »At vi er Guds hus og kirke nu«.

Den kirkehistoriker, der beskæftiger sig med forholdene i middelalderen, kan have behov for at supplere sin læsning af Skriften og Fædrene ved at betragte kirkens bygning og dens billeder. Da kunsthistorikeren N. L. Høyen i 1829 for en beskeden kongelig bevilling drog ud i rigets provinser for at studere vore historiske mindesmærker, især kirkerne, skaffede han sig gode venner blandt præsterne, også en begavet elev, Jacob Helms, der gjorde Ribe Domkirke til genstand for en meget grundig arkæologisk undersøgelse. I 1830 kom Høyen til den lille fredelige købstad Maribo, der har sit navn efter Birgittinerordenens beskytter Jesu moder. Nonnernes store kirke opført i 1400-tallet, havde i 1803 ved stiftets oprettelse, fået prædikat af domkirke.

Høyen kom ved sine undersøgelser til klarhed over Maribo Domkirkes bygningshistorie og foretog mange sammenligninger med Birgittinerordenens moderkirke i Vadstena og søsterkirken i Mariager, ligesom det også lykkedes ham at forklare bygningens særtræk ved at henvise til Birgittinerernes specielle ordensregler.

Høyen lod senere sine resultater publicere i Nyere kirkehistoriske Samlinger, og det blev på hans initiativ og efter hans anvisninger, at den noget forsømte kirke blev restaureret.

Ved læsning, men især på sine mange rejser samlede Høyen sig en for sin tid betydelig viden om kirkelig kunst, hvorom han i 1853 holdt et foredrag for Det kirkehistoriske Selskabs medlemmer. Hans ord kan i dag virke lidt antikverede, men er stadig værd at lytte til. Høyen havde tænkt dybt over problemerne, således som de dengang, da kunsthistorien endnu var et nyt fag, tegnede sig. I nærværende sammenhæng skal blot nævnes, at Høyen til forståelse af sammenhængen mellem kirke og kunst henviser til tonerne i salmesangen, som opløfter sjælen og forener menigheden. Kirkefaderen Augustin havde i Tallet set det element, der bandt musikken og matematikken sammen; de blev begge i middelalderen regnet til de syv frie kunster, som vi i dag ville kalde videnskaben. Visse talforhold såvel inden for musikken som inden for arkitekturen anså man for målelige udtryk for det evigt skønne. Man mente ligefrem at kunne høre de himmelske toner fra planeternes rytmiske cirkelgang om himmelkuglen, et fænomen, det nok kunne friste en historiker nærmere at undersøge. Men både Høyen og hans efterfølgere har haft vanskeligt ved præcist at fastslå, hvad der gør et kunstværk specielt kirkeligt. I sit foredrag hævdede Høyen, at den kirkelige kunst kun kan trives i det kirkelige liv og samtidig, at det er det levende ord, som klarer og styrker, men også uimodståeligt griber følelsen. Der blev på Høyens og Grundtvigs tid bl.a. af fru Ingemann til Torkilstrup kirke 1840, malet mange billeder med bibelske motiver, men motivet gør ikke i alle tilfælde et kunstværk kirkeligt. Rationalismen, præsternes fremhævelse af den menneskelige fornuft som afgørende for forkyndelsen, fremkaldte et brud i forholdet kirke og kunst, og pietisterne skydede kun-

Maribo Domkirkes korbuekrucifiks. Figuren fra 1400-tallet, korstræet nyt og uden symbolbetydning, jfr. Grundtvigs salmestrofe: «Lustræet skyde af korsets rod». Den danske Salmebog nr. 248: «Du, som går ud fra den levende Gud». Foto: Nationalmuseet.

stens forførende skønhed og holdt sig til deres bibellæsning. For Grundtvig var Det levende ord det eneste, hvori den usynlige ånd selv virkelig kan være. Kunsten, kirkens bryllupsklædning var blevet slidt og laset, bedst egnet til historisk og æstetisk betragtning på et museum.

De talrige kunstværker, som revolutionens horder og Napoleons soldater røvede i kirkerne, endte i Louvre og Vatikanets malerisamling. Også her i landet blev etableret et nationalt museum, Oldsagssamlingen 1807, hvis anden afdeling gerne også ved Høyens mellemkomst modtog de middelalderlige kunstværker, som efter tidens skøn blev anset for betydningsløse i kirkens liv.

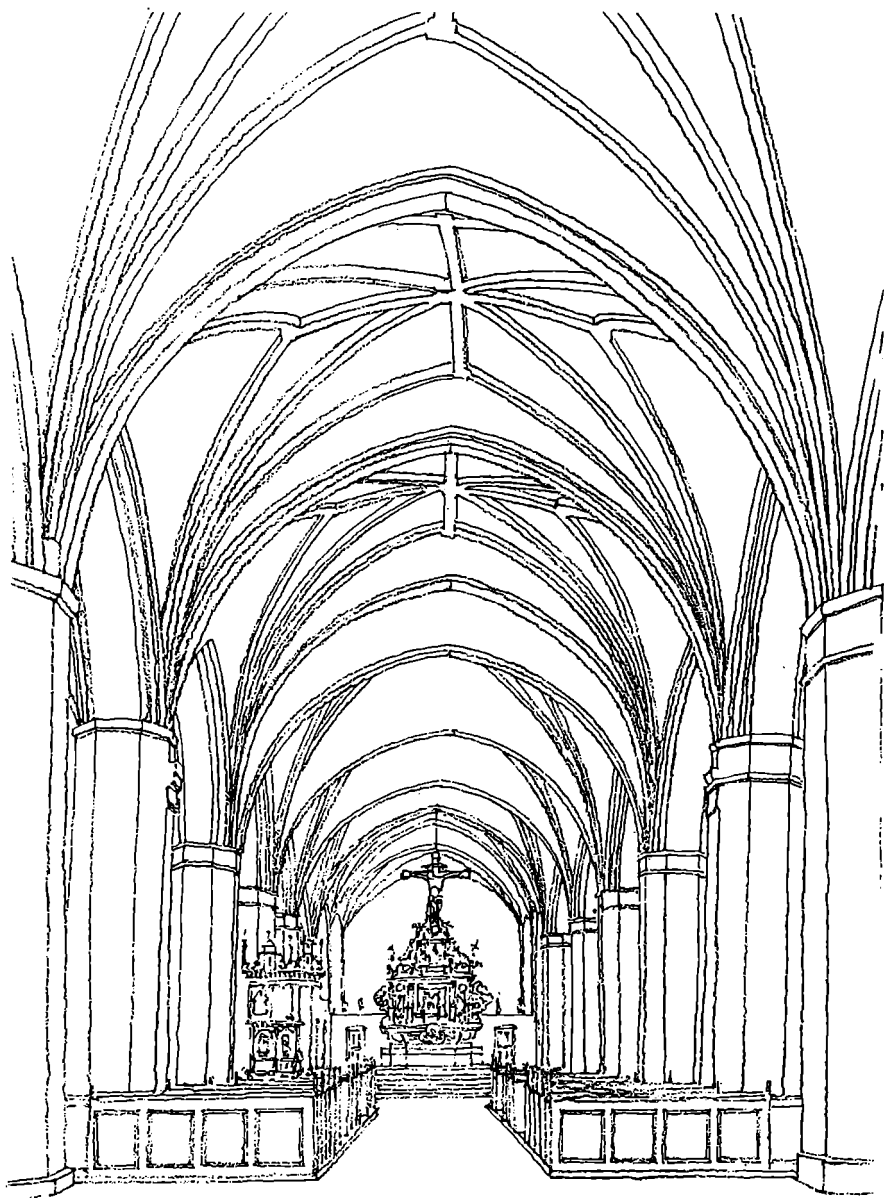
Krucifiksets liturgiske betydning

På Sydvæggen i Maribo Domkirke har man på et nyt, tarveligt plankekors anbragt den mere end to meter høje Kristusfigur fra Klosterkirkens mægtige korbuekrucifiks, et af vor lands fineste sengotiske skulpturer. Dette billede burde have fortsat sit kirkelige liv, kunne have gjort det med fuld så god ret som Claus Bergs krucifiks i Sorø, selvom dets skildring af Kristi offerdød er stærk. Man tør spørge: Hvornår får Maribo et menighedsråd med mod til at flytte det storslåede frelserbillede frem foran altertavlen, højt og frit opstillet eller ophængt i den otte meter brede korbue, og vigtigst af alt, fæstnet på et kors udformet som Livets Træ, jfr. vor salmebogs nr. 181. Således fortjente kirkens ærværdige lægmandskrucifiks at komme i sin gamle ret og vældigt virke i sammenhæng med altergangen, et udtryk for »Korsets Gåde«, der både i kristelig og kunstnerisk henseende er et paradoks, som Grundtvig inspireret af en middelalderlig hymne har givet digterisk form i den danske salmebogs nr. 167, Hil dig Frelser og Forsoner.

Der findes i Maribo stift usædvanligt mange »Smertenskrucifikser« fra 1300- og 1400-årene, hvis figur skånselsløst udtrykker lidelsen og det så pågående, at en sartere eftertid har gemt dem bort, idet man ganske overså eller ikke forstod, at smertenskrucifiksets korstræ dybsindigt er formet friskt og blomstrende som det Livets Træ, der i Biblen er omtalt først og sidst i Paradishaven og i Det ny Jerusalem.

Det blev i middelalderen vidt og bredt fortalt, at Seth, da hans fader Adam lå for døden, fik lov til at hente et frø fra paradistræet, som han lagde i den døendes mund. Frøet spirede og blev til det træ, hvoraf Jesu kors blev hugget. Det var af den grund middelalderen magtpåliggende at fremstille den døende frelser på det livgivende kors.

Blandt de smertenskrucifikser fra 1300'erne, der i mere eller mindre ruineret tilstand opbevares i Stiftsmuseet, er figuren fra Skovlænges korbuekrucifiks enestående ved sine kunstneriske kvalitet, fuldt på højde med de berømte kølniske. De udtærede, skarpe former gør Skovlængefiguren så rædselsfuld skøn, at man føler skam ved at glæde sig over den. Men sindets velbehag lader sig også vække ved betragtning af det ufuldkomne eller misdannede. Når det lader sig gøre at synge: O Hoved højt forhaanet, nr. 168, behøver man ikke at slå øjnene ned ved synet af

Skitse af arkitekt Holger Schmidt, der viser, hvordan Maribo Domkirkes lægmandskrucifiks vil tage sig ud på sin gamle plads i triumfbuen.

et smertenskrucifiks, hvis oprindelige formål var at fremme den enkeltes andagt, en formaning til »Christi Efterfølgelse«.

De to passionssalmer nr. 167 og 168 er gendigtninger af to latinske hymner fra begyndelsen af 1200'erne, Kristus på korset fremstillet som den ophøjede hersker afløstes på den tid af den lidende, Christus patients. Ligesom salmebogens nr. 181 i Brorsons oversættelse er nr. 167 og 168 oprindelig forfattet af en belgisk abbed, der må have været fortrolig med den vidt udbredte symbolske opfattelse af Jesu kors som Livets træ. Adskillige træk i de tre latinske hymner tyder på, at deres forfatter abbed Arnulf har ladet sig inspirere ved dyb betragtning af krucifikset i sin klosterkirke. Vi synes således at stå over for et eksempel på, hvorledes kunsten kan virke i kirkens liv, liturgisk.

Teologi og kunsthistorisk forskning

Den for professor Høyen så naturligt forekommende interesse for sammenhængen mellem kirke- og kunsthistorisk forskning blev mindre udtalt i slutningen af 1800'erne, men har efter sidste verdenskrig fået en opblomstring, som jeg skulle se spiren til på en af mine undersøgelsesrejser i Maribo stift.

Aage Roussell og jeg var begge knyttet til Nationalmuseet, men rejste ikke ud på rov for at indsamle antikviteter, men for at registrere fortidsminder. En dag fik vi et interessant besøg. Kirkehistorikeren professor Hal Koch nærede ønske om at få indsigt i vort feltarbejde for med egne øjne at sætte sig ind i den kunstarkæologiske metode. På en aftenvandring underholdt han mig særdeles livligt om sine studier i Danmarks kirkehistorie i ældre middelalder og sin videnskabelige fejde med historikeren Erik Arup, hvis karakteregenskaber han sandt at sige ikke agtede særligt højt. Ung og endnu ukendt med den lærde verdens barske stridigheder var jeg noget forbløffet over professorens åbenhjertighed.

Når Hal Koch gjorde sig den ulejlighed at følge vor færd på Falster, har den direkte anledning nok været, at han i disse år planlagde udgivelsen af Den danske kirkes historie, hvis første bind udkom i 1950 med illustrationer og et særligt afsnit om kirkebygninger og kirkekunst, som skyldes hans elev, den senere professor ved Aarhus Universitet Jacob Balling.

Denne teologernes nyvakte interesse for monumenterne greb i særlig grad en anden af Hal Kochs elever, Knud Banning, der som lærer ved institut for dansk kirkehistorie i København igangsatte en tværfaglig undervisning for teologi- og kunsthistoriestuderende. Emnerne valgte især blandt landets rige skat af kalkmalerier. Jeg tog i 1957 orlov fra Nationalmuseet for som adjunkt ved Kirkehistorisk Institut at yde mit bidrag til undervisningen og samtidig bøde lidt på min mangelfulde indsigt i teologiens mysterier, bedre sent end aldrig, dog næppe for sent til at tage tråden op efter Høyen og Helms.

Da Høyen i 1829 med hensigten at ville skrive kunstens historie i Danmark drog ud på opdagelsesfærd i vort lands kirker og herved gav dem

Korbuekrucifiks fra Skovlænge kirke, nu i Stiftsmuseet, Maribo. »O, Hoved højt forhånet med blodig sår og ve«. Den danske Salmebog nr. 168. Foto: O. Norn 1943.

rang som nationalhistoriske mindesmærker, lagde han samtidig grunden til den bevaringsiver, der i dag synes at være uden grænser. Så afgjort fandtes meget, der viste sig værd at tage vare på; dog skal man ingenlunde tro, at vore landsbykirkers tilstand var helt så ringe som af Emil Aarestrup skildret i digtet: I en landsbykirke, digteren ville med sin udmaling af forfaldets og fattigdommens kendemærker skabe en kontrastrig ramme omkring den yppige kvindelighed.

Ved mine besøg i kirkerne omkring Nysted sålidt som i andre egne kunne jeg konstatere spor af forfald, dårligt nok af slid, hvis tegn kan være et smukt menneskeligt udsagn. Men i begyndelsen af 1940'erne var død og ødelæggelse så nær Lolland-Falsters kyster, at jeg om natten på mit hotelværelse kunne blive vækket af bragene fra de bomber, der blev kastet over byerne på den anden side af Østersøen. En nat i marts 1942 ramte bomberne Lybæk, hvor de tilintetgjorde størsteparten af den kunst, som Høyen i 1829 så grundigt havde studeret i håb om herved at finde forudsætninger for Danmarks kunst. Nutidens forskere er alene henvist til beskrivelser og billeder i det tyske kunstinventarium Bau- und Kunstdenkmälet fra 1906. Selve kunstværkerne er brændt op.

Tabet af så mange kirkelige kunstværker under anden verdenskrig gav en kreds af højt kvalificerede tyske teologer og kunsthistorikere anledning til i 1950 at drøfte det kristne gudsbilledes historie i Vestleden. Resultatet heraf blev bl.a. en serie afhandlinger trykt og udsendt under titlen: Das Gottesbild im Abendland. Ecker-Verlag Witten und Berlin 1959.

Redaktørens konklusion er, at Gud har haft en billedhistorie i Vesten. Den er nu udløbet. Herved være dog ikke sagt, hverken at Gud er død, eller at kunsten ingen betydning kan have i kirken.

Lad mig her til slut minde op, hvad gamle Høyen havde at sige om menighedens sang og dens toner, der bærer og løfter lovprisningen. For egen regning skal tilføjes: For andagtsøvelsen kan billeder virke befordrende, men så sandelig også distraherende. I et kirkerum er billeder, kunst aldrig adiafora, Guds tjeneste ligegyldig. Gudstjenestens ydre ramme er *også* folkekirkens indre anliggende, værd at drøfte både af lægfolk og præster.

P.S.: Kirkemaler Georg N. Kristiansen døde den 12. august 1992, 91 år gammel. Dette bidrag til Stiftsbogen skal være ham et epitafium.

O.N.

Oplevelsesdimensionen i Brorsons salmer om skabelsen

Af universitetslektor, dr. phil
Steffen Arndal.

Ved Lolland-Falster Stifts stiftspræstemøde i august måned holdt universitetslektor Steffen Arndal, Odense Universitet, der har skrevet doktordisputats om salmedigteren Hans Adolf Brorson, et foredrag, hvor han gennemgik tre salmer, som Brorson har skrevet om skabelsen – en kendt og to mindre kendte.

Steffen Arndal viser i sin gennemgang, at salmerne er udsprunget af »grænseoverskridende oplevelser«, hvor verden ses på en ny måde. Det understreges, at det er noget andet end de surrogatoplevelser, vi forbinder med begrebet »underholdning«.

1. Begrebet oplevelse

Jeg ved ikke, om præstelønningerne i dag er så høje, at der er nogen iblandt jer, der har set sig nødsaget til af skattemæssige grunde at anskaffe jer en fradragsberettiget livsforsikring med ratemæssig udbetaling. Hvis det er tilfældet, vil de pågældende have stiftet bekendtskab med begrebet »oplevelsesdatoen«. Det betegner ikke datoen for en stor oplevelse men derimod kun, at det tidspunkt, hvor udbetalingen af forsikringen skal begynde, indtræffer. På samme måde kan man sige om et menneske, at det oplevede sin hundredårs fødselsdag, eller vi, som sidder her, kan håbe at opleve Storebæltsbroens færdiggørelse. Her betegnet ordet oplevelse altså rent objektivt og sagligt, at noget, en dato eller en begivenhed, indtræffer i et menneskes levetid.

En beslægtet men dog forskellig betydning har ordet oplevelse i forbindelser som barndomsoplevelser eller rejseoplevelser, eller når vi siger

om et menneske, at han har oplevet Besættelsen, Studenteroprøret eller tresserne med deres tøjsløse frihed på alle områder. Her ligger betydningen ikke så meget i, at de pågældende begivenheder indtraf i vores levetid, som i at vi har været vidne til dem og kan snakke med om dem, fordi det er noget, vi ikke bare har hørt eller læst om men virkelig erfaret og prøvet. Oplevelse i denne betydning betegner således den autentiske erfaring. Der behøver ikke nødvendigvis at have været tale om store oplevelser, men dog om oplevelser, der har gjort så stærkt et indtryk på os, at vi husker dem.

Oplevelsers styrke, deres evne til at gøre indtryk på os er afgørende i forbindelse med den tredje betydning af ordet, den vi sigter til, når vi taler om store oplevelser eller om, at den film eller den koncert var en oplevelse. Det er da også i denne betydning, at ordet oplevelse spiller så stor en rolle indenfor forskellige former for nyreligiositet, hvor der kan være tale om nærdødsoplevelsen, ude-af-kroppen-oplevelsen eller om overnaturlige og oversanselige oplevelser i det hele taget. Oplevelser i denne tredje betydning af ordet er imidlertid ikke reserveret nyreligiositeten, men kan spille en rolle i et hvilket som helst menneskes tilværelse. Det drejer sig om erfaringer, der overskrider grænser, fordi de rummer et element af overraskelse. De medfører et løft i vores opmærksomhed og en skærpet agtpågivenhed og er dermed også ensbetydende med en styrkelse af vores tilstedeværelse, en intensiveret jegfornemelse, fordi de er nye og usædvanlige, og fordi de ikke svarer til vor sædvanlige vanebetonede erfaring af virkeligheden. Oplevelser er overraskende erfaringer, der får os til at vågne op; de flytter noget og medfører forandringer hos den oplevende, idet de får ham til at se verden og sig selv på en ny måde.

I denne betydning af ordet kan gudstjenesten om søndagen være en oplevelse, der medfører, at vi er nogle andre mennesker, når vi går derfra, end da vi kom. Desværre er det ikke tilfældet hver søndag. Ja, det hører vel til sjældenhederne, at gudstjenesten bliver en oplevelse. Dette er imidlertid ikke præstens skyld, og det skyldes heller ikke, at gudstjenesten ikke er farverig og underholdende nok. Begrebet underholdning er faktisk det modsatte af oplevelser. Det betegner surrogatoplevelser, noget usædvanligt, der ikke er egentligt nyt, der ikke flytter nogen grænser, men i virkeligheden er det gamle på en anderledes måde. Det er heller ikke menighedens skyld. Vi, der sidder i kirken og venter på, at der skal indtræffe en oplevelse, må vænne os til, at det gør der relativt sjældent, og må ikke sjældent gå hjem, medens vi siger til os selv, at det var jo stort set det samme som sidste søndag.

Alligevel er der måske en dag en af de gammelkendte liturgiske former, som vi har hørt utallige gange, f.eks. nadverindstiftelsesordene, eller et tekststed fra Bibelen, et salmevers eller et punkt i prædikenen, der pludselig overrasker os med en ny og dybere betydning, får os til at vågne op og medfører den skærpede agtpågivenhed, der kan gøre gudstjenesten til en oplevelse, der kan overskride grænser. Men vi er ikke selv herre over det. Oplevelser af denne art har nemlig den særlige egen-

skab, at de ikke – eller i hvert fald kun sjældent – kan fremkaldes ved en ekstra anstrengelse, således som det forsøges i visse nyreligiøse kredse, og hvis det skulle lykkes os at fremprovokere en oplevelse, så er det i hvert fald sjældent muligt at gentage den. Vi kan også opsøge og dyrke det usædvanlige, f.eks. købe billet til en Pavarottikoncert, og det bliver muligvis en dejlig aften, men det er langt fra sikkert, at det bliver en oplevelse. Ægte oplevelser kommer og går som de vil, ja man fristes til at sige, at de blæser, hvorhen de vil.

Når der skal tales om oplevelsesdimensionen i Brorsons salmedigtning, er det hverken indtræfning af begivenheder eller menneskelige erfaringer, men oplevelser i den tredje betydning af ordet, de overraskende erfaringer, de grænseoverskridende oplevelser, der står i forgrunden. I overensstemmelse med den pietistiske vækkelsesfromhed spiller den grænseoverskridende oplevelse, åbningen mod det transcendent såvel i forhold til den ydre virkelighed som indadtil i jegets forhold til sig selv, en afgørende rolle i Brorsons salmedigtning. Jeg vil søge at belyse den ved at se på hans salmer om skabelsen, idet jeg betragter den rolle, som oplevelsen spiller for Brorsons forhold til naturen («Op! al den ting, som Guud har gjort»), for beskrivelsen af Adams holdning til den skabte virkelighed («Den luft, hvori vi gaa») og endelig for Brorsons opfattelse af forholdet mellem sexualitet og kærlighed («Adam gik i frydens lund»), i hvilken forbindelse jeg vil tillade mig en ekskurs om den såkaldte sophiamystik.

2. Op! al den ting, som Guud har gjort

Såvel i teologisk som i fromhedspsykologisk henseende står de tre salmer om skabelsen¹, 77, 78 og 79, centralt i *Troens rare Klenodie*, idet de giver et billede af Brorsons virkeligheds- og menneskeopfattelse. Den første, «Op! al den ting, som Guud har gjort» (77) er vel nok Brorsons kendteste salme. Den er optaget i *Den Danske Salmebog* som nr. 12 og hører i kraft af sin umiddelbare friskhed til blandt de hyppigst anvendte Brorsonsalmer.

Salmen står i den lange tradition af barokdigte, der besynger Guds storhed og magt gennem en beskrivelse af skabningens mangfoldighed. Den har således et tydeligt retorisk argumentativt præg, der især kommer til udtryk i det gentagne retoriske spørgsmål «Hvad skal jeg sige(?)», samt i den lange række af formler, der indføres som argumenter for Guds storhed. Det er den uoverskuelige mangfoldighed overalt i universet, der er bestemmende, og i den sammenfattende str. 12 lader digteren give op overfor en guddommelig visdom, der ikke kan rummes i menneskelige ord:

Hvad skal jeg sige? mine ord
Vil ikke meget sige;
O Gud! hvad er din wiisdom stor,
Din godhed, kraft og rige!

Det kendte »Hvad skal jeg sige« er imidlertid ikke blot en retorisk formel. Det udtrykker en oplevelse, nemlig Brorsons undren, hans overraskelse over virkelighedens mangfoldighed. Det er, som om han stiller sig det spørgsmål, som Heidegger betegner som det grundlæggende metafysiske spørgsmål: Hvorfor er der i det hele taget noget og ikke bare intet?² Brorson ser på virkeligheden i al dens mangfoldighed, men han tager den ikke for givet. Han fornemmer, at det ikke bare er en naturlig ting, at den forefindes, at der ligeså godt bare kunne være ingenting. Han overraskes over, at verden er til, ser den på en baggrund af intethed, en intethed, hvorudaf Gud med sin skaberkraft frembringer og opretholder hele den mangfoldige virkelighed. Det er, som om virkeligheden er nyskabt. Den bliver transparent for oplevelsen af en bagvedliggende åndelig virkelighed, som den er fremgået af.

Derfor salmens umiddelbarhed og anskuelighed. Et velkendt eksempel er billedet på kongernes afmagt i str. 2, der gøres visuel og konkret, idet de kommer gående »i rad« og forgæves forsøger at »sette« et blad »paa en nælde«. I overensstemmelse hermed spiller det visuelle aspekt en fremtrædende rolle i salmen. Brorson »seer« den diffuse vrimmel, der er karakteristisk for dyrelivet både på landjorden og i havet (str. 6 og 8) og for stjernehimlen og engleskaren (str. 10 og 11).

I denne forbindelse er anvendelsen af udsagnsordet »kige« af særlig interesse. Det har en fremtrædende placering i teksten og er forbundet med modificerende udtryk, der begrænser synsevnenes formåen. Brorson »gennemkiger« kun »lidet« folkeslagernes vrimmel (str. 5), han kan kun »saa lidt« »kige ind« i havets dyb (str. 8), og han forsøger at »opkige«, »saa høyt jeg kand« i lufthavet (str. 9). Udsagnsordet »kige« er et neder-tysk låneord, kicken, der også genfindes i kikkert eller holde udkig. Det implicerer den anstrengelse og finindstilling af synssansen, der er nødvendig, når dens grænser under særligt vanskelige forhold søges overskredet, hvilket her er tilfældet i forhold til den synlige virkelighed, idet det drejer sig om at overskue det uoverskuelige, at gennemtrænge havets dyb med blikket eller at se op i rummets uendelighed. Udsagnsordet »kige« betegner anstrengelsen af synssansen til det yderste, men antyder samtidig, at fantasien tages til hjælp, således at Brorson alligevel »seer saa mange munde« i havet. Han søger at forestille sig de områder af den synlige verden, som blikket ikke kan nå, at se dem for sig. Der er altså tale om en kombination af synssansen og forestillingsevnen, af konkret virkelighedsnær sansning og visualisering af forhold, der ligger udenfor sansernes rækkevidde.

Dette gælder ikke alene anvendelsen af synssansen i forhold til den synlige virkelighed men også i forhold til den usynlige verden, og det kan konstateres, at betydningen af ordet »kige« synes at smitte af på det mere almindelige udsagnsord »see«. Dette er tilfældet, når Brorson »i aanden« »seer« englenes skare (str. 11). Synssansen kan, når fantasien tages til hjælp, nå udover den synlige verden og i et glimt visualisere den åndelige eller usynlige verden. Her er virkelig tale om en oplevelse, der flytter grænser.

J. A. Berninivroth f. Litw

H. A. Brorson. Kobberstik fra en af de første udgaver af Troens rare Kleonodie.

Brorsons kombination af virkelighedsnær sansning og visionær fantasi er baggrunden for det præg af friskhed og umiddelbarhed, der som helhed præger salmens virkelighedsbillede. Brorson ræsonnerer ikke eller slutter rationelt, teleologisk fra det skabte til Skaberens. Holdningen i salmen er en begejstret undren (str. 4), der i det mindste som i det største umiddelbart overraskes over og oplever Skaberens visdom og almagt. Det er vigtigt at tænke dette subjektive element med. Der er én, der overraskes, undrer sig og oplever, og som i oplevelsen er mere nærværende, har en intensiveret følelse af sig selv. Det er som om hele naturen er et kæmpemæssigt arrangement, som Gud har sat i scene, for at vi i oplevelsen af det skal vågne op og blive os bevidste som mennesker, der ikke lever ved egen kraft men som resten af naturen er skabt af Gud.

3. Den luft, hvori vi gaae

Dette subjektive element i oplevelsen af det skabte kan illustreres ud fra den efterfølgende salme (78), der bygger på den gammeltestamentlige beretning om Adams skabelse. I og med at salmen forarbejder den bibelske beretning herom, præges den af en katekiserende holdning, der søger at gøre den bibelske fortælling levende og anskuelig. Det afgørende i salmen er imidlertid igen oplevelsesdimensionen, idet Brorson her åbner for en intuitiv forståelse af, hvorledes Adam vågner op og overraskes over at opleve sig selv som det subjektive referencepunkt for den skabte virkelighed. Det første afsnit, str. 1-2, tager som »Op! al den ting, som Guud har gjort« udgangspunkt i menneskets erfaring af virkeligheden, men drejer denne over i en beskrivelse af verdens udseende før syndefaldet:

Den luft hvori vi gaae,
Den jord vi trine paa,
Den muur af hav og bække,
Det stjerne-pyntet dekke,
Blev flydt med got og glæde
Til Adams herre-sæde.

Da saae man jordens land
Udi sin jomfrue-stand,
Og før hun blev forbandet,
Da saae man intet andet
Paa klipper og i dale,
End skønne brude-sale.

Det ses, hvordan de fire elementer luft, jord, vand og lys/(ild) danner en ramme om menneskelivet, som man kan gå i og »trine paa«, nemlig den synlige verden. Utrykket »det stjerne-pyntet dekke« synes at antyde, at Brorson forestiller sig et firmament, der ligesom i den gammeltesta-

mentlige skabelsesberetning hvælver sig over jordoverfladen eller omslutter jordkloden som en kugleskal. Efter al sandsynlighed opfatter Brorson udtrykket metaforisk, på samme måde som man kan tale om stjernetæppet, og har ikke stået fremmed overfor den moderne opfattelse af verdensrummet som uendeligt. Verden så før syndefaldet anderledes ud. Den var »flydt med«, d.v.s. udsmykket med »got og glæde«, den havde en særlig emotionel karakter, der beskrives med ordene »jomfrue-stand« og »brude-sale«. I overensstemmelse med Brorsons brude- og bryllupsmotivik antydes det hermed, at den skabte verden er beregnet til at danne ramme om en ren og højtidsfuld feststemning.

Det efterfølgende afsnit (str. 3-7) beskriver Adams skabelse af »et stykker jord« (str. 4), hvoraf kroppen formes til en bolig, »Som agtes engleværdig« (str. 6), altså skal tjene som bolig for sjælen, der som englene er et usynligt væsen, og som disse endnu ikke er blevet jordisk og underkastet synden. Denne sjæls tilstand før syndefaldet beskrives i den følgende strofe:

Saa blæser Guud ham ind
En aand af himmel-sind,
Forstand og alle dyder,
Som Herrens bolig pryder,
Der satte Guud sit stempel,
Der tog han selv sin tempel.

Den ånd, hvormed kroppen levendegøres, giver mennesket et »him-melsind«, et sind, der stammer fra Gud og endnu er forbundet med ham, fordi Adam ikke har vendt sig bort fra Skaberen og er blevet opslugt af det skabte. Dette belæg er særlig interessant, fordi det viser, at himmel-sindetheden ikke blot er en rettethed mod himlen som et mål for livsvandringen men også betegner menneskesjælens oprindelige syndfri natur, der gør Adams krop til Guds tempel, fordi Gud bor i den med sin ånd. Dette beskrives nærmere i det følgende afsnit (str. 8-12). Det betones her, at Adam har »Guud i siel og hu«, og »himlen til sin eye«. Sjælen lever endnu i en åndelig virkelighedsdimension, hvorfra Adams »Øye kiger« ud på den verden, som Gud har givet ham at herske over. I sin undren over det skabte og i sin overraskelse over at være til besidder Adam en vågenhed og skærpet opmærksomhed, der betyder, at hans sjæl er i besiddelse af en overnaturlig evne til intuitivt at fatte naturens mening og sammenhæng:

Saa snart et dyr hand saae,
Strax kunde han forstaae
Dets art, natur og evne,
Og det derefter nævne,
Hand kunde giennemkige
Naturens hele rige.

Adams oplevelse, da han for første gang præsenteres for skabningens mangfoldighed er så stærk, at den får karakter af en genkendelse. Derfor kan han give dyrene navne, idet han i sin vågne oplevelse af det skabte og dermed i sin ubrudte livssammenhæng med Gud også er i besiddelse af den visdom, der kommer til udtryk i skabelsen. Følgelig er han i modsætning til det lyriske jeg i »Op! al den ting, som Guud har gjort« »giennemkige Naturens hele rige«. Hans sanser er ikke begrænset til den synlige verden alene men omfatter også fænomener og sammenhænge af oversanselig natur, således som det antydes gennem anvendelsen af ordet »kige« i denne sammenhæng.

Oplevelsesdimensionens betydning i salmen om Adams skabelse består i, at det beskrives, hvorledes Adam bliver menneske i kraft af en oplevelse. Gennem den ånd, som Gud indblæser i ham, vågner Adam op og opdager sig selv, i og med at han overraskes over den virkelighed, som Gud har skabt til ham, for at han skal herske over den. Ordet herske betyder i denne forbindelse ikke blot, at Adam kan udnytte den skabte natur, eller at han kan bestemme over den men også, at han ikke er underlagt naturen. Han er ikke blevet så opslugt af virkeligheden, at han har glemt sin guddommelige oprindelse, at han har glemt Skaberen over det skabte.

4. Adam gik i frydens lund

Salmen kan således danne baggrund for forståelsen af den efterfølgende salme, 79, der handler om ægteskabet, altså en bryllupssalme, der bygger på beretningen om Evas skabelse, beskriver Adams og Evas ægteskab i Paradiset og herudfra drager konsekvenser for det kristne ægteskab. Denne salme er således central, idet den giver mulighed for at vurdere, i hvor høj grad Brorson i sine originale salmer forarbejder den opfattelse af ægteskabet og den menneskelige seksualitet, der gennem hans oversættelse af Gottfried Arnolds »Verliebtes lust-spiel reiner seelen« (191) kan føres tilbage til Arnolds sophiamystik og hans opfattelse af de første kristnes ægteskabelige samliv.

Ekskurs: Sophiamystikken

Sophiamystikken er ikke direkte repræsenteret i »Troens rare Klenodie«, men den spiller en afgørende rolle for separatisten Gottfried Arnold³, der har leveret flere forlæg til Brorsons oversættelser. Den er af gnostisk og nyplatonistisk oprindelse og har spillet en stor rolle indenfor østkirken. Indenfor protestantismen er den udformet af den vigtigste repræsentant for naturmystikken, Jacob Böhme, der bl.a. på baggrund af »Visdommens Bog« i Det Gamle Testamente inddrog den i sine skabelsesspekulationer.

Ved skabelsen medvirkede nemlig Guds visdom i form af en sublim kvindefigur, den guddommelige Sophia, en i sin himmelske skønhed på engang skræmmende og dragende jomfru- og moderskikkelse. Hvor

Erøens
Kare
Klenodie,

i nogle

Wandelige Gange

forestillet

af

Hans Adolph Brorson,
Biskop udi Niber Stift.

~~~~~  
Selges u: indbunden for 2 Mark 2 s. Danst.  
~~~~~

KJØBERZOW, 1752.

Bekostet af Frank Christian Mumme,
Boghandler paa Borjøn og det Kongelige Wäyjenhuus,
og findes paa begge Steder til Kiøbs.

Kristus repræsenterer gudbilledlighedens mandlige aspekt, står Sophia for det kvindelige. Begge gudbilledlighedens aspekter indblæstes Adam ved skabelsen. Han er således oprindelig af androgyn natur, skabt i Guds billede uden adskillelse mellem mandligt og kvindeligt og dermed i besiddelse af den guddommelige visdom, der gør det muligt for ham at gennemskue og herske over det skabte. Adam tilbeder imidlertid skabningen i stedet for Skaberens. I stedet for at herske over det skabte vender han sig mod det i begær. Hans sjæl ekstroverteres, og han mister forbindelsen med den guddommelige Sophia i sit indre. Dette er det egentlige syndefald, der medfører, at Adam som erstatning for den guddommelige Sophia får en stakkels jordisk Eva, der bliver årsag til, at han ved det syndefald, der omtales i 1. Mosebog, også mister gudbilledlighedens mandlige aspekt.

Alligevel er der blevet en svag erindring om den guddommelige Sophia tilbage i Adams sjæl og dermed hos hans efterkommere, d.v.s. de mandlige, for kvindernes vedkommende repræsenteres den tabte gudbilledlighedens mandlige aspekt af Kristus. Den guddommelige Sophia virker således stadig i enhver mands sind. Ikke åbenlyst, men som en skjult lokken og kalden, hvormed hun søger at vække en erindring om den oprindelige syndfri tilstand og at drage ham tilbage i forening med sig. Hos de få, der følger hendes kald, begynder der en renselsesproces, hvor den ekstroverterede sjæl i takt med, at den befris fra sit begær og sin bundethed til den ydre virkelighed drages ind i forening med den guddommelige Sophia, der snart optræder som en underskøn, dragende jomfru, snart som en streng og kærlig moder. Højdepunktet nås ved den endelige formæling, hvor Sjælen og den guddommelige Sophia forenes som brudgom og brud. Dette beskriver Arnold bl.a. med motiver hentet fra Højsangen, som således omtolkes til en vekselsang mellem sjælen og den guddommelige Sophia.

Arnold bliver ikke træt af at beskrive den himmelske fryd, som genforeningen med den guddommelige Sophia rummer. Den overgår i sin renhed og intensitet langt enhver form for jordisk kærlighed, ja den er bedre end 10 kødelige ægtefæller¹. Det er dermed klart, at sexualiteten må spille en central rolle i forbindelse med sjælens frigørelse for begær. Det begær, som skal udryddes, er først og fremmest det seksuelle, ja der er ligefrem tale om en byttehandel, hvor mennesket kun ved at give afkald på jordisk begær efter kvinder belønnes med Sophias rene kærlighed. Arnold går altså så vidt, at han direkte opfatter cølibat som en nødvendighed, hvis man vil opnå kontakt med den guddommelige Sophia, og han optog en overgang forbindelse med de såkaldte »Engelsbrøder«, en sekt, der under ledelse af Johann Georg Gichtel dyrkede en cølibatær livsform som en forudsætning for den guddommelige Sophias kærlighed. Med sit krav om total afholdenhed udgør Arnolds Sophiamystik et ekstrem indenfor pietismen, der imidlertid også kendte det modsatte yderpunkt, den promiskuitet, der herskede i visse pietistiske sekter, der bl.a. i Bordelum² i Vestslesvig dyrkede den seksuelle frihed som et udtryk for syndfriheden.

Arnold fastholdt dog ikke denne radikale holdning. Allerede året efter at han havde udgivet sit berømte skrift om den guddommelige Sophia, giftede han sig og udsatte sig derved for hånlige angreb fra Gichtels side. I et nyt skrift⁶ om de første kristnes ægteskabelige samliv søger han derfor at retfærdiggøre sit skridt og at give sophiamystikken en form, der også kan trives indenfor et normalt ægteskab. Arnold henviser her adskillige gange til sophiamystikken, men understreger, at det afgørende i et kristent ægteskab ikke er at undertrykke sexualiteten og dens kropslige og sanselige aspekter, men derimod at rense den for det element af begær, der korrumpere kærlighedslivet og hindrer, at mændene finder deres virkelige brud i Sophia og kvinderne deres sande usynlige brudgom i Jesus.

Arnolds tanker om ægteskabet er ligesom extremerne afholdenhed og promiskuitet et udtryk for, at pietismen problematiserer sexualiteten. Hvor den traditionelle bodsfromhed havde taget ret håndfast på denne uregerlige drift og betragtet den som et udtryk for kødets skrøbelighed, bliver den for pietisterne en væsentlig fromhedspsykologisk faktor, som de søger at omfunktionalisere fra en af dyrisk begær bestemt kødelig drift til en positiv kraft, der, hvis den kanaliseres rigtigt, kan skabe kontakt med en oversanselig virkelighed. Sexualiteten kan blive en oplevelse og dermed forvandles fra animalsk driftstilfredsstillelse til kærlighed. Som det også kendes fra andre kulturer, gøres sexualiteten til genstand for en transformering og sættes ind i et forsøg på at erfare det sublime, hvilket er noget ganske andet end den freudianske sublimering, der forudsætter driftens undertrykkelse og fortrængning. Den guddommelige Sophias kærlighed er da også som mystiske oplevelser i øvrigt på smertelig vis udsigelig, og Arnold understreger, at det, der kan siges om den, kun er som skygger at regne imod dens overjordiske intensitet.

Der er ikke tvivl om, at forestillinger om sexualitetens oprindelige natur og mulighederne for at genvinde den har været udbredte i pietistiske kredse, også selvom sophiaskikkelsen ikke direkte inddrages. Forestillingen om en renselse og transformering af kønsdriften synes således at ligge til grund for Brorsons opfattelse af Adams og Evas ægteskab i Paradiset. I første omgang giver Brorson imidlertid en beskrivelse af Evas skabelse, der som fortællingen om Adam i den foregående salme udmærker sig ved sin naive anvendelse af den bibelske beretnings forskellige træk. Begge salmer virker i nogen grad som bibelhistorie fortalt for børn. Den fornyede interesse for Bibelen og et grundigt studium af såvel Det Gamle som Det Nye Testamente, der er et vigtigt aspekt af den pietistiske vækkelse, giver sig hos Brorson udtryk i en genfortælling af de bibelske beretninger, der søger at tale til fantasien og gøre bibelhistorien levende og virkelighedsnær, d.v.s. gøre det at høre de bibelske beretninger til en oplevelse, der kan overskride grænser i tilhørerne. Brorson understreger da også oplevelses- og overraskelseselementet i sin beskrivelse af, hvorledes Adam vågner op af sin søvn og opdager, at Gud havde gemt det allermest overraskende tilsidst, nemlig at han ikke var det eneste menneske, men at der var et til foruden ham:

Adam vaagned op, og saae
Ud af første søvne-taage,
Saae sin Guud for sig at vaage,
Mens han i sin slumme laae,
Saae, at Guud ved haanden førde
Denne jomfrue til ham hen,
Det hans hiertens grund oprørde
Til at prise Guud igien.

Ligesom Brorson i den foregående salme havde fremhævet Adams »himmel-sind« i kontrast til menneskets tilstand efter syndefaldet, understreges også for Evas vedkommende hendes renhed og himmelske skønhed, idet hun betegnes som »en himmel-pyntet brud« (str. 3) og som »jomfrue« (str. 4). Det er udtryk, der leder tanken hen på Arnolds sophiamystik, og den følgende strofe beskriver forholdet mellem Adam og Eva gennem en kontrastering af Evas himmelsindethed med det seksuelle begær, der tydeligvis er beslægtet med Arnolds tankegang:

Hvad hand fandt i Guud for roe
Saadan himmel-sindet mage
Af Guuds egen haand at tage,
Kan mand nu vel aldrig troe,
Her var ingen syndig brynde,
Som det plejer nu at gaae,
Men Guuds liflighed og ynde
Begge ud af øyne saae.

Adam og Eva overraskes over at opdage hinanden. De er en oplevelse for hinanden, således at det, det drejer sig om for dem, ikke i første række er at komme i seng og få børn men at opleve hinanden som guds-skabte væsener. Idet himmelsindetheden sættes i modsætning til den »syndig(e) brynde«, der præger forholdet mellem kønnene i Brorsons egen tid, bliver det klart, at deres følelser rummer en emotionel intensitet, der som den guddommelige Sophias kærlighed hos Arnold langt overgår den korporlige erotiske tilfredsstillelse. Oplevelsesdimensionen, der er bestemmende for Adams forhold til hele den skabte virkelighed, er også bestemmende for forholdet mellem kønnene, således at sexualiteten – det drejer sig jo om et ægtepar – giver sig udtryk som en følelse af overjordisk skønhed, der opfylder begge sjæle og stråler dem ud af øjnene. Denne emotionelle klarhed ofrer Brorson stor opmærksomhed. Han sammenligner i den følgende strofe »dydens fulde glans« med »det klare solens skin« og fremhæver i str. 7, hvorledes renhed og uskyld er grundlag for den ægtepagt, som Adam og Eva indgår:

I uskyldighedens pragt
Med en reen og engle-mine
Disse med hverandre trine
I en hellig ægte-pagt.

Sammenligningen med engle gør det klart, at ægteskabet primært er af sjælelig og emotionel natur, det bygger på kærligheden, nemlig Guds kærlighed, som parterne hver især er i besiddelse af, og som helliggør deres ægteskab og deres følelser for hinanden.

Selvom det ikke lader sig afgøre, om Brorson har kendt Arnolds sophiamystik, kan der næppe være tvivl om, at beskrivelsen af Adam og Eva i denne salme er beslægtet med Arnolds beskrivelse af forholdet mellem sjælen og den guddommelige Sophia. Den afgørende forskel i forhold til Arnold er, at Sophias egenskaber overføres til Eva og kommer til udtryk i forbindelse med ægteskabets indstiftelse, således at Brorson altså ikke opfatter cølibat og afholdenhed som en forudsætning for at opnå de rene følelsers intensitet, men netop giver dem en plads i ægteskabet som det grundlag, forholdet mellem parterne bygger på. Brorson ligger således mere på linie med de tanker, som Arnold giver udtryk for i sit skrift om ægteskabet, *Das Eheliche und unverehelichte Leben der ersten Christen*, hvor et mådeholdent ægteskabeligt samliv ikke opfattes som en hindring for, at parterne kan erfare de højeste følelsers renhed og styrke.

I og med at beskrivelsen af Adams og Evas rene kærlighed af Brorson anbringes i en salme om ægteskabet og sættes op som et forbillede for ægteskabelig kærlighed, synes det ligeledes godtgjort, at Brorson, selvom han næppe er påvirket af Arnolds sophiamystik i snævrere forstand, ikke har stået fremmed overfor de tanker om en renselse og transformering af den seksuelle drift, der ligger til grund for såvel sophiamystikken som for Arnolds tanker om ægteskabet. Dette fremgår tydeligt af salmens andet afsnit, hvor Brorson som modsætning til Adams og Evas himmelske kærlighed beskriver sin egen tids ægteskaber og samtidig giver anvisninger på, hvorledes »himmel-sindede personer« (str. 16) bør leve i deres ægteskab. Brorson tager udgangspunkt i sin tids bryllupsskikke, der kontrasteres til den »sød(e)« »høytids roe«, der karakteriserer Adams og Evas ægteskab:

Men hvad skal vi tænke, naar
Man vil derimod afmale
Vore tiders bryllups-sale,
Som det mest i verden gaaer,
Naar med idel fylderier
Ægteskabet vies ind.

I overensstemmelse med den holdning, der især kommer til udtryk i visse af julesalmerne i *Troens rare Klenodie*, f.eks. i 5, »Bort! verdens juleglæde«, tager Brorson her afstand fra den mangel på mådehold, der karakteriserer verdens festligholdelse af helligdage og bryllupper. Der er således grund til at antage, at hans opfattelse af seksualitetens rolle i ægteskabet skal ses i sammenhæng med verdens lyst i almindelighed. Et mådeholdent sexuelliv betyder ikke, at mennesket skal undertrykke den seksuelle drift og den lystfølelse, der normalt knytter sig til dens til-

fredsstillelse, lige så lidt som mådehold med hensyn til mad og drikke betyder, at det skal give afkald på at tilfredsstillere sult og tørst. Hvad der skal undgås såvel i som udenfor ægteskabet, er »syndens lyst« (str. 13), hvormed ikke menes det naturlige velvære, der indfinder sig, når menneskets basale behov opfyldes, men derimod den opslugthed af lystfølelsen, der bevirker, at forholdet mellem kønnene ikke bliver en oplevelse men reduceres til en muligvis underholdende jagt efter tilfredsstillelse, der får mennesket til at glemme sig selv og dermed miste forholdet til Gud.

Dette er baggrunden for, at Brorson i str. 13 kommer med et på en gang karakteristisk og ejendommeligt udsagn om ægteskabet, hvis rette mening kun erkendes i lyset af den fromhedspsykologiske rolle, som pietismen tillægger det ægteskabelige samliv.

Men i sandhed, standen maa
Uden JESU ey begyndes,
Om hun af vor Gud skal yndes,
Hans velsignelse at faae,
Syndens lyst maa intet stifte,
Dette søde bliver suurt,
Sig at gifte kand forgifte
Ægteskabets helbrede urt.

Det pietistiske ægteskab er grundet på Jesus, d.v.s. på nåden. Det er ham, der stifter det, og ikke »syndens lyst«. I denne forbindelse anvendes modsætningen mellem sødhed og surhed. Den sødhed, d.v.s. den glæde, der er knyttet til det ægteskabelige samliv, bliver sur, den forværres og forplumres, hvis parterne er opslugt af en sanselig tilfredsstillelse af kønsdriften, der drager deres sind bort fra Gud. Derved forvandles ægteskabets lægeurt til en giftig plante, idet muligheden for indenfor ægteskabet at rense og forvandle sexualiteten til ren kærlighed går tabt. Det er den også fra Arnold kendte tanke, at det er muligt at bedrive utugt også indenfor ægteskabet, der gør sig gældende her. Et på Jesus grundet ægteskab helbreder den seksuelle drift, renser og forfiner den, medens et ægteskab indgået alene med henblik på driftens tilfredsstillelse ikke rummer denne mulighed.

Brorsons kombination af sensualisme og vækstmetaforik placerer sexualiteten indenfor de spirituelle oplevelsesdimensioner, der gælder for hans salmedigtning som helhed, og det er på denne baggrund klart, at han har overordentlig høje tanker om ægteskabet og ikke betragter det som en nødløsning, som mennesket må gribe til for ikke at »lide brynde« (1. Kor. 7,9). Brorson omgiver ikke som en senere tids victorianisme sexualiteten med en atmosfære af fortielse og moralsk fordømmelse, men betragter den som en kraft, der indenfor ægteskabets rammer kan have væsentlig fromhedspsykologisk betydning. Derfor følger i str. 14 en direkte henvendelse til kristne ægtefolk:

I, som da i ægtestand
Leve, eller leve vilde,
Renser eders hierters kilde
Fra de raadne lysters vand.

Det turde være klart, at det i nogen grad ville være en misforståelse i ud-sagn af denne art blot at se en undertrykkelse af sexualitetens korporlige udtryksformer. Den mere nuancerede forståelse, der bliver mulig, hvis oplevelsesdimensionen i salmen trækkes frem i forgrunden og ses indenfor den kontekst, der udgøres af den pietistiske, specielt Gottfried Arnolds, opfattelse af ægteskabet, viser et andet billede. I salmens slutstrofe præciserer Brorson derfor sin positive opfattelse af ægteskabet samtidig med, at himmelsindetheden stilles op som mål for det ægteskabelige samliv:

Standen i sig selv er god;
Men det kommer an paa maaden,
Kierlighed til Guud og naaden
Er den rette ægte-rod,
Himmel-sindede personer
Favne Guud i bøn og troe,
Det betyder ærens kroner
Og en evig samlings roe.

»Himmelsindede personer« er mennesker, der gennem den pietistiske omvendelse og genfødsel har overvundet synden og dermed opnået muligheden for at genvinde det vågne og nærværende forhold til det andet køn, der karakteriserede Adams og Evas forhold til hinanden i Paradis. Først herigennem bliver forholdet til det andet køn en oplevelse, der kan forvandle den erotiske drift til kærlighed.

5. Sammenfatning

Fælles for de tre salmer om skabelsen er, at oplevelsesdimensionen spiller en afgørende rolle. I »Op, al den ting, som Guud har giort« (77) ytrer den sig i sindets opladthed for den usynlige verden, der fornemmes bag den synlige virkeligheds mangfoldighed, i »Den luft, hvori vi gaae« (78) kommer den til udtryk i beskrivelsen af Adams oplevelse af at være et subjektivt referencepunkt for den skabte virkelighed, og i »Adam gik i frydens lund« (79) er det Adams og Evas oplevelse af hinanden, der forvandler den anonyme sexuelle drift til kærlighed mellem mennesker. Set i forhold til den rolle, som begrebet oplevelse spiller indenfor nyreligiositeten, hvor man påberåber sig oplevelser, der ikke kan rummes indenfor Folkekirkens lære, og hvorfra der ofte lyder røster om, at den traditionelle folkekirkelige gudstjeneste ikke rummer oplevelser af samme intensitet, som dem, der kan opnås ved de særlige anstrengelser, der foregår i nyreligiøse kredse, må det fastholdes, at ikke mindst Brorsons salmer om skabelsen til fulde viser, at netop oplevelsesdimensionen har været og er et afgørende punkt i folkekirkens kristendomsforståelse.

Noter

1. Hans Adolph Brorson, *Samlede Skrifter*, udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab ved L. J. Koch, Bd. I, København 1951, s. 217 ff.
2. Martin Heidegger, *Hvad er metafysik?*, udg. af Jørgen Hass, København 1973, s. 141.
3. Se hertil Ernst Benz, *Gottfried Arnolds »Geheimnis der Göttlichen Sophia« und seine Stellung in der christlichen Söphienlehre*, i: Jahrbuch des Vereins für hessische Kirchengeschichte 18:1967 samt Steffen Arndal, *»Den store hvide flok vi see ...« H. A. Brorson og tysk pietistisk vækkelsessang*, Odense 1989, (Odense University Studies in Literature vol. 17).
4. Gottfried Arnold, *Das Geheimnis der göttlichen Sophia*. Faksimile-Neudruck der Ausgabe von Leipzig 1700, Stuttgart-Bad Canstatt 1963, s. 81.
5. Se hertil Th. Matthiessen, *Erweckung und Separation in Nordfriesland (Bordelumer Rotte)*, Kiel 1927.
6. Gottfried Arnold, *Das Ebeliche und Unverehelichte Leben der ersten Christen*, Frankfurt 1702.

Den danske folkekirke er værd at slås for

Af provst
Finn Riber Jensen.

Folkekirkeordningen har været til debat i de sidste år. Den følgende artikel er et bidrag til denne debat. Den kan med sine konkrete og principielle overvejelser samtidig være en introduktion for de mange nye menighedsrådsmedlemmer til det menighedsrådsarbejde, de fra 1. s. i advent er medansvarlige for.

Debat om folkekirken

Det er mange år siden, der har været en så livlig kirkelig (og folkekirkelig) debat, som vi oplever i disse år. Det skal vi nu ikke undre os over. Der er mange gode grunde til det, en del af dem skulle fremgå af det følgende. Debattens indhold er meget spredt og diffust, det bevæger sig lige fra teologiske diskussioner om det kristne evangelium og dets formidling i nutidens informationssamfund over kirkeretslige analyser af kirke-stat problemet til hidsige reaktioner på en administrativ nyskabelse som FLØS.

Tilsyneladende er det emner, som ikke har med hinanden at gøre, men det er kun tilsyneladende. Det er tværtimod vigtigt at forstå, at de hænger sammen, og det, der binder dem sammen, er det overordnede anliggende: at kristendommen i evangelisk-luthersk klædebon skal forkyndes i det danske folk med respekt for dansk tradition.

Har folkekirken et troværdighedsproblem?

Nogle af de vigtigste stikord til debatten er: økonomi, struktur og troværdighed. Lad os begynde med troværdigheden. Har folkekirken et

troværdighedsproblem? Det spørgsmål rejses i både kirkelige og politiske kredse. Hvad der tænkes på, er den danske folkekirkelige tradition, hvor kirke og stat er bundet tæt sammen, nogle mener for tæt, og især er det møntet på det forhold, at staten betaler 40% af præstelønningerne og således yder direkte økonomisk støtte til den kristne forkyndelse! Det er biskop Herluf Eriksen, der som den første har gjort det synspunkt gældende, at statsstøtte til forkyndelse kommer i konflikt med grundlovens § 68, der siger, at «ingen er pligtig til at yde personlig bidrag til nogen anden gudsdyrkelse end den, som er hans egen». Politisk har SF givet udtryk for det samme, da partiet i 1991 fremsatte et lovforslag om ændret byrdefordeling og i begrundelserne skrev: det forekommer indlysende for forslagsstillerne, at det vil være til gavn for folkekirkens troværdighed, hvis folketetinget skaber grundlag for en mere tidssvarende fordeling mellem den statslige og folkekirkelige økonomi. Og de radikale har indbudt til en debat om ændring af grundlovens paragraffer om folkekirken. Det kunne se ud, som om grundlovens § 68, der jo er en konsekvens af en af frihedsparagrafferne, nemlig sikringen af religionsfriheden, rimer dårligt med grundlovens § 4, der siger, at «den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke og understøttes som sådan af staten».

De to paragraffer har jo imidlertid stået side om side i den samme grundlov lige fra 1849, og det har ikke givet forfatningsjuristerne grå hår i hovedet. Juridiske eksperter som Poul Andersen, Alf Ross og Henrik Zahle er enige om, at § 4 har forrang for § 68, og «i det omfang lovgivningsmagten yder folkekirkens gudsdyrkelse økonomisk støtte af den almindelige statskasse i stedet for at pålægge borgerne direkte bidrag i dette øjemed, bliver grundlovens § 68 uden betydning» (Poul Andersen). «Og i betragtning af at så godt som hele befolkningen står som medlemmer af folkekirken, kunne der ikke indvendes noget imod, at de kirkelige udgifter blev dækket fuldt ud over de almindelige skatter» (Alf Ross).

Det er meget oplysende at følge den juridiske argumentation. Den paralleliserer nemlig med andre samfundsfunktioner og nævner bl.a., at «folk i provinsen har ikke samme nytte som københavnere af Det kgl. Teater, og forsvarsnihilister ser med beklagelse på, at statens penge anvendes til forsvarsudgifter. Alligevel er disse mennesker gennem deres skatteydelse med til at betale for de foranstaltninger, de ikke interesserer sig for, eller som de misbilliger. Anderledes kan det normalt ikke være, og således forholder det sig også med hensyn til den statsforanstaltning, der hedder folkekirken. Den skal ifølge grundlovens § 4 understøttes af staten, d.v.s. af statskassen, og til denne understøttelse bidrager enhver via skatterne, hvad enten han er medlem af folkekirken eller ej» (Alf Ross). Argumentationen er interessant, for den bygger på, at folkekirken er en integreret del af det danske samfund og det danske folk. Vi skal ikke som folkekirke «undskyldes», at vi får penge fra staten til arbejdet. Folkekirken er ikke et fremmedlegeme i samfundet, men er en del af det danske folks historie, kultur

og selvforståelse. Eller udtrykt med andre ord: der er religionsfrihed i Danmark, men der er ikke religionslighed, det ville være at se helt bort fra det danske folks historie at påstå det. Den evangelisk-lutherske kirke er ikke blot én blandt andre kirker i Danmark, men er den kirke, der har forkyndt kristendom i Danmark gennem så mange århundreder og på en sådan måde, at den er blevet bestemmende for dansk livsforståelse.

Folk og kirke

Så vidt jeg forstår Herluf Eriksens argumentation, sætter han spørgsmålstegn ved, om denne forbundethed mellem folk og kirke stadig er stærk nok til at bære en statslig understøttelse af forkyndelsen. Der er mange familier, der ikke lader deres børn døbe, der er (især i storbyerne) en ret stor udmeldelse af folkekirken, og der kommer i disse internationale tider mange fremmede trosretninger ind i landet og bliver mere eller mindre integreret i det danske folk. I den situation kan det virke provokerende, at staten betaler næsten halvdel af lønnen til folkekirkens præster. Staten bør snarere yde en støtte (som ikke skal formindskes) til mere »neutrale« ting som kirkebygninger, kirkegårde og personregistrering. Sådan lyder argumentet. Jeg tror, at dette argument underkender, hvor meget folkekirke og stat egentlig er flettet ind i hinanden. Folkekirken er jo med hele sit apparat til for at forkynde evangeliet. Den kan ikke splittes op i en præstelønndel, som har mere med forkyndelsen at gøre end de ydre rammer, der jo kun eksisterer og opretholdes for forkyndelsens skyld. I de forskellige funktionærers arbejde ligger der også en sammenvævning af direkte kirkelige og mere alment administrative opgaver. Det gælder graveren, som også er kirketjener, det gælder kordegnen, som er kirkesanger og ministerialbogsfører. Også det argument, at folkekirken indtil 1915 selv betalte sine præster, ser bort fra, at der aldrig har været noget, der kunne kaldes »folkekirken selv«, når det drejer sig om det såkaldte kirkegods. Også på det punkt er den juridiske sagkundskab enig. Henrik Zahle udtrykker det således: »Erkendes må det, at folkekirkens ejendom til enhver tid har tilhørt staten, men har været udskilt til varetagelse af særlige formål.»

Alt dette er jo et udtryk for, hvordan den evangelisk-lutherske kirke som folkekirke er vævet sammen med det danske folk. Trods al traditionstab og polarisering mener jeg ikke, at dette kirke-folk forhold principielt har ændret sig, så det skulle give anledning til at rejse et troværdighedsproblem. Tværtimod er det en vigtig folkelig opgave at fastholde den danske folkekirkelige tradition, den er en så vigtig del af det danske folks egenart, at vi har brug for at fastholde den og holde den levende, for vi må vedstå arv og gæld, hvis der skal komme noget godt ud af det møde med det fremmede, som bliver en stadig større del af vores hverdag.

En omlægning af statsbidraget bort fra præstelønningerne over til bygninger, kirkegårde o.lign. er betænkelig, ikke blot af folkelige grunde, men også fordi den nødvendigvis vil føre til ændringer i den folkekirkelige struktur, som ikke er ønskværdig. Hvis nemlig præstelønninger skal afholdes af »folkekirken selv« (landskirkeskatten), hvem skal så fastsætte antallet af præstestillinger, og hvem skal fordele dem? Skal kirkeministeren kobles ud? Der vil blive brug for et repræsentativt organ, som kan handle som »folkekirken selv«, og hvordan skal det organ se ud? Og det samme problem melder sig, når statens bidrag skal fordeles ud til provstier og sogne, måske som tilskud efter objektive kriterier (bloktilskud). Igen: hvem skal fastsætte, og hvem skal fordele? Hvem skal være »folkekirken selv«? Inden vi ser os om, har vi kaldt på nye organer, som ikke kan undgå at forrykke balancen i folkekirken.

Folkekirke med folkestyre

Min opfattelse er, at vi i dag har så gode folkelige strukturer, som vi kan ønske os i en folkekirke. Vi har de to folkevalgte råd, som tilsammen har ansvar for hele økonomien, og som har ansvar for hver sin sektor af økonomien, nemlig folketinget og menighedsrådet. Ud fra teologiske overvejelser må det fastholdes, at det er på de to trin, der er brug for det folkevalgte element: Folketinget, som skal sikre åbenheden, rummeligheden og friheden, samtidig med at det holder sig selv og os alle fast på, at det er den evangelisk-lutherske kirke, der er den danske folkekirke; og menighedsrådet som sognemenighedens repræsentant, der kalder sin præst og sammen med præsten giver den evangelisk-lutherske kirke skikkelse og indhold. Disse to folkevalgte organer er det væsentligt at fastholde. De kan svækkes og miste traditionsforståelse, og så må der tages fat på de problemer. Men vi ville selv være med til at svække dem, hvis vi pressede andre folkevalgte organer ind på andre niveauer til at overtage opgaver, som rettelig bør være folketingets eller menighedsrådets. Vi kan modsat være med til at styrke dem, hvis vi kan få det rette samspil til at fungere mellem de folkevalgte organer og den administrative og teologiske fagkundskab.

Sognet – det nære folkelige skæbnefællesskab

Og her rører vi ved en anden vigtig side af den folkekirkelige debat. Det er jo sognestrukturen og menighedsrådsdemokratiet, det drejer sig om. Hvordan fungerer disse ordninger i det såkaldte »moderne« samfund? Jeg gentager, at det er vigtigt at få dem til at fungere godt, ikke blot ud fra nogle politiske betragtninger om nærdemokratiets velsignelser, men først og fremmest ud fra det kirkelige synspunkt, at sognet er det overskuelige, folkelige skæbnefællesskab, hvor kirken bliver til ved at menigheden gennem menighedsrådet kalder sin præst, så evan-

geliet kan blive forkyndt for hele folket. Når det fastholdes, at menigheden er alle de døbte, følger heraf, at præst og menighed må være nært knyttet til hinanden i et overskueligt område, hvor det giver mening at pålægge et menneske at være til rådighed som præst for alle de døbte. Derfor kan sognestørrelser ikke fastlægges ud fra et ønske om effektivitet, og menighedsrådene må kunne forvente, at de krav, der stilles til »rammen«, er af en sådan art, at de som folkevalgte har mulighed for at klare den administration, der pålægges dem. For god ordens skyld føjer jeg til, at der naturligvis altid er brug for justeringer og tilpasninger, også af sognegrænser, men det ændrer ikke noget i det fundamentale, at folkekirken i dansk tradition må fungere i den sognekirkelige ramme.

Truslen mod sognestrukturen

Her placeres vi straks over for stærke udfordringer. Først er der tidens almindelige tendens til at tænke i effektivitets- og produktivetsbaner – ikke mindst i en sparetid. Det ligger som et pres over sognestrukturen, at den er uøkonomisk. Ja, det er den i en vis forstand. Vi kunne udnytte personale og bygninger mere effektivt, mere rationelt, hvis vi placerede dem i et andet strukturmønster, men det er nærheden i sognet og selvstændigheden i sognet, der kommer til at betale prisen. Vi må sige lige ud, at det koster i kroner og ører at bevare kirkesognet og menighedsrådsdemokratiet på sogneplanet. Men kirken er altså ikke et handels- eller produktionsforetagende, hvor det gælder om at minimere omkostningerne og maksimere produktiviteten.

Fare for centralisme og bureaukratisering

En anden udfordring er den centralisme og indviklethed, der mere og mere breder sig i hele samfundet, og altså også på det kirkelige felt. Politisk er målet at decentralisere, og det sker også i megen lovgivning, men det synes at være næsten en naturlov, at den lovgivningsmæssige decentralisering følges af en administrativ centralisering. Tænk på organisationers og ministeriers fastlæggelse af lønninger og arbejdsvilkår med stadig tiltagende indviklethed og detaljering. Det er selvfølgelig et almindeligt samfundsmæssigt problem, som vi måske nok må resignere over for, skønt hvorfor egentlig det? Den centralisme og bureaukratisering, vi oplever i disse år, er jo ikke en guddommelig nødvendighed, men i udpræget grad menneskeskabt. At den forekommer de fleste både uønsket og umenneskelig, kan der næppe herske tvivl om, og så kunne man jo med rette spørge, hvorfor i al verden vi blot affinder os med den. Men det er jo klart, at det er en særlig udfordring til et folkevalgt organ som menighedsrådet, der gør et fritidsarbejde og gerne vil klare de opgaver, der er lagt hen til dem.

FLØS – et skridt i retning af centralisme

En naturlig reaktion ville være, at provsttudvalg og stiftsøvrighed og gerne også ministerium hjalp menighedsrådene med at få arbejdsgangene gjort så enkle og overkommelige som muligt. Det skulle efter sigende netop være tanken med den så meget omtalte lønberegnings- og lønudbetalingsordning FLØS, som ministeriet har udtænkt og fører frem i en charmeoffensiv over for menighedsrådene. Her har vi et skoleeksempel på, hvordan man i alle tilfælde ikke skal gøre det, hvis man vil hjælpe menighedsrådene. Det er i virkeligheden fantastisk, at man mener at kunne hjælpe folkevalgte fritids-kasserere ved at overdænge dem med dynger af papir, som med korte mellemrum suppleres med nye dynger, en sikker metode til at tage arbejdslysten fra de små sognes kasserere. At man så dertil friskfyragtigt slutter følgebrevne til disse papirstakke med at ønske god fornøjelse med FLØS virker nærmest som en uartighed.

Ordningen er i virkeligheden kun brugbar for de uddannede og lønnede kasserere og kommer altså til at virke som et skub henimod større enheder med flere funktionærer, det modsatte af hvad hensigten angiveligt har været. Eller tør man antyde, at den egentlige hensigt har været at skaffe ministeriet bedre og hurtigere styringsmidler gennem et EDB-system, hvorfra alle mulige oplysninger om folkekirkens økonomi og ansættelser kan trykkes frem? Når ordningen om få år bliver obligatorisk (min forudsigelse!), vil meningen med galskaben være lettere at få øje på!

Dette konkrete eksempel viser, at de små sogne, hvor de folkevalgte menighedsråd selv må klare administrationen, ikke skal vente hjælp fra de centrale myndigheder. Enten har de ikke sans for at yde den, eller de ønsker ikke disse små enheder uden faguddannet personale bevaret. Jeg skal ikke kunne sige, om det ene eller det andet er tilfældet, måske er det en blanding af begge dele.

Menighedsrådene må selv finde løsninger

Det får mig til at foreslå, at menighedsrådene selv tager fat på problemerne og selv prøver at finde relevante løsninger, f.eks. provstivis og med bistand fra stiftsøvrigheden. Det er på dette nære plan, de vanskeligheder, som det moderne teknologi-samfund påfører de små enheder, kendes, og det er her praktiske løsningsmodeller kan formuleres. Så kan der blive tale om konstruktive forslag, som kan sættes op over for centraladministrationens måde at gribe sagerne an på, og det vil nok have sin virkning. Ved blot passivt at tage imod det, der kommer ovenfra, har menighedsrådene kun surmuleri og gold protest at byde på, for enkeltvis kan man ikke stille noget op, men inden for et provstis område, hvor man økonomisk og administrativt er henvist på hin-

anden, er der gode muligheder for i fællesskab at formulere løsninger, der tjener sognets og menighedsrådets sag.

Jeg tror, at menighedsrådene bør tage denne opgave op, især når det drejer sig om folkekirkens økonomi. Hvis ikke jeg tager helt fejl af situationen, kan den største trussel mod sognestrukturen og menighedsrådsdemokratiet komme fra økonomiske strukturer, som forflygtiger både indflydelse og ansvar. Jeg tænker bl.a. på en passus i departementschef Preben Espersens bog »Folkekirkens styrelse« (side 51): »Det alvorligste problem for det lokale folkekirkelige demokrati er utvivlsomt, at der ikke findes nogen egentlig budgetansvarlig kirkelig myndighed på det lokale plan. Der er således ikke nogen lokal instans, der har et selvstændigt lokaldemokratisk ansvar for prioritering af kirkelige opgaver og for tilvejebringelse af de nødvendige midler til opgavernes udførelse. Dette problem hænger naturligvis sammen med den kirkelige inddeling med et stort antal helt små sogne uden den nødvendige økonomiske og administrative bærekraft«.

Vil ansvaret blive taget fra menighedsrådene?

Men jeg tænker også på de erfaringer, der gøres rundt omkring i landet: gnidninger mellem menighedsråd indbyrdes, mellem menighedsråd og provstiudvalg, mellem kommuner og provstiudvalg og menighedsråd, surhed over manglende eller tilfældige økonomiske prioriteringer, over for høje og måske især svingende skatteprocenter, over ukendte og voldsomt stigende udgifter til landskirkeskat, som kan slå de lokale budgetter i stykker. Vi vil ikke i ret mange år kunne leve med disse problemer, uden der bliver grebet ind fra statsmagtens side. Og jeg er ret sikker på, at den »løsning«, vi så vil blive præsenteret for, består i, at det økonomiske og administrative ansvar bliver flyttet fra de små sogne og anbragt enten i provstiet eller i et nyt, overordnet organ, der dækker et ligningsområde, og som har økonomisk styrke til at ansætte faguddannede personale til at klare administrationen. Så står vi tilbage med amputerede menighedsråd.

Det vil være et alvorligt indgreb i den sognekirkelige tradition og kan være med til at ændre den evangelisk-lutherske kirkeforståelse.

Menighedsrådene bør være med til at fastsætte ligningsbeløbet

I oktober arrangerer folketinget en høring om den folkekirkelige økonomi. Det er udmærket, at hele folketinget på den måde bliver gjort bekendt med problematikken. Men jeg tror, det er mindst lige så nødvendigt, at der lokalt – i stifter og provstier – holdes lignende »hørin-

ger» med det formål at formulere løsninger, der respekterer også de små sogne. Opgaven må være at inddrage menighedsrådene, dels i fastsættelse af ligningsbeløbet, dels i en grundig og målrettet koordinering og langtidsplanlægning, som ikke har til hensigt at tage opgaver fra menighedsrådene eller at foreskrive dem deres opgaver, men udelukkende har til hensigt i fællesskab og solidaritet at få fastlagt de rammer, som giver hver enkelt menighedsråd frihed til at gå i gang med de opgaver, det ønsker at tage op. Det nytter ikke at påstå, at dette prioriteringsarbejde bliver gjort i dag, for det gør det ikke, i alle tilfælde ikke godt nok og ikke overalt. Budgetsamrådene må naturligvis benyttes i sådanne nyordninger, det var iøvrigt også meningen med dem, da de blev indført som obligatoriske, jfr. Betænkningen om Folkekirken Økonomi.

»Den skjulte kirkeskat«

Men det er også vigtigt at tage den »skjulte kirkeskat«, landskirkeskatten, og dens forhold til den lokale kirkeskat med i drøftelsen. Det ville understrege menighedsrådets centrale placering i den kirkelige økonomi, hvis man nedbrød den uigennemtrængelige mur, der i dag er mellem den lokale ligning i sognet og ligningen til landskirkeskat, der foregår udenom menighedsrådene i en direkte forbindelse mellem kirkeministerium og kommuner. Set fra et menighedsråds bord må det virke, som om der ligger et slør over denne landskirkeskat, både dens størrelse, dens fordeling og hvad den bruges til. Det ville være godt med mere offentlighed omkring landskirkeskatten, og det ville være at vise respekt for menighedsrådets økonomiske opgave og ansvar, hvis man lod menighedsrådene få indseende med de økonomiske sammenhænge i hele den kirkelige ligning.

Den landskirkeskat, folkekirken bliver præsenteret for i 1993 (en stigning på ét år på næsten 17%!), bør kunne give anledning til både kritiske kommentarer og til gode idéer til besparelser, som kirkeministeren endda selv efterlyser! Man kunne jo f.eks. spørge, hvorfor kassebeholdningen skal bringes op på de nødvendige 50 mio. i løbet af kun 2 år, hvilket medfører en udgiftspost på 25 mio. eller de 5% af de 17% stigning.

Udligning mellem kommunerne

Øg man kunne drøfte de 65 mio., der er afsat til udligning mellem de lokale kirkeskatter mod nu 29 mio. Et tilskud til nedsættelse af de højeste lokale kirkeskatteprocenter er absolut påkrævet, ikke mindst når man ønsker at bevare de små sogne. Men det er ikke særlig hensigtsmæssigt at hente dette udligningsbeløb over landskirkeskatten, for derved opnår man jo kun, at udligningen betales af alle »mellemkommunerne«, dem med normal gennemsnitlig skatteprocent, og ikke især

af de »rige« kommuner, som jo burde yde mest. Det var dog nærliggende at gå mere utraditionelt til værks og spørge, om ikke en del af statens bidrag til folkekirken (det er jo nu ved at være helt i bund, vel under 10%) burde bestå i tilskud til de hårdest belastede kommuner. Derved kunne landskirkeskatten nedsættes med 10% til gavn for den lokale kirkelige ligning, og staten ville på den måde vise, at den kendte sit ansvar for dansk sognekirke-tradition.

Hvorfor skal efteruddannelse betales af kirken selv?

Endelig falder det i øjnene, at der er ganske store beløb afsat til uddannelser og efteruddannelser af forskellige faggrupper, bl.a. præster. Hvorfor er disse udgifter flyttet fra finansloven til landskirkeskatten? Der er jo god dansk tradition for, at uddannelse og efteruddannelse betales af statspenge, man kan f.eks. tænke på lærernes efteruddannelse. Andre spørgsmål kunne sikkert også rejses i forbindelse med landskirkeskatten, jeg har kun villet understrege, at større offentlighed vil kunne sætte gang i en nyttig debat, og at menighedsrådene, inden de udarbejder deres egne budgetter og deres egne prioriteringsplaner, bør have fuld klarhed over, hvad der forlods skal udskrives til folkekirkens »fælles bedste«.

Folkekirken er værd at slås for!

Den folkekirkelige ordning er naturligvis ikke en guddommelig indretning, den er menneskeskabt, og der kan forkyndes evangelium også under andre ydre vilkår. Men den rummer så mange gode muligheder for at fastholde det nære forhold mellem folk og kirke, at den nok er værd at slås for. Den udsættes i disse år for angreb både udefra og indefra, så der skal gøres en bevidst og målrettet indsats, hvis den skal holdes i live. Jeg mener, at »kampen« kommer til at stå om den sognekirkelige struktur. Det er her, tyngdepunktet er og skal være, men menighedsrådene må selv – sammen med provstierne og stifterne – tage udfordringerne op og vise, at sognet ikke bare har sin eksistensberettigelse, men også sin eksistensmulighed.

Hvem er herre i Herrens hus

Folk og kirke i Sverige

Af docent
Henry Cöster.

Vi kender for lidt til de andre nordiske landes kirker og deres historie. Derfor bringes i år et delvist omarbejdet foredrag, som Henry Cöster, docent ved Det teologiske Fakultet i Göteborg, holdt i Maribo den 23. april i år. Det er mere teologisk fagligt end sædvanligt i stiftsbogens artikler. Men det behandler forholdet mellem kirke og folk i Sverige historisk og aktuelt på en sådan måde, at det rammer ned også i den stående danske debat.

De sidste årtier har været præget af store forandringer i Svenska kyrkan. Foruden ny salmebog, nye gudstjenesteordninger og bibeloversættelse, er hele systemet af regler og organisation på rigs-, stifts- og menighedsplan blevet så gennemgribende ændret, at man ikke har set magen siden reformationen. Men denne omstrukturering foregår stadig. Jeg skal her nævne 2 vigtige emner, som stadig debatteres.

I 1993 fejrer Svenska kyrkan 400-året for Uppsala möte i 1593, hvor Sverige antog den evangelisk lutherske bekendelse. Jubilæet bliver afslutning på et 10-årigt »bekendelsesarbejde«. Svenska kyrkans Kyrkomöte har nemlig sat som opgave at formulere, hvad der ligger i at være evangelisk luthersk kirke. Først og fremmest skal dette arbejde resultere i »et lille skrift«, der skal husstandsomdeles og dertil »en stor bog« med baggrundsmateriale til studium af Svenska kyrkans bekendelse for nutidsmennesker. Da dette bekendelsesarbejde blev planlagt i 1983, var det hensigten, at det i denne 10-års periode skulle »summe som i en bikube« i de svenske menigheder. Når man nu ser tilbage, ser det mere ud, som om det har været et meget internt arbejde af nogle få personer i kir-

kens top. Derfor kan jeg heller ikke her give noget indtryk af dette endnu ukendte materiale.

Det andet emne, som stadig ikke er færdigbehandlet, drejer sig om bestemmelse af forholdet mellem kirke og stat. Det nyeste bidrag i den sammenhæng er en redegørelse for de retslige og økonomiske problemer heri (Ekonomi och rätt i kyrkan. Statens Offentliga Utredningar 1992:9, Stockholm 1992). Redegørelsen blev præsenteret netop i de dage, hvor jeg blev opfordret til at holde foredrag i Maribo. Det forslag, betænkningen munder ud i, blev præsenteret af forfatteren, tidligere justitsminister, overretsassessor Carl Axel Petri med den teologisk ladede formulering, at »nu kan kirken blive herre i Herrens hus«. Det er unægtelig en meget fiffig formulering, men det er jo ikke fri for, at den aktualiserer et meget centralt, teologisk problem, som nu også har givet overskriften til dette foredrag.

Med det her sagte har jeg antydnet et systematisk teologisk perspektiv på problemet kirke og folk i Sverige. Det er imidlertid det ekklesiologiske problem (spørgsmålet om kirkens væsen), der står i centrum. Dette vil jeg først belyse med 3 centrale begivenheder i den svenske kirkeprovincs' historie – 3 begivenheder, der kan give et billede af, hvorledes kirken og folket forholder sig til hinanden. Det er Olof Skötkonungs dåb omkring år 1000, rigsdagen i Västerås 1527 og Uppsala möte 1593. Disse 3 historiske begivenheder kan illustrere en dåbsteologi, en teori om forholdet mellem kirke og retsvæsen og om forholdet mellem national og universel kirke. Derefter vil jeg pege på 2 betydningsfulde, svenske teologers syn på forholdet kirke og folk. I Sverige er folkekirkebegrebet især blevet introduceret af Einar Billing og J. A. Eklund. Afslutningsvis skal jeg forsøge at give et indtryk af de vigtigste ændringer i Svenska kyrkan i de sidste årtier. Med dette håber jeg at kunne rejse nogle problemer i forbindelse med det vigtige spørgsmål om, hvem der er herre i Herrens hus.

Olof Skötkonungs dåb omkring år 1000

For næsten nøjagtig 1000 år siden indtraf den begivenhed, man kalder »Sveriges kristning«. Olof Skötkonung var blevet valgt til konge, og dermed havde man fået en moderne og internationalt orienteret konge. Olof Skötkonung er formodentlig den første i Svearike til at lade præge mønt, dette geniale, lille redskab til udveksling af varer, kapitalisering og handel. Dermed antydes også Olofs interesse i at udvide kontakterne mellem hans eget land og den omliggende verden. Ganske vist havde vikingetogterne kunnet give indtryk af interesse for omverdenen. Men det nye turde være viljen til at gå ind i et større, internationalt fællesskab uden absolut at skulle dominere i kraft af magt og styrke. Suværene konger burde kunne lade deres lande samarbejde, uden at de behøvede at underkaste sig hinanden. Forenklet kan man sige, at der opstår et behov for et internationalt, forpligtende fællesskab, som samtidig garanterer de enkelte landes suverænitet. Store imperier havde der været

før, men det bånd, der holdt dem sammen, var en effektiv, militær styrke under en central ledelse. Dette kræver såvel store ressourcer som en overvældende styrke. Dermed er de dømt til undergang. Intet imperium kan bestå. Det universelle fællesskab og de »internationale relationer« må bero på noget ufravigeligt og varigt.

Vi ved ikke, hvorfor kristendommen blev en religion, der kan fungere i hele verden, men ganske tidligt understregede den kristne bekendelse det universelle fællesskabs eneste, varige forudsætning: det almindelige menneskelivs hellighed. Dermed udtrykker bekendelsen med ordene »een, hellig, almindelig og apostolsk kirke«, en tillid til det fundamentale fællesskab, som det til alle mennesker givne.

I de fleste af de kulturer og religioner, der omgav den tidlige kristendom, blev man optaget i det hellige fællesskab gennem den individuelle dåbshandling. De fleste religioner betonedede fællesskabet. I mange af dem var det også muligt for udenforstående at blive delagtige ved at vise loyalitet: omvendelse og dåb. Det, der adskiller alle disse hellige fællesskaber fra kristendommens kirke, er deres opfattelse af det hellige fællesskab som et indbyrdes fællesskab mellem de individer, der er blevet døbt. I modsætning hertil har kristendommen en gennemgribende anderledes livsforståelse: helligheden er af Gud selv givet til det almindelige fællesskab. Derfor er den individuelle dåbshandling ikke længere forudsætning for at høre til det almindelige, hellige fællesskab. Stik imod talen om de mange dåb, som forudsætning for, at kirken skal kunne blive mange mennesker, taler bekendelsen om »een dåb«, i kraft af hvilken, kirken er almindelig. Denne ene dåb er – med et nytestamentligt udtryk – Jesu død og opstandelse. Dermed er udtrykt, at til gudsriget hører nu ikke alene Israels folk. Gud har selv sat den vragede og korsfæstede ved sin højre side. Ham er givet al magt i himmel og på jord. Det universelle, menneskelige fællesskabs sammenhæng med gudsriget har sin forudsætning i een eneste handling: Jesu givne liv. Denne ene betingelse udtrykkes i den Nikæno-Konstantinopolitanske bekendelse med ordene: »een dåb« – en forudsætning med sin måske tydeligste, nytestamentlige formulering i Ef. 4,5-6 »een Herre, een tro, een Gud og alles Fader, som er over alle, hos alle og i alle«.

Delagtigheden i det hellige fællesskab og det almindelige fællesskabs hellighed beror ikke på den enkeltes eller de manges stillingtagen. Derimod er det hele på forhånd givet, og ritens og sakramentets funktion er at tydeliggøre dette. Måske er dette baggrunden for, at vi i Olof Skötkonungs dåb kan finde et udtryk for, at hele folket nu er blevet en del af det hellige, universelle fællesskab, ikke i kraft af dets styrke, men heller ikke som følge af nederlag og opløsning. Folket bliver ved med at være et suverænt folk, men det indgår i et fællesskab, hvor også de andre må tages alvorligt. Først der, hvor det fundamentale fællesskab er bredere end det indbyrdes fællesskab, kan man tillige beskæftige sig med mellemfolkelige relationer uden meningsløs magtkamp og livsvigtig konkurrence. Sveriges folk bliver ved kongens dåb et folk, der som folk hører hjemme i et fællesskab med andre folk. Det er derfor i og med

kongens dåb, at lovgivningen har forudsætning for at formulere forestillingen om »Kristus som den ypperste i vor lov«. Dette udtryk vil markere en relativering af magt og ret. Men ikke en relativering til magtens fordel, men til fordel for den almindelighed og saglige omhu, der har sin forudsætning i sammenhængen mellem det alment menneskelige, daglige liv og det hellige.

Den kristne bekendelses tillid grunder sig på Guds handling i Jesu død og opstandelse. Derfor er det ikke de manges stillingtagen, der er afgørende. Et folk bliver så at sige ikke mere gudsfolk ved at flere lader sig døbe. Delagtigheden i gudsriget er ikke en kvantitativ kategori. »Een dåb«, dette skulle også kunne kaste lys over nogle for »moderne« og for baptistisk dåbsteologi mærkelige fænomener i Det nye Testamente. Jeg tænker her dels på udtrykket, at »lade sig døbe med hele sit hus« og på det udtryk, man for det meste anser for at være svært at fortolke, at »lade sig døbe for de døde«. (1. Kor. 15,29). Begge fænomener bliver sværere at forstå, hvis dåben er det enkelte menneskes indtræden i det hellige fællesskab. At blive døbt med hele sit hus er undertiden blevet opfattet som flere, enkelte dåbshandlinger, der udføres med samtlige medlemmer i en husstand. Mere sandsynligt er dog, at der er tale om en dåbshandling i lighed med det, som kan siges om en konge, der lader sig døbe med hele sit folk. Det er et rituelt udtryk for det, der er Kristi lidelse, død og opstandelse som den eneste dåb, gennem hvilken alle folk nu er blevet folk i gudsriget. Dåben som den håndgribelige, rituelle realisering af det givne livs forudsætning kan derfor åbenbart i visse menigheder i urkirken udføres sådan, at nogen lader sig døbe for de afdøde. Riten udføres, og vi efterlevende erindres om, at disse vore døde ikke er sat uden for Gudsriget, bare fordi de ikke længere er aktive og bekendende.

Ethvert folks, og dermed også det svenske folks delagtighed i gudsfolket beror således ikke på dets indbygges eller alle de enkelte individers stillingtagen til kristendommen. Det er ikke engang på grund af en lille majoritets ret til i demokratiets navn at tage beslutning for de mange. Det svenske folk som et folk i den hellige kirke beror på, at Gud – ifølge kristen tro – har bestemt sig til at knytte helligheden, ikke til det indbyrdes fællesskab af fromme, men til det almene fællesskab af syndere, udtrykt i bekendelsen med ordene »een dåb til syndernes forladelse«. Det vigtige ved Olof Skötkonungs dåb er derfor, teologisk set ikke det mærkelige i, at en herremand i et hedningeland lader sig døbe, men at der dermed rituelt udtrykkes, så tydeligt som muligt, at *hele* folket ved *een eneste* dåb hører hjemme i gudsriget.

Rigsdagen i Västerås 1527

Få perioder i Europas historie har på så kort tid oplevet så store forandringer som det sidste årti. Undertiden kan man høre den påstand, at vor tids højteknologiske kommunikationsteknologi med tv's muligheder for hurtig spredning, er årsagen. Jeg ved ikke, om det forholder sig

sådan. Men det har ofte, også inden for det sidste tiår, undret mig, at de forandringer, der fejede hen over Nordeuropa i første halvdel af 1500-tallet, skete så hurtigt. Luther opslår sine teser i 1517, og allerede i 1521 sker det afgørende brud med kanonisk ret og paneuropæisk, romersk-katolsk magtudøvelse. Det er, da studenter, professorer og borgere i Wittenberg offentligt brænder den kanoniske ret og paven's bandbulle. Kun 6 år senere i 1527 tager den ekstraordinært indkaldte svenske rigsdag i Västerås en beslutning, der indebærer, at man tilslutter sig den revolutionære bevægelse. Sagligt set betyder dette, at man skaber et juridisk grundlag for det svenske folk som subjekt for kirkeretten i Sverige. Kort sagt kan man sige, at den juridiske, politiske magt overføres fra paven, biskoppen i Rom, til den svenske rigsdag. Det drejer sig om retten til at stifte lov, oprkræve skat og indsætte biskop.

Den kanoniske ret havde lige siden konkordatet i Worms 1122 principielt været gældende i hele Europa. Baggrunden var investitur-striden, d.v.s. striden om, hvorvidt jord, givet som len til en biskop, skulle gå tilbage til kronen ved biskoppens død, eller om forleningen skulle anses for givet til kirken og dermed automatisk tilfalde biskoppens efterfølger. Konflikten kom således til at handle om, hvem der udpeger en ny biskop. Konkordatet i Worms betød, at man kirkeretsligt delte Europa sådan, at nord for Alperne var det kejseren, der i sidste instans valgte en ny biskop, mens det syd for Alperne var paven, der havde denne funktion. Den svenske kirkeprovins havde således allerede i middelalderen i lighed med mange andre, germanske provinser kirkeretsligt haft en relativ frihed i forhold til Rom. Mange bestemmelser i kirkeretten var blevet reguleret ud fra sædvanen, der kunne variere fra provins til provins. Dermed praktiserede man en opdeling mellem det, man anså som på den ene side kirkeligt-sakral magt og på den anden side sækular-politisk magt. Kirkeretsligt kom reformationstiden i Sverige nu til at gælde spørgsmålet om, hvem der skulle udøve den sækulare magt over kirkens forhold. Gustav Vasa's frihedskamp mod Hansaen og Danmark krævede, at han også fik mulighed for at gøre brug af de ressourcer, der hidtil havde ligget i paven's hænder – dvs. kirkens jord og anden ejendom. Den enkle, men geniale afgørelse i Västerås 1527 indebar, at alle de sækulære beslutninger, som hidtil havde været paven's, nu i stedet skulle fattes på normal vis for al anden magtudøvelse i Sverige.

Dermed havde Sverige tilsluttet sig en af hovedtankerne i Luthers 95 teser. Luther havde netop kritiseret det forhold, at en magt uden for folket, nemlig paven i Rom, udøvede beskatningsret og juridisk magt over det tyske folk. Det princip, der her stadfæstes, er det demokratisk rimelige, at et folk selv, og ikke »fremmede herrer», skal bestemme over folkets anliggender. En art »subsidiaritetsprincip», gående ud på, at retten til at træffe beslutninger skal ligge så tæt som muligt på dem, beslutningerne angår. Det er denne afgørelse i Västerås 1527, der betegner det reformatoriske gennembrud i Sverige. Dets saglige betydning er det politisk-juridiske princip om sammenhængen mellem folket og den kirkeretslige magt. Dermed stadfæster man en retstradition, som i princip altid

har været normal kirkeret i kristenheden, såvel i de byzantinske østkirker som i de nordeuropæiske kirker. Det er den latinske, romersk-kanoniske retsforestilling om kirken som en juridisk person, der har gjort det muligt at forestille sig kirken som en fra mennesker fritstående institution med biskoppen i Rom som øverste repræsentant. Det gamle, middelalderlige, svenske bondedemokrati gav, hvad Sverige angår, i 1527 i Västerås en garanti for folkets indflydelse og den indlysende opfattelse, at *kirken er folkets eget anliggende*.

Uppsala möte 1593

I 1592 døde kong Johan III. Han var gift med en polsk prinsesse og deres søn, Sigismund, var allerede konge i Polen. Nu blev han i henhold til tronfølgen også Sveriges konge. Dette skabte naturligvis uro i landet. Sigismund og Polen var katolsk med stor loyalitet over for pavemagten og dens antifolkelige kirkeopfattelse. Dermed risikerede Sverige at blive underlagt ikke blot Polens konge, men også påny den romerske pave. Det er ængstelse for dette, der mobiliserer en svensk reaktion. Ved Uppsala möte 1593 beslutter man at sikre det svenske folks suverænitet i denne nye situation med Sverige-Polens mærkelige tilknytning til det øvrige og truende Europa. Udtryk for folkets kulturelle frihed fandt man i de lutherske bekendelser. Deri demonstreres en teologisk legitimation for, at kristen tro ikke kræver en verdensomspændende uniformitet i kirkeret og gudstjenesteordning. Det svenske folk, dets kulturelle og retslige traditioner skulle beskyttes, selv om Sverige ad historiens og politikkens afveje var blevet knyttet til Polen, Europas og den romerske kirkes magtsfære.

Her ser vi en for den svenske reformation karakteristisk adskillelse mellem kirkeretlig og bekendelsesmæssig reformation. I 1527 gennemførtes en principiel demokratisering af kirkeretten. Først i 1593 gennemførtes den bekendelsesmæssige konsolidering af den evangelisk lutherske kirke i Sverige. Men det afgørende er, at i begge tilfælde er det udtryk for en frigørelse af folkets ret og mulighed for at bevare kirken som folkets kirke. Det svenske folk er blevet en del af gudsfolket, ikke ved at blive forvandlet eller ved at underkaste sig en anden historie end dets egen. Det svenske folk er ligesom alle andre blevet en del af gudsfolket, fordi Gud har bestemt, at ikke kun Israels børn skal være Hans folk, men *alle* folk – hver med deres historie og deres særpræg. I denne teologi ligger der en særegen respekt for «de andre» og for mangfoldigheden. Ethvert forsøg på, i kristendommens navn, at motivere uniformitet, imperiebyggeri eller magtudøvelse kuldastes. I stedet står man i de 3 begivenheder – Olof Skötkonungs dåb omkring år 1000, Västerås 1527 og Uppsala 1593 – vagt om den ufravigelige sammenhæng mellem forskellige folks brogede historie og kirken. Kirken er en kristen kirke, kun så længe den tager det alvorligt, at Gud har bestemt sig til at elske menneskene sådan, som de nu engang er, og ikke først efter at de er blevet forvandlet til noget andet. Kirken er ikke en fra folket fritstående

institution, som løst fra folket kan agere gennem »egne« repræsentanter – det være sig biskopper, paver eller andet. Men hvordan forholder det sig i Svenska kyrkan i dag?

3 modeller for forholdet mellem kirke og stat

Den undersøgelse, der offentliggøres med udtrykket »nu kan kirken endelig blive sin egen herre i Herrens hus«, havde til opgave at overveje forskellige modeller til ændringer i forholdet mellem stat og kirke i Sverige. Undersøgelsen har valgt at fremlægge 3 forskellige modeller. Det er disse, som lige nu er genstand for diskussion, og som hen ad vejen skal føre frem til et dagsordensforslag til rigsdagsbeslutning midt i eller sidst i 90'erne.

Model 1 går stort set ud på at bevare de *nuværende* forhold, som de er vokset frem af kirkemødereformen 1982 og Svenska kyrkan som en bispekirke med »dobbelt ansvarslinie«. Med fuldmagt fra rigsdagen træffer kyrkomötet beslutninger i sådanne spørgsmål, der normalt reguleres i kirkeloven. Til den centrale kirkestyrelse uddelegeres fra regeringen retten til at udnævne biskopper og domprovster. I model 1 forudsættes, at Svenske kyrkan bibeholder mulighed for at sikre sin økonomi ved en bevaret beskatningsret.

Model 2 går i lighed med model 1 ud på, at kirken står frit i forhold til folkets øvrige, demokratiske organer. Rigsdagens eneste indflydelse kommer til udtryk i en rammelov, hvor det fastslås, at virksomheden skal være rigsdækkende og demokratisk. Al øvrig regulering meddeles i de af kyrkomötet selv indgåede, interne vedtægter. I henhold til model 2 har kirken ikke ret til at opkræve skat. Det bestemmes dog, at staten skal være til rådighed for opkrævning af medlemsafgift via skattesystemet. En tilsvarende ordning skal staten i påkommende tilfælde tilbyde også andre trossamfund.

Model 3 går ud på, at al lovgivning vedrørende kirken afvikles, og at Svenska kyrkan's retslige og økonomiske stilling i hovedsagen bliver den samme som frikirkerne i dag. Svenska kyrkan bliver efter model 3 en interesseorganisation med udbredt frihed for dens aktive medlemmer. »Kirkefolket« bestemmer selv, hvorledes kirken skal virke.

Det kan forekomme ejendommeligt, at en folkekirke som den svenske med dens historiske rødder og med ca. 90% af befolkningen som formelle medlemmer er havnet i en situation, hvor dens forvandling til frikirke indgår som et realistisk indlæg i diskussionen. Årsagerne hertil er nok svære at finde. Jeg skal derimod pege på nogle træk i den forandring, der har formet dagens diskussion om kirke og folk i Sverige.

Folkekirkens motivering

I begyndelsen af 1900-tallet blev det teologiske forsvar for en sammenhæng mellem folk og kirke i Sverige formuleret af J. A. Eklund og Einar Billing. Begge var ledende skikkelser i den bevægelse blandt studenter

med tilknytning til folkekirken, der kaldes Ungkyrkorörelsen. De blev begge to biskopper i de stifter, der stadig er de folkekirkeligt dominerende stifter i Svenska kyrkan – Billing i Västerås og Eklund i Karlstad. Begge havde de deres fælles front imod den pietistiske frikirke, og begge brugte begrebet folkekirke i modsætning til frikirke. Men det har vist sig, at deres opfattelse af kirke og folk har forskellig betoning. Deres 2 folkekirkemodeller kan belyse en varig problemstilling for folkekirken, som også møder os i den aktuelle situation i Sverige i dag. Modsætningen kan siges at ligge i, om man tager udgangspunkt i forestillingen, at folkekirken er en kirke, *som vender sig til* hele folket eller om folkekirken er en kirke, der *rummer* hele folket. I ingen af de 2 tilfælde drejer det sig om kirke i statistisk eller sociologisk forstand, men om kirke i teologisk forstand: kirke som fællesskabet af dem, Gud kalder sit folk.

Forskellen mellem de to kan udtrykkes derhen, at Billings centrale opfattelse er, at kirken når hele folket. Hvorsomhelst der findes mennesker, skal også evangelieforkyndelsen lyde, ligesom sognekirkens klokkeklang, med budskabet om syndernes forladelse til hver eneste indbygger i sognet. Billing holder fast ved enkeltindividet som objekt for kirkens forkyndelse. Men det interessante i den sammenhæng er, at han principielt betragter kirken som en til folket henvendt bevægelse, hvis agt det er at vække tro på syndernes forladelse hos hver enkelt indbygger. Gud har i sin nåde som et tilbud, foregrebet den enkeltes stillingtagen, og kirkens opgave er nu at tilbyde folket denne nåde. Dette betyder imidlertid, at Billings teologi på uventet vis har kunnet benyttes som forsvar for meget af det i den nuværende, svenske højkirkelighed, der ukritisk har vundet borgerskab i Svenska kyrkan's normale fremtoning. Billing synes nemlig at implicere, at kirken så at sige finder sig ved siden af eller over for folket. Denne forestilling er af højkirkeligheden, men sådan som jeg ser den, stik imod Billings hensigt, blevet brugt til støtte for den tanke, at kirken består af den lille, trofaste skare, som under episkopal ledelse styrer folkekirken og definerer dens teologi. Den folkeligt isolerede gruppe af episkopal højkirkelighed kan herigenem formulere sig ved hjælp af det i enhver sammenhæng indlysende positive begreb: folkekirke. Man betragter dog kirken principielt som begrænset til den menighed, der loyalt kan fejre gudstjenesten med den egne gruppe, men man byder velkommen til alle i folket. Ganske vist kan dette se ud som en åben folkekirke, men åbenheden er tilsyneladende: kom, som du er, og bliv som vi er! Reelt drejer det sig om at identificere gudsfolket med sin egen gruppe og kirkens almindelighed forvandles til indbyrdes fællesskab.

J. A. Eklunds motivering for folkekirken kan siges at være den direkte modsatte. Den er da også blevet kritiseret af såvel højkirkeligheden som af kirkestyrelsen. Eklund går ud fra folket som sådant. Et folk består af forskellige funktioner, forskellige individer, har forskellige hverv, men som fællesskab opfylder folket sin kaldelse ved at fremstille sin historiske mangfoldighed med al dets rigdom og ufuldkommenhed. Det er dette forhåndenværende folk, der af Guds nåde og barmhjertighed er

blevet kaldt Guds folk. Hvordan dette folk nu former sin gudstjeneste og kirke, kan ingen anden end Gud selv sætte sig til dommer over. De forskellige individer i folket og deres forskellige kompetence tvinger til en demokratisk diskussion og afgørelse. Såvel kirkeorganisation som stat er for Eklund storheder, der er underordnet folket og dets behov. Eklund går dermed ud fra, at et folk er skabt af Gud og som sådant er det også afhængigt af fællesskabet, solidariteten, arbejdet og omsorgen. Eklund synes at have tillid til, at Guds skaberværk på forhånd har en til alle individer i folket henvendt kaldelse til sammen at forme samfund, kultur, kirke og andet. På den måde kommer Eklunds folkekirke til at blive båret af folket. Det er folket og dets historiske situation, der så at sige udgør Guds form for den kirke, der findes netop her i dette nu. Gud har kaldet syndere og retfærdige, gode og onde til at være med i Hans kirke. Den mest grundlæggende model for denne almindelige og syndsforladende kirke er billedet af et folk. Det at høre til et folk vælger jeg normalt ikke selv, ej heller kan nogle personer, omend aldrig så fromme, begynde at agere i et folk, som om de alene udgjorde det egentlige folk og stille de øvrige over for valget, om de vil være med eller ej. Personligt er jeg af den opfattelse, at Eklunds folkekirke-model bedst svarer til det, der teologisk og historisk har været det mest genuine udtryk for sammenhængen mellem folk og kirke. Men spørgsmålet er, hvordan denne spænding mellem den billingske og den eklundske folkekirke vil forme sig i fremtiden. Jeg skal derfor afslutningsvis pege på nogle træk i det reformarbejde, der nu går mod sin slutning i Svenska kyrkan, og som danner baggrund for den betænkning, jeg indledningsvis omtalte og som kom til at inspirere til spørgsmålet: »hvem er herre i Herrens hus?»

Kyrkomöte-reformen år 1982

Svenska kyrkan's vigtigste styrelses-organ er Kyrkomötet. Det er et resultat af den rigsdagsomlægning, der blev gennemført i 1860'erne. Sverige havde hidtil haft en rigsdag med fire stænder: adel, borgere, præster og bønder. Reformen indebar, at man efter engelsk mønster i stedet gik over til et eet-kammer-system. Med henblik på rigsdagens behandling af kirkelige spørgsmål ville man imidlertid, af forskellige årsager, bibeholde muligheden af at have et organ, der så at sige kunne udgøre »kirkens røst«. Resultatet blev, at man dannede et særligt kyrkomöte ved siden af rigsdagen. Kyrkomötet kom således til at udgøre et specielt kammer og svarede på en vis måde til præstestanden i den gamle stænderrigsdag. Kyrkomötet medvirkede altså i landets lovgivning på det kirkelige område; men et centralt styre for kirken i Sverige, det savnede man. Hvert enkelt stift udgjorde principielt en suveræn forvaltnings-enhed.

I diskussionerne i løbet af 1900-tallet om forholdet mellem kirke og stat var forslag om at adskille dem blevet afvist. I 1982 fremlagdes i stedet et forslag om, at kirken skulle have sin egen rigsorganisation med kyrkomötet som fælles, styrende organ helt uafhængigt af, hvordan for-

holdet til staten iøvrigt ville blive. Denne kyrkomöte-reform, der trådte i kraft fra 1983, kan imidlertid ses fra to sider.

Den gamle ordning, hvor kyrkomötet medvirkede i det kirkelige lovgivningsarbejde er ophørt. Kyrkomötet skal nu alene udtale sig om de lovforslag og den lovgivning, som i sidste instans afgøres af rigsdagen. Dette forhold gør, at visse vurderer, at statskirkesystemet i realiteten er blevet forstærket ved reformen. Gennem rigsdagen er staten ene om at fastsætte kirkelov, og den uddelegering af beslutningsret fra rigsdagen til kyrkomötet, som er sket på nogle kirkelige områder, kan ophæves af rigsdagen.

Men reformen kan også ses som en øget selvstændighed for og forberedelse til en fra staten og den demokratiske rigsdag frigjort kirke. Den egentlige hensigt med reformen var nemlig, at uddelegeringen fra rigsdagen til kyrkomötet ikke skulle ophæves, men tværtimod skulle ses som en forberedelse for kirken til i praksis at få en friere og mere selvstændig stilling i forhold til staten. I samme retning går de øvrige organisatoriske forandringer. Oprettelsen af kyrkomötet og en central styrelse giver for første gang Svenska kyrkan en samlet ledelse løst fra den fra folket i sin helhed udgående magt, som rigsdagen repræsenterer og regeringen effektuerer. Med kyrkomötet findes der således nu et organ, der kan fremstå og repræsentere Svenska kyrkan overfor folkets demokratiske organer, rigsdag og regering. Svenska kyrkan kan således fungere omtrent som et politisk parti eller en ideel forening. Personligt er jeg tilbøjelig til at opfatte det derhen, at hermed er kirken i realiteten blevet forvandlet fra at være en kirke, der omfatter hele folket og er styret af folket til at være en kirke, der henvender sig til folket.

Under reformarbejdet er det ofte blevet hævdet, at kirkens egen identitet ikke er blevet ændret gennem reformerne, men alene »de ydre vilkår«. I den nyeste undersøgelse hævdes det derfor også, at det afgørende for denne kirkens bevarede identitet er dens »bekendelse, historiske opbygning og egenart samt kontinuiteten helt tilbage fra de ældste kristne menigheder« (SOU 1992:9, side 325). Desværre ser det imidlertid ud, som om den svenske kirkes historiske opbygning her tolkes i lyset af en helt anden teologisk tradition end den, jeg indledningsvis har talt om. Jeg skal ganske kort antyde dette.

Bispekirke eller folkekirke?

I sammenhæng med diskussionen om kirke og folk støder man ofte på tanker om et princip, som man kalder det grundlæggende i kirkens historiske opbygning. Det gælder et træk i svensk kirkeretlig tradition, man plejer at formulere som »kombination af præstelig embedsforvaltning og folkeligt forankret selvstyre« og går under betegnelsen »den dobbelte ansvarslinies princip«. Sagligt set har dette fænomen – sådan som jeg ser det – paralleller på en række områder i en demokratisk stat. På et universitet f.eks. har man et akademisk embede at forvalte, dvs. man har forpligtelser over for videnskaben, principper og formodentlig også

sandheder, som ikke kan gøres til genstand for meningsfyldte demokratiske debatter. Alligevel består ledelsen af et universitet i fordeling af penge, varetagelse af ressourcer, eksamensordninger m.v. – ting, man nødvendigvis må træffe beslutning om på en rimelig demokratisk måde, dvs. i et »folkeligt forankret selvstyre«. Forenklet kan man sige, at princippet om den dobbelte ansvarslinie består i den selvfølgelighed, at der i de fleste sammenhænge i et samfund nødvendigvis må være en samvirken mellem sagkundskab og demokratiske beslutningsprocesser.

I den senere tid er dette ret indlysende princip imidlertid blevet brugt til at hævde, at Svenska kyrkan er en bispekirke, hvor folkets indflydelse nødvendigvis må afbalanceres gennem embedets stillingtagen. Den højkirkeligt inspirerede embedsopfattelse, der ligger til grund herfor, er kommet til udtryk mange steder. Fra romersk katolsk teologi er forestillingen om magisterium – læreembedet – i løbet af nogle årtier gledet ind i Svenska kyrkans officielle tekster og gudstjenesteordninger: »biskoppen er øverste repræsentant for læreembedet i sit stift», »biskoppen repræsenterer den samlede kirke og ikke kun et lokalområde inden for denne» og andre lignende formuleringer. Det problematiske ved denne udlægning af »den dobbelt ansvarslinie« er, at den risikerer at dølge præsters ansvar for teologisk sagkundskab, mens man i stedet betoner præsters og biskoppers fritagelse for den folkelige samtale. Man bemærker, at det er embedet, der sættes i centrum og at forvaltningen af dette ikke primært sigter mod teologisk sagkundskab, men i stedet drejer sig om »læren« og »kirken«. Dermed bliver i realiteten kontrolfunktionen og magtudøvelsen det centrale. Det er disse funktioner, der sættes op imod »folkeligt selvstyre«. Resultatet bliver, at biskoppen og i visse tilfælde også præsten opfatter deres egne diskussionsindlæg som Guds og kirkenes. Dermed kommer princippet om den dobbelte ansvarslinie – og i forlængelse heraf talen om Svenska kyrkan som bispekirke – udelukkende til at uddybe modsætningen mellem kirke og folk. Risikoen er, at man mere og mere opfatter kirken som embedsbærerne, mens folket ses som en mod disse biskopper og præster truende gruppe ved siden af den sande og egentlige kirke. Dersom den »dobbelt ansvarslinie« i stedet ses som en samvirken mellem teologisk kompetence og demokratisk beslutningsproces, kan sammenhængen mellem kirke og folk bevares, og en falsk modsætning undgås. Sammenhængen mellem kirke og folk kan formuleres som på Kalcedon-mødet i 451 vedrørende Jesu to naturer: »uden sammenblanding, uden forvandling, uopløseligt, uadskilleligt».

Hvem er herre i Herrens hus? – Om kirke og folk i Sverige

Jeg håber, at jeg hermed har givet en antydning af sammenhængen mellem kirke og folk i vor historie – en sammenhæng, som i de senere år er blevet gjort problematisk. Kirke og folk hører imidlertid sammen såvel

for kirkens som for folkets skyld. Der er naturligvis ikke mangel på sådanne, som gerne vil være herrer i eget hus, og en modsætning mellem kirke og folk gør visselig nogen af dem til herrer i eget hus. Men det er mit håb, så længe det drejer sig om *Herrens* hus, at det da også vil være et hus, hvor kirke og folk mødes for at stilles over for deres fælles Herre.

(Oversat af provst H. V. Krohn)

Udvalgte spørgsmål vedrørende Den Evangelisk-Augsburgske kirkes stilling i Polen

Af provst
Tadeusz Raszyk.

Tadeusz Raszyk er præst for den protestantiske menighed i Poznan og tillige provst. Hans menighed er talmæssigt ikke stor – ca. 500 i alt, men medlemmerne er spredt over et stort geografisk område, således at Tadeusz Raszyk hver søndag må køre 100-200 km for at prædike to eller flere steder.

Som det fremgår af artiklen har den protestantiske kirke i Polen meget trange kår. Forholdet mellem den altdominerende katolske kirke og de kun ca. 30.000 medlemmer af den Evangelisk-Augsburgske kirke er meget dårligt. Tadeusz Raszyk har besøgt Danmark et par gange – bl.a. har han været gæst på Vestlolland i 1985.

Til at begynde med lidt historie. I år fejrer vor kirke to vigtige årssdage. Den første er 400-årsfesten for pastor Trzanowskis fødsel. Den anden 50-årsdag for biskop Julius Bursches død.

Pastor Jerzy Trzanowski blev født den 9. april 1592 i Cieszyn (indtil 1920 Teschen i det østrigske Schlesien, derpå delt grænseby mellem Polen og Tjekkoslaviet, ca. 75 km sydvest for Kattowice. Overs. anm.). Tidsepoken for hans virksomhed som sjælesørger er tiden for modreformationen i Polen og for 30-årskrigen – en af de mest hærgende religionskrige. I denne vanskelige tid anstrengte pastor Trzanowski sig med tro tjeneste for Jesus Christus. En beskrivelse af hans stormfulde livshistorie er ikke mulig inden for rammen for denne afhandling. Der er derfor ikke andet for end at nøjes med at skrive, at han er blevet kaldt

den slaviske Luther. I 1636 udgav han salmebogen *Cithara sanctorum* (De Helliges Cither, o.a.), som indeholdt 412 evangeliske salmer, deraf 100, hvis forfatter var Trzanowski selv, og 69, som han havde oversat. Denne salmebog har, sammen med den evangeliske bibel og pastor Dambrowskis postil, spillet en meget vigtig rolle i vort kirkefolks liv. Hvor vigtig den har været, bevidner et udsagn af seniorpastor Franciszek Michejda, lederen af de polske protestanter i det Tschechenske Schlesien, der sidst i det 19. årh. kaldte den «den treenighed på jorden, som holdt de polske protestanter i live». Pastor Jerzy Trzanowski var en resolut og stærk lutheraner, ude af stand til at give indrømmelser, når det drejede sig om den én gang erkendte sandhed. Han havde en stærk tro på Gud og Hans Søn Jesus Christus og den overbevisning, at den lutherske opfattelse af kristendommen, Guds ord og sakramenterne er den bedste og fulde form for hele den guddommelige åbenbaring. Sådan har biskop Wantula skrevet om ham i sin monografi om pastor Trzanowski.

Biskop Julius Bursche blev født den 19. november 1862 i Kalisz (siden 1945 det officielle polske navn på det tidligere Kalisch ca. 100 km vest for Lodz. O.a.).

Som leder af den Evangelisk-Augsburgske Kirke i Polen i tiden mellem de to verdenskrige bestræbte han sig af alle kræfter på at skabe et forum for dialogen mellem de forskellige konfessioner og nationaliteter i vort land. Den 6. september 1939 forlader han Warszawa efter pålæg af de statslige myndigheder og begiver sig østpå. Biskop Bursche standser i Lublin og beslutter sig for at forblive dér. Han vil ikke lade sig evakuere til Rumænien sammen med den polske regering.

I den derværende menighed overtager han den nylig afdøde sjælesørgers sædvanlige arbejde. Den 3. oktober bliver han arresteret dér af gestapo. Først førte man ham til fængslet i Radom, senere bliver han i november bragt videre til gestapocentralen i Berlin, hvor han forblev til sidst i januar 1940. Mange gange kom han i forhør. Man interesserede sig for hans deltagelse i fredskonferencen i Paris (efter 1. verdenskrig. O.a.) og for hans virksomhed på internationalt, økumenisk plan. Man rettede anklager imod ham for at være renegat (overløber). Man anklagede ham for poloniseringen af den Evangelisk-Augsburgske Kirke og bekæmpelse af de evangeliske kirker i Poznan, Øvreschlesien og Lillepolen (den sydvestl. del af Polen med vojvodskaberne Krakow, Sandomir og Lublin, i videre forstand det sydlige Polen. Overs. anm.).

I begyndelsen af februar 1940 blev han overført til koncentrationslejren Sachsenhausen-Oranienburg, hvor han døde den 20. februar 1942 under hidtil uopklarede omstændigheder.

Mange gange deltog pastor J. Bursche i internationale møder, som blev indkaldt af Verdensforbundet til Udbredelse af Venskab mellem Nationerne ved Kirkernes Formidling (hos os kaldt Det lutherske Verdenskonvent, stiftet 1923 i Eisenach. Overs. anm.). Tre gange blev han kaldet til arbejdskomiteen, engang valgt til forretningsudvalget.

I 1925 deltog biskop Julius Bursche i kirkernes 1. verdenskongres for praktiske kristendomsanliggender i Stockholm, hvor han blev medlem af videreførelseskomiteen. I 1932 deltog han endvidere i den 2. verdenskonference i Oxford. Julius Bursche var den eneste repræsentant fra Polen, som i maj 1938 havde deltaget i det historiske møde i Utrecht i Holland, hvor det kom til en forbindelse mellem den praktiske kristendoms, troens og kirkeordningernes bevægelser, og hvor verdenskirkerådets interimskomité blev nedsat. Et par måneder senere ansøgte han officielt i sin kirkes navn om anerkendelse som medlem af det underorganisering værende verdenskirkeråd. Udbruddet af 2. verdenskrig bevirkede imidlertid, at nævnte verdenskirkeråd først blev konstitueret i 1948.

Hovedopgaven i Julius Bursches liv var, at han i det genfødte Polen havde fundet en plads til den praktiske protestantisme, der blev integreret som en lille bestanddel af den til livet genopstandne nation.

Det 16. århundredes Polen var et forbillede på religiøs tolerance. Men senere blev det et land, hvor alt, der ikke var romersk-katolsk, var som fremmed. Det kunne Julius Bursche ikke affinde sig med, og for enhver pris ville han i den genfødte hjemstavn finde en plads til den polak, som er protestant og elsker sit fædreland ligesom andre polakker.

Disse bestræbelser har ikke skaret flokkevis af venner om biskop Bursche. Det tyske element, senere i årenes løb atter og atter forbundet med tysk nationalisme, har aldrig tilgivet pastor Bursche hans stillingtagen og ville ikke understøtte hans initiativer, heller ikke dengang, da de var rimelige.

De økumeniske kontakter

De bliver forskelligt bedømt i vort land. Den Romersk-katolske Kirke har på det sidste bedømt dem som gode. Vi protestanter kan kun afgive godkendelse til vort økumeniske samarbejde med kirker, der er medlem af det Polske økumeniske Råd. Et lignende samarbejde med den Romersk-katolske Kirke fortjener ikke altid en sådan godkendelse. Her vil jeg gerne nævne to eksempler:

1. Det Britiske og Udenlandske Bibelselskab i Warszawa har sørget for forberedelsen af den nuværende økumeniske oversættelse af Ny Testamente til polsk. I 1989 indbød man også den Romersk-katolske Kirke til samarbejdet, men det Polske Episkopat tog ikke imod indbydelsen.

Omsider udkom den nye økumeniske oversættelse af Ny Testamente i begyndelsen af dette år, dvs. i februar 1992. Medarbejdere på denne oversættelse var prof. dr. Jan Niemzcyk, Waldemar Preiss (præster i vor kirke) og præster fra andre kirker – medlemmer af det Polske Økumeniske Råd. Den blev modtaget med taknemmelighed og glæde, der dog ikke var fuldstændig. Den negative beslutning i episkopatets bibelkommission gør opmærksom på, hvor meget der end-

- nu står tilbage at gøre på det økumeniske plan i vort land.
2. Det andet eksempel angår Poznan.
Efter anden verdenskrig blev alle de herværende protestanters gudshuse (7 kirker, menighedshuse og andre kirkelige bygninger) taget fra os, og endelig tilbageleverede man et lille kirkegårdskapel, som til den dag i dag tjener vor menighed. I årevis har man af alle kræfter prøvet på at få i det mindste et gudshus tilbage, men forgæves. Tilsidst tog man så den beslutning at bygge et nyt gudshus. 8 år varede vore bestræbelser på at få en byggetilladelse af de statslige myndigheder, og da det endelig lykkedes, var byggeomkostningerne steget så meget, at vor menighed ikke så sig i stand til at give sig i kast med en sådan investering.
I denne situation vendte vi tilbage til samtaler med den Romersk-katholske Kirke, for at den skulle give os et af de forhenværende gudshuse tilbage. For tiden benytter den katolske kirke 6 evangeliske gudshuse. Indtil i dag har disse samtaler dog været uden resultat.

Kirken i den nye samfundspolitiske situation

De sidste to år har været kendetegnet af intensivt arbejde på at skabe et nyt retsgrundlag for den kirkelige virksomhed, så at den kan tilpasse sig de skiftende samfundsmæssige og politiske livsbetingelser.

Synodens juridiske kommission har forberedt udkast til den Indre Grundret, og synoden vedtog den som helhed efter udførlige analyser og indførte ændringer i løbet af gentagne møder. Siden den 1. september 1991 har der været foretaget valg af menighedsråd, delegerede til stifts- og kirkemøde og stiftsbiskopper på grundlag af de nye retsprincipper.

Den næste, meget vigtige sag er normaliseringen af retsforholdene mellem staten og vor kirke. Et forslag er allerede forberedt under vidtgående konsultation med involverede partier. Det er oversendt til ministerrådets departement og går efter godkendelse i regeringen videre til Sejmen, der skal vedtage denne lov. Først så kommer vor kirke ud af den retstilstand, hvor den har ladet sig lede af forskrifter, som begrænser dens uafhængighed. Det nuværende forslag giver vor kirke vide og brede arbejdsmuligheder i samfundet og fuldstændig indre selvstændighed.

Og tilsidst et par almindelige bemærkninger:

I det forgangne politiske system satte man den evangeliske Kirke imellem den socialistiske stat og den Romersk-katholske Kirke. Da de førnævnte partier var i konflikt- og kamptilstand, opstod der indimellem stor plads for andre, deriblandt også for vor kirke.

I sådanne øjeblikke tog man hensyn til os, forsøgte man at vinde os til egne formål, for i vor kirke at have en forbundsfælle mod det andet parti. Men i andre situationer, når de to partier nærmede sig hinanden, skubbede man alle minoriteter i baggrunden, tog intet hensyn til dem eller bemærkede ikke deres eksistens. I det højeste kom man i tanker

om dem i sidste øjeblik. Som eksempel kan her anføres forberedelsen af Sejmens lov om statens forhold til den Romersk-katholske Kirke. Andre kirker og religioner husker man først i næsten sidste øjeblik, og man »skitserede« loven om friheds-, konfessions- og samvittighedsgaranti og bebudede, at også andre kirker for fremtiden kan få en sådan regulering.

Nu er den tid kommet, hvor staten arbejder sammen med den Romersk-katholske Kirke. Den Katholske Kirkes stadige tilstedeværelse i statsanliggender, og de fleste politikeres betoning af, at de føler sig knyttet til den Katholske Kirke, er symptomer på statens samarbejde med den Romersk-katholske Kirke i det postkommunistiske Polen. De kritiske meninger om, at den Katholske Kirkes indblanding går for vidt, bliver også stadig stærkere. Og således befinder andre kirker, minoritetskirker, sig i en helt anden situation. Det er allerede sådan, at de ikke mere udfylder rummet mellem staten og den Romersk-katholske Kirke. De befinder sig nu uden for dette rum. Rent praktisk kan de glæde sig over denne frihed og må lære at leve med, at de handler i nærværelse af den Katholske Kirke, af hvis størrelse de mangan en gang føler sig overvældet. Man behøver megen sjæle- og modstandskraft for at kunne udnytte denne frihed godt.

I dag må enhver minoritet bevise sit værd, sin betydning og duelighed i samfundet.

Og således vender vi tilbage til den opgave, som har været biskop Julius Bursches hovedanliggende. Den bliver også i dag vor kirkes opgave i Polen.

(Oversættelse ved rektor Henrik Hertig).

Ingemann Andersen og materialets natur

Af museumsinspektør
Nils Ohrt.

I grafiske blade, udført som træsnit, sidder der ofte sorte spor tilbage i de hvide felter. Det er aftryk fra træ, der ikke er blevet skåret væk. Og i de hvide spor, der er afsat i det sorte, får man en næsten fysisk fornemmelse af, hvordan det seje træ har modtaget og sluppet kniven. Også i de kantede og robuste former, der med besvær er skåret fri, mærkes træets materielle virkelighed.

Træsnittet er den af de grafiske teknikker, hvor selve trykkepladens, eller som det hedder i fagsproget, »stokkens« materiale er mest til stede. For en tidligere skovarbejder som Ingemann Andersen ligger der en stor håndværksmæssig tilfredsstillelse i at skære i træet og mærke dets modstand. Ligesom for enhver god kunstner er materialets modstand dog en fleksibel størrelse; den synes næsten overskredet, når Ingemann Andersen virtuost lader svulmende vinranker bølge sig i flimrende kaskader.

For Ingemann er glæden ved materialet ingenlunde begrænset til det pære- og nøddetræ, han udfører sin stokke i. Materialet handler i lige så høj grad om den sorte sværtes møde med det hvide papir, og også her er han i pagt med træsnittets natur. Sammen med dets moderne variant, linoleumssnittet, som Ingemann kun har dyrket begrænset, er træsnittet den af de grafiske teknikker, der tydeligst handler om grafikens urgrund: det sortes samspil med det hvide. I træsnittet skæres alt det bort, der skal være hvidt, således at tryksværten fordeler sig jævnt over stokkens stempellignende relief, og dermed også som et jævnt sort aftryk på papiret. Det øjeblik, hvor den sorte tryksværte møder det hvide papir, er for Ingemann Andersen grafikens centrale mysterium. I dette øjeblik forvandles det sorte og det hvide til farver og til stof.

De første af Ingemanns træsnit er fra starten af 50'erne, og han må henregnes til den gruppe af grafikere, der på dette tidspunkt var i færd med at give træsnittet en central placering indenfor moderne dansk grafik. Disse kunstnere var Povl Christensen, Jane Muus, Marcel Rasmussen og Sigurd Vasegaard, og de udgør 2. generation i den genfødsel af træ-

snittet, der herhjemme tog sin begyndelse med Axel Jørgensens epokegørende træsnit fra omkring 1910. Her arbejdede dansk grafiks senere Nestor med den gamle teknik på en ny og stærk måde, der var langt mere i overensstemmelse med materialets natur, end det tidligere havde været set. Aksel Jørgensens træsnit var enkle og grove, sorte og hvide. De var dermed et brud på den illusionisme, der lige siden renæssancen havde betydet, at træsnittet skulle ligne en helt anden grafisk teknik, nemlig det forfinede kobberstik; i det 19. århundredes træsnit, xylografien, overtog man endog kobberstikkets gravingsteknik. Frigørelsen fra naturefterligningen frisatte derfor også træsnittet, og det viste sig at være som skabt til de forenklede og stærke virkninger, især ekspresionismen dyrkede. Edvard Munch er en afgørende forudsætning for Aksel Jørgensens træsnit.

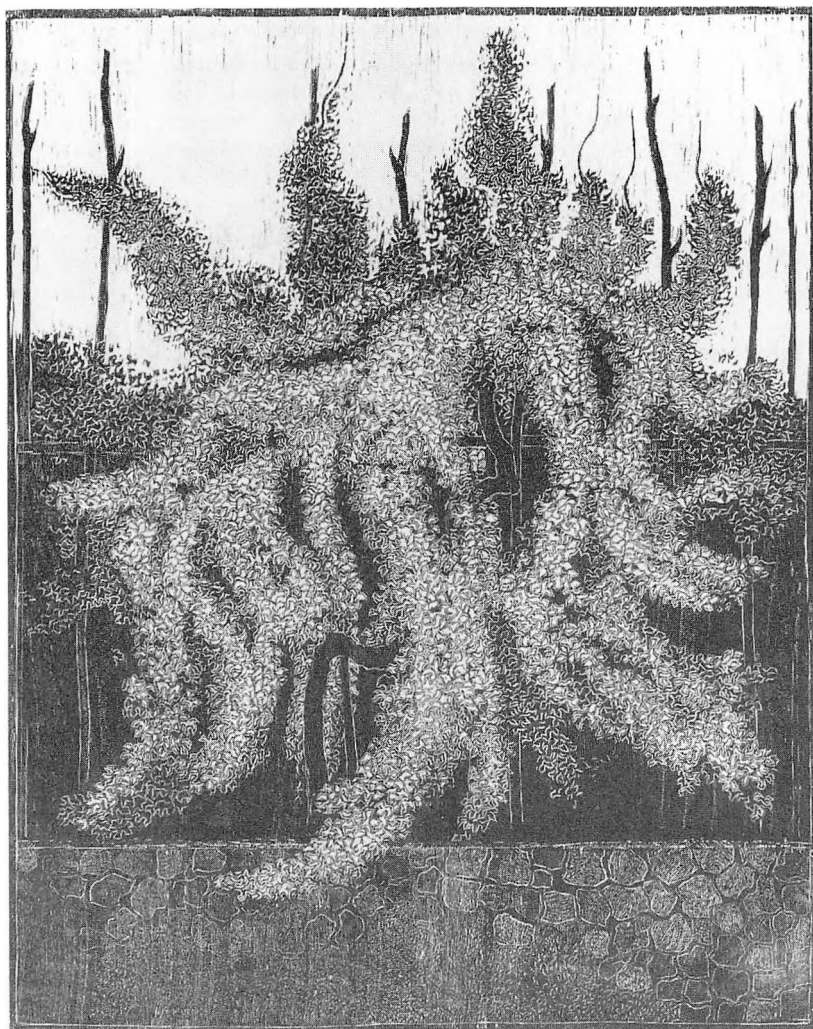
Det moderne træsnit, som har været praktiseret i vort århundrede, synes også at have krævet en vis etik af dets dyrkere. Det er en etik, der som alle rammer er både berigende og snærende, og som Ingemann Andersen også har været præget af.

Personligt er det ret begrænset, hvad Ingemann har haft at gøre med Aksel Jørgensen og den tradition, han grundlagde som mangeårig leder af Grafisk Skole. Først ved slutningen af sin tid på Akademiet, i sæsonen 1955-56, kom han på Skolen og gik også til nogle af Aksel Jørgensens forelæsninger. Dem fandt han dog for teoretiske og svært forståelige; Holger J. Jensen var mere en lærer efter Ingemanns hoved.

Der er dog ingen tvivl om, at Ingemann direkte eller indirekte har taget Aksel Jørgensens opfattelse af træsnittet til sig. På den ene side lærte han at beskæftige sig med træsnittet på dets egne betingelser, men samtidig er han blevet indpodet en noget puritansk opfattelse af materialets underordning under billedet. Ifølge Aksel Jørgensen måtte materialet ikke i sig selv tilføje billedet noget; ingen billige effekter her! Den disciplin har Ingemann i den grad gjort til sin egen, at han først for nylig har taget skridt til at lade træets årer træde frem i trykket og dermed give tilfældet og fantasien en større plads. Men det sker med forsigtighed. Imens kan Ingemann glæde sig over, at yngre kolleger i højere grad end han selv tør bearbejde og bruge trykkepladens struktur i deres billeder.

Også med hensyn til farven har Ingemann taget et skridt ud i friheden. Men også her er den indbyggede moral på vagt.

Farvetræsnittet, udført med en stok til hver farve, har i de senere år spillet en større og større rolle i Ingemann Andersens kunst. Og ikke så mærkeligt i betragtning af, at han i de sidste par og tyve år har været bosiddende i Italien størsteparten af året. Her nede gav det strålende sollys hans tunge og vederhæftige naturalisme en dramatisk drejning, så lys og skygge kom til at smælde mod hinanden i bjergbyernes kubiske former. Men Syditaliens pittoreske landskab har i de seneste par årtier fremkaldt en anden og lige så naturlig udvikling, nemlig en større glæde ved dekoration og farve. Dette har medført, at Ingemann har kastet sig over et nyt (og langsomt) medium, nemlig mosaikken. Men den nye udvikling har måske sat sig de mest intense spor i grafikken med en lang ræk-

Vinløv, træsnit, 1983.

ke flotte farvetræsnit af vinrankerne fra markerne omkring San Cataldo. Ingemann har altid godt kunnet lide det lukkede rum, den næsten klaustrrofobiske nærhed af tingene, men her går han så tæt på motivet, at det nærmer sig det abstrakte. Midt i al farvepragten fornægter grafikerens sig dog ikke; vinstokkenes og -stavenes mønstre står som silhuetter mod løvet, og de lyse og mørke partier er afvejet fint mod hinanden. Men grafikerens – og den danske traditionsmoral fornægter sig heller ikke. Hvis han nu skal være helt ærlig overfor sig selv, må Ingemann indrømme, at farvetræsnit strengt taget ikke er grafik!

Gennem sit ægteskab med Anne-Lise Brandt, værtinden for refugiet San Cataldo i Syditalien, har Ingemann Andersen siden 1968 været fastboende hernede; i nogle måneder midtvinters lever han og hans kone i Ingemanns forældres tidligere hus i Ryde skov vest for Maribo.

Lolland, som han stammer fra, og Italien, hvor han i et par og tyve år har været bosiddende, er polerne i hans liv, både personligt og kunstnerisk.

Tale ved Landemodet 1992

Af biskop *Thorikild Græsbolt*.

Årets gang i stiftet og kirken

Den altoverskyggende nyhed inden for dette år bliver autorisationen af den nye bibeloversættelse og de nye ritualer.

Vi håber, det kan ske, så man kan benytte ritualerne fra det nye kirkeårs begyndelse, hvis man ønsker det. Men jeg lover intet. Det er første gang, vi står over for noget så omfattende på dansk grund: ny bibeloversættelse og nye ritualer samtidig!

Jeg ved, at nogle vil sige, at det kunne vi godt have været foruden, og for mit personlige vedkommende vil jeg give dem ret. Men prøv at tage Christian den III's bibel og kirkeritualet fra 1685. Så vil I umiddelbart indse, at der er et og andet, der må justeres en gang imellem, hvis også vore børn – og børnebørn – skal kunne være med.

Mit råd er: tag de nye ting i brug i den takt, det falder naturligt. Gør det sådan, at I kan være glade for det; og husk, at intet gammelt er afskaffet, hvis man helst vil beholde det. Hidtil er alle bibeloversættelser og alle nyformuleringer af vore ritualer slået igennem – men det er altid sket gradvis.

Også dette år har vi mærket dønninger af den strukturdebat, kirkeministeren har forsøgt at sætte i gang. Jeg tænker på sognestrukturen. Ministeren har bebredt biskopperne, at vi ikke tager tilstrækkeligt del i samtalen om dette emne; og det er da rigtigt nok, at der er meget få af os – hvis der overhovedet er nogen – der har bakket ministerens synspunkter op, mens i hvert fald to af os, afdøde biskop Helge Skov i Ribe og jeg selv, er gået kraftigt imod dem, fordi vi anser det gamle sognefællesskab omkring kirken for noget helt umisteligt. Der er imidlertid een ting i den sammenhæng, vi ikke må glemme: Der hører også mennesker til et sogn; og det kan i længden ikke undgå at få indflydelse på sognestrukturen, hvis en landsdels befolkningstal bliver ved at synke. Jeg har igennem årene arbejdet meget i det stille for at bevare vore pastorater. Men vi er ca. 20.000 færre, end da jeg kom.

I forbindelse med denne debat er det værdt at bemærke, at der fra forskellig side, især fra biskop Herluf Eriksen i Århus, har været fremsat den tanke, at man kunne lade være at forbinde statstilskuddet til folkekirken direkte med præstelønningerne. Det medfører nemlig, at regeringen til enhver tid fører kontrol med kirken på et meget væsentligt punkt: adgangen til at oprette nye præsteembeder og bibeholde de eksisterende – mens kirken ellers på en lang række områder er ret frit stillet med sin økonomi: Et groft konstrueret eksempel: hvis man i en af vore købstæder ønsker at udvide kirkekoret til det dobbelte antal, kan man gøre det, dersom man finder ligningsmidler dertil. Men en ny præst i en by,

hvor hver præst har 5-6.000 at betjene, skal man stå med hatten i hånden over for statsmagten for at få. Det er måske nok værd at tænke lidt over.

Vi har fået en ny lov om ansvaret for vore kirker og kirkegårde. Den har udstyret menighedsrådene med en række nye beføjelser; og jeg kan forestille mig, at menighedsråd mange steder er glade for den. Jeg skal ikke her starte en diskussion om den. Min mening om en lov, der er vedtaget, er sådan set uinteressant. Men derimod er menighedsrådenes forvaltning af det nye ansvarsområde meget vigtig. Jeg har kun een formaning i den forbindelse; og jeg kan overføre den direkte fra min egen holdning på det samme område: Det er meget vigtigt at vide, hvad man ikke ved – og så have den sande overlegenhed at kunne spørge dem, der ved bedre. Når vi i Danmark i dag har een ting, der er det bedste i verden: vor kulturskat af middelalderkirker, skyldes det hverken herremænd, biskopper eller menighedsråd, men vore sagkyndige; og dem har vi stadig.

Lad os huske det.

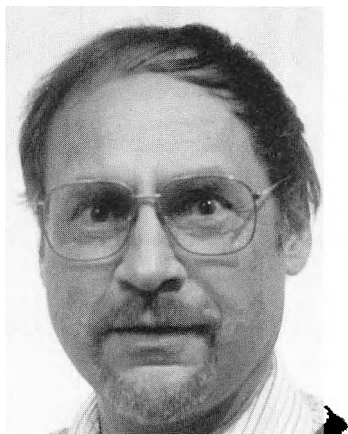
Sluttelig vil jeg dele min glæde med jer over, at det mellemkirkelige arbejde, som i en helt forbløffende grad er kommet i gang her i landsdelen, her er blevet et i udpræget grad folkekirkeligt fænomen. Er det, fordi vi i grunden er en befolkning med vinduerne åbne på grund af, at vi lever i et grænseområde ud mod den store verden?

Og til sidst min sædvanlige påmindelse: Husk, at kirken, det er os. Og husk, at een generation er nok til afkristning, hvis den generation glemmer Gud og glemmer, at kristendommen er en selvfølgelig del af hverdagen. Det glemmer vi derfor ikke her i stiftet.

Af- og tilgang i stiftets gejstlighed

Nye præster i stiftet

Steffen Lorck, f. 26.2.36 i Bispebjerg sogn, København. Afgangseksamen fra Den grafiske Højskole 1962. Kirkeministeriets særuddannelse 1979. Ordineret 27.6.79 i Karlslunde kirke, Roskilde stift. Ansat som sognepræst i Karlslunde-Karlstrup pastorat 1.7.79-31.7.90. Fung. sognepræst i Kildebrønde pastorat 1.9.90-31.12.90. Ansat 1.11.91 i Nørre Vedby pastorat.

Maria Theresia Low Treschow-Kübl, f. 27.11.65 i København. Student 1984 fra Niels Steensens gymnasium. Cand. theol. 1989 fra Københavns Universitet. Ordineret 1.4.90 i Helsingør domkirke. Ansat som hjælpepræst i Nærum pastorat. Ansat 1.11.91 i Horslunde-Nordlunde-Nøbbet pastorat.

Benedikte Knudsen, f. 5.3.56 i Tågerup sogn. Student 1976 fra Maribo gymnasium. Cand. theol. 1983 fra Københavns Universitet. Ordineret 5.3.85 i Sct. Knuds kirke, Odense. Ansat 1.3.85 i Nyborg-Hjulby pastorat. Ansat 15.12.91 i Idstrup pastorat.

Annie Krog Foldager, f. 6.7.55 i Bjergby sogn, Morsø kommune. Student 1975 fra Morsø gymnasium. Cand. theol. 1985 fra Københavns Universitet. Ordineret 14.11.86 i Viborg domkirke. Ansat 15.11.86 i Oddense-Otting pastorat, Viborg stift. Ansat 1.1.92 i Horbelev-Falkerslev pastorat.

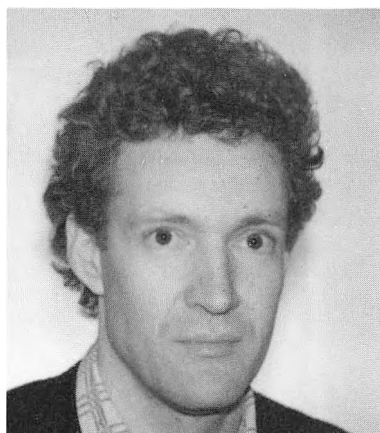
Michael Fagerlund, f. 28.11.53 i København. Student 1972 fra Kildegård gymnasium, Gentofte. Cand. theol. 1991 fra Københavns Universitet. Ordineret 5.1.92 i Maribo domkirke. Ansat 1.1.92 i Hunseby pastorat.

Hans Maaløe, f. 16.2.58 i København. Student 1976 fra Haslev gymnasium. Bifag i Musikvidenskab 1978. Cand. theol. 1991 fra Københavns Universitet. Ordineret 5.1.92 i Maribo domkirke. Ansat 1.1.92 i Østofte pastorat.

Per Møller, f. 31.3.55 i Smidstrup sogn. HF 1978 fra Rosborg gymnasium, Vejle. Cand. theol. et exam. art. 1991 fra Århus Universitet. Ordineret 5.1.92 i Maribo domkirke. Ansat 1.1.92 - 31.3.93 som konstitueret sognepræst i Maribo pastorat.

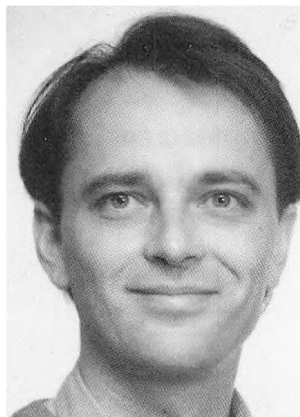
Birgitte Fabritius de Tengnagel, f. 12.1.51 på Frederiksberg. Student 1969 fra Falkonergårdens gymnasium. Cand. theol. 1991 fra Københavns Universitet. Ordineret 5.4.92 i Maribo domkirke. Ansat 1.4.92 i Nebbelunde-Sædinge pastorat.

Margrethe Horstmann, f. 16.5.61 i Århus. Student 1979 fra Ingrid Jespersens Skole, København. Exam. art i engelsk fra Københavns Universitet. Cand. theol. 1989 fra Københavns Universitet. Ordineret 26.7.92 i Maribo domkirke. Ansat 1.8.92 - 31.10.92 som konstitueret sognepræst i Døllefelde-Musse-Herritslev pastorat.

Tom Friis, f. 15.4.58 i Saksøbing. Student 1977 fra Helsingør Gymnasium. Cand. theol. 1991 fra Københavns Universitet. Bifag i religionshistorie med fænomenologi. Ordineret 20.9.92 i Maribo domkirke. Ansat 1.10.92 i Nørre Ørslev-Systofte pastorat.

Sognepræst *Holger Sejrup Villadsen* er fra 1. august 1992 genindtrådt i sin stilling som sognepræst i Kappel-Langø-Vestenskov-Arninge-Tillitze pastorat.

Fraflyttede præster

Sognepræst Anne Pia Tønsberg-Jensen er fra 1. december 1991 ansat som sognepræst i Glumsø-Bavelse pastorat, Roskilde stift.

Sognepræst Lars Michael Hansen er fra 1. august 1992 ansat som sognepræst ved Skt. Peders kirke i Næstved, Roskilde stift.

Sognepræst Erland Johannes Beder er fra 1. september 1992 ansat som sognepræst i Nordøernes østre præstegæld, Færøernes stift.

Afgåede præster

Sognepræst for Birket pastorat, Poul Fahnøe Buch har fra udgangen af oktober 1992 taget sin afsked med pension.

Kjestine Luise Ipland er fra udgangen af juli 1992 ophørt i stillingen som konstitueret sognepræst i Kappel-Langø-Vestenskov-Arninge-Tillitze pastorat.

Orlov

Sognepræst Bent Christensen, Døllefelde, har fået bevilget orlov fra 1. august 1992 til 31. oktober 1992.

Sognepræst Karin Wellejus, Maribo, har fået bevilget orlov fra 1. januar 1992 til 31. marts 1992.

Sognepræst Svend Aage Nielsen, Toreby, har fået bevilget orlov fra 1. januar 1993 til 31. marts 1993.

Landemodet

År 1992, den 10. juni, blev landemodet afholdt i Maribo under præsidium af stiftamtmand Lauritz Hvidt og biskop Th. Græsholt. Samtlige provster var til stede.

Ved den indledende gudstjeneste prædikede provst Nils Roland, Lolland østre provsti.

Ved mødet i Bangs Have talte rektor Henrik Wilhjem, Godthåb, om »Kirke og folk på Grønland«.

På det »lukkede« landemøde blev følgende vedtaget:

1. Ved næste landemøde prædiker provsten for Falster vestre provsti med provsten for Falster østre provsti som suppleant.
2. Regnskabet for »Legat til fordel for enker og børn af præster i Lolland-Falster stift« for tiden 1.1.-31.12.91 blev fremlagt i revideret stand og godkendt. Regnskabet skal fremover til Civilretsdirektoratet, Justitsministeriet, til decision.
Det vedtoges, at der oplægges 3.500,- kroner af renteindtægterne fra legatmidlerne til legatkapitalen.
3. Provsten for Lolland østre provsti aflagde renskab for »Biskop Rasmus Møllers Legat« og fremlagde en regnskabsoversigt. Der er uddelt 2 legatportioner à 700,- kr. i det forløbne år.
Regnskabet er blevet tilført yderligere et gavebeløb fra familien Møller. Det vedtoges herefter at uddele 2 legatportioner à 750 kr. næste år.
4. Regnskabet for Lolland-Falsters stiftsfond for året 1991 blev fremlagt i revideret stand og godkendt.
Et eksemplar af det godkendte regnskab skal fremover indsendes til Civilretsdirektoratet, Justitsministeriet, til godkendelse.
5. Regnskab for Lolland-Falsters kirkelige legatfond for året 1991 blev fremlagt i revideret stand og godkendt.
6. Regnskab for Strandkirken ved Marielyst for 1991 blev forelagt landemodet i revideret stand. Regnskabet blev godkendt.
7. Domprovsten omtalte den nye kirkemusikskole, Sjællands Kirkemusikskole. Der er diskussion om den geografiske placering af musikskolen. Domprovsten oplæste en skrivelse fra samtlige provster i Roskilde og Lolland-Falsters stifter til kirkeministeren, hvori anføres et ønske om, at musikskolen lægges i Haslev på Sjælland.
Dette tog landemodet til efterretning.

Love, bekendtgørelser og cirkulærer m.v.

C: cirkulære – CS: cirkulæreskrivelse – S: skrivelse.

Hvor intet er anført, er cirkulærer, cirkulæreskrivelser eller skrivelser m.v. fra Kirkeministeriet.

1. Anordning nr. 593 af 15.8.91 om folkekirkens Kirkemusikskoler.
2. Bekendtgørelse nr. 623 af 1.9.91 om autorisation af et ritual for konfirmation med tilhørende s. af 9.9.91 til præster og menighedsråd.
3. Cs. 18.9.91 om fravigelse af de gældende regler om ringning og kimning med kirkeklokker.
4. Cs. 24.9.91 om beregning af lønninger til tjenestemandsansatte og tjenestemandslignende lønnede kirkefunktionærer.
5. Aftale 25.9.91 mellem Kirkeministeriet og Den danske Præsteforening om tjenestefrihed med løn til studieformål.
6. S. 30.9.91 om Finansministeriets c. 30.9.91 om regulering af time- og dagpenge pr. 1.10.91.
7. S. 4.10.91 fra Kirkeministeriet til kirkegårdsbestyrelserne vedrørende nyt overenskomstgrundlag pr. 1.4.91 for gartnere og gartneriarbejdere ved bykirkegårde.
8. C. 15.10.91(92) om regulering af den faste befordringsgodtgørelse til præster fra 1.1.92 at regne.
9. C. 23.10.91 om stillinger ved stiftsadministrationerne.
10. Bekendtgørelse 23.10.91 om stiftsmidlernes bestyrelse.
11. Bekendtgørelse 31.10.91 om fastsættelse af dagen for afholdelse af menighedsrådsvalg i november 1992 (10. november 1992).
12. Vejledning 31.10.91 om bidragssatser for 1992 til Arbejdsmarkedsuddannelsesfonden (AUD).

13. Finansministeriets c. 7.11.91 om ændring af aftale om flyttegodtgørelse til tjenestemænd i staten, folkeskolen og folkekirken.
14. S. 15.11.91 vedrørende valg af bestyrelsesmedlemmer for folkekirkens kirkemusikskoler.
15. C. 18.11.91 om ændring af visse kirkefunktionærers lønninger m.v.
16. C. 20.11.91 om ændring af c. 14.12.81 vedrørende aftale om løn- og ansættelsesvilkår for stillinger som graver (omdannelse til tjenestemandstillinger).
17. S. 4.12.91 fra Finansministeriet vedrørende reviderede tjenestemandregler fra 1.1.92 at regne.
18. Kgl. resolution 4.12.91 om bemyndigelse til stiftsøvrighederne til hver for sit stift at fastsætte tidspunktet for afholdelse af det årlige landemode.
19. Bekendtgørelse 16.12.91 fra Direktoratet for Arbejdsløshedsforsikringen om arbejdsgivers betaling af dagpengegodtgørelse for 1. ledighedsdag.
20. Meddelelse 10.1.92 til folkekirkens og de anerkendte trossamfunds ministerialbogsførere om godkendelse af kuglepen (af mrk. Pentel Micro Permaroller MR 205).
21. S. 14.1.92 om forhøjelse af de fastsatte maksimumsbeløb for menighedsrådenes rådighedsbeløb fra 1.1.93 at regne.
22. C. 15.1.92 om satserne for godtgørelse for benyttelse af eget befordringsmiddel på tjenesterejser fra 1.1.92 at regne.
23. Bekendtgørelse 24.1.92 om stiftelse og ophør af sognebåndsløsning samt om sognebåndsløseres valgret til menighedsråd.
24. C. 7.2.92 fra Finansministeriet om helbredsbedømmelse af tjenestemænd m.fl.
25. C. 13.2.92 fra Finansministeriet om tjenesteboligbidrag 1992.
26. Bekendtgørelse 14.2.92 om uddannelse af kordegne m.fl. vedlagt »Orientering om basisuddannelsen«.
27. Meddelelse 20.2.92 til folkekirkens ministerialbogsførere om indberetning om udmeldelse af folkekirken.

28. Cs. 24.2.92 om folkekirkens budgetter for 1993 (fremskrivningsprocenter).
29. C. 24.2.92 om oprettelse af stillinger som kordegne.
30. S. 25.2.92 om aftale om forhøjelse af rådighedstillæg pr. 1.4.92 vedrørende følgende organiststillinger, herunder stillinger som organistassistenter:
  1. Lønramme 9-14-17 med PO-tillæg.
  2. Lønramme 14-14-20 med PO-tillæg.
  3. Lønramme 13-21-23-24.
31. Cs. 28.2.92 om helbredsbedømmelse ved tjenstemandsansættelse som kirke- eller tjenstemandsansættelse som kirke- eller kirkegårdsfunktionær.
32. S. 28.2.92 til provstiuvalg og menighedsråd om helbredsbedømmelse ved tjenstemandsansættelse som kirke- eller kirkegårdsfunktionær.
33. S. 2.3.92 fra Finansministeriet om forhøjelse af satserne for det supplerende flyttegodtgørelsesbeløb til akademikere pr. 1.4.91.
34. Bekendtgørelse 6.3.92 fra Direktoratet for Arbejdsløshedsforsikring om udbetaling af feriedagpenge med tilhørende »Vejledning til bekendtgørelse om udbetaling af feriedagpenge«.
35. S. 12.3.92 om notat fra Kirkeministeriet om retningslinier for Nationalmuseets kirkekonsulentfunktion fremover.
36. C. 19.3.92 fra Finansministeriet om fradrag i tjenstemænds løn for naturalydelse.
37. S. 23.3.92 om indgåelse af prisaf tale ved levering af tjenstedragt for folkekirkens præster med firmaet Brdr. Andersen, København K.
38. Bekendtgørelse 31.3.92 om lov om bestyrelse og brug af folkekirkens kirker m.m.
39. S. 1.4.92 om regulering af tillæg til provster og særligt tillæg til præster 1.4.92.
40. S. 1.4.92 om regulering pr. 1.4.92 af understøttelser til tidligere kirkefunktionærer eller deres ægtefæller.

41. S. 1.4.92 vedrørende det honorar, som tilkommer en pastor emer. for varetagelsen af en enkelt gudstjeneste eller kirkelig handling i tiden 1.4.92 - 31.3.93.
42. S. 2.4.92 om regulering pr. 1.4.92 af godtgørelser til præster, der ikke bor i tjenestebolig.
43. S. 2.4.92 til kirkegårdsbestyrelserne om nye lønninger m.v. for gartnere og gartneriarbejdere pr. 1.4.92.
44. C. 10.4.92 om regulering af kirkefunktionærers lønninger m.v. pr. 1.4.92 med rettelsesblade.
45. C. 14.4.92 om lønning af vikarer ved kirker og kirkegårde pr. 1.4.92 med rettelsesblade.
46. Bekendtgørelse 21.4.92 om Færøernes stiftsøvrighed.
47. C. 12.5.92 om godtgørelse for tjeneste uden for sædvanlig arbejdstid fra 1.4.92 at regne med uddybende s. 22.5.92.
48. S. 14.5.92 om notat om de valgtekniske regler vedrørende sognebåndsløserne og menighedsrådsvalg.
49. Cs. 19.5.92 om ophør af medlemskab af folkekirken.
50. S. 22.5.92 til provstiudvalgene om rådighedstillæg til organiststillinger i lønramme 17-23-29 og højere lønrammer, der er besat med organister med Kirkemusikalsk Diplomeksamen. Tillægget afholdes af de lokale kirkelige kasser med virkning fra 1.1.93.
51. Bekendtgørelse 11.6.92 af lov om folkekirkens økonomi.
52. C. 15.6.92 om udarbejdelse af valglister og valgkort til brug ved menighedsrådsvalget den 10. november 1992.
53. C. 16.6.92 om brevstemmeafgivning til menighedsrådsvalg.
54. C. 17.6.92 om foretagelse, opgørelse m.v. af valg til menighedsråd.
55. Bekendtgørelse 19.6.92 om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde.
56. Bekendtgørelse 25.6.92 af lov om menighedsråd.
57. Bekendtgørelse 25.6.92 af lov om valg til menighedsråd.

58. Vejledning 30.6.92 om ændringer i lov og bekendtgørelse om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde.
59. Vejledning 8.7.92 om ændringer i lov om valg til menighedsråd.
60. Vejledning 14.7.92 om ændringer i lov om menighedsråd og lov om folkekirkens økonomi.
61. C. 22.7.92 om kirkelige kassers budget, regnskab og revision m.v.
62. C. 31.7.92 om beregning af beskæftigelsesgraden m.v. for stillinger som kirketjenere ved bykirker.

Uddrag af Kirkeministeriets skrivelser og afgørelser til biskopperne

1. Skr. 20.2.92, hvori meddeles, at hendes Majestæt Dronningen d. 19. feb. 1992 har autoriseret den under ledelse af Det danske Bibelselskab udarbejdede nye oversættelse af Bibelen.

2. Skr. 11.3.92 fra Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm om midlertidigt stop for aflevering af arkivalier, bortset fra, at der fra pastorater og anerkendte trossamfund fortsat afleveres hoved- og kontraministerialbøger efter de gældende bestemmelser herom.

3. Skr. 13.5.92 i anledning af et spørgsmål om, hvorvidt der kan finde en katolsk dåb sted i forbindelse med en katolsk gudstjeneste, der afholdes i henhold til særlig tilladelse i en kirke. Kirkeministeriet meddeler, at der ikke er hjemmel til at imødekomme en sådan ansøgning.

4. Skr. 24.7.92, hvori Kirkeministeriet præciserer de fastsatte retningslinjer vedrørende besættelse af vikariater i forbindelse med præsters studieorlov.

Det bemærkes, at det er en overordnet forudsætning, at de pågældende vikariater besættes med tjenstledige præster eller teologer.

Derudover anføres, at vikariater op til tre måneders varighed kan uden opslag besættes med respekt af ovenstående forudsætning.

Vikariater i anledning af studieorlov af 3-6 måneders varighed kan tilsvarende normalt besættes uden opslag, men efter forudgående høring af Den danske Præsteforening.

Øvrige vikariater, f.eks. i forbindelse med barsel, besættes som hidtil efter opslag.

Uddrag af Kirkeministeriets skrivelser og afgørelser til stiftsøvrigheden

1. Skr. 16.9.91 fra Kirkeministeriet til Direktoratet for Arbejdstilsynet, hvori der bl.a. anføres, at forholdene med hensyn til velfærdsforanstaltninger på landsbykirkegårde ikke er bragt i orden flere steder, uanset at det i Kirkeministeriets cirkulære af 15. maj 1985 blev fastsat, at dette skulle være sket inden udgangen af 1990. Man har oplyst, at det typisk drejer sig om 20-30 kirker pr. amt eller 200-300 på landsplan. Efter kredsenes oplysninger koncentrerer manglerne sig til enkelte provstier.

Direktoratet finder dette forhold uheldigt og opfordrer Kirkeministeriet til at tage kontakt med Landsbygraverforeningen (nu Forbundet af Kirke- og Kirkegårdsansatte (FAKK)) for at afklare, hvor problemerne findes og derefter tage skridt til at sikre, at forholdene snarest bliver bragt i orden.

Som ministeriet tidligere har meddelt direktoratet, har man ingen opgørelse over, i hvilket omfang de pågældende arbejder rent faktisk er udført, idet der ikke i reglerne er foreskrevet indberetningspligt herom til ministeriet. Man er gået ud fra, at de berørte menighedsråd har efterlevet reglerne og udført de nødvendige arbejder eller har benyttet dispensationsmulighederne.

Ministeriet er enig med direktoratet i, at det er uheldigt, såfremt forholdene ikke er bragt i orden ved 200-300 kirkegårde. Man gør dog opmærksom på, at der i denne opgørelse muligvis indgår en del steder, hvor graverne har bolig nær ved kirken, og hvor arbejderne derfor kan udskydes, jf. pkt. 5 i Kirkeministeriets cirkulære af 26. april 1982 om afholdelse af ekstraordinære provstesyn vedrørende arbejdsmiljømæssige forhold på landsbykirkegårde. Endvidere gør man opmærksom på, at der også forekommer tilfælde, hvor en graver har tjenestested ved to kirkegårde, og hvor det ud fra en konkret vurdering, herunder med hensyn til afstanden mellem kirkegårdene og mulighederne for en rimelig tilrettelæggelse af arbejdet, forekomme unødvendigt at etablere samtlige faciliteter ved begge tjenestesteder.

Kirkeministeriet har på et møde i begyndelsen af denne måned drøftet den foreliggende situation med FAKK. Der er herefter enighed om, at det nu må overlades til Arbejdstilsynet gennem udøvelse af sin

almindelige kontrolfunktion på området at foranledige, at de nødvendige faciliteter etableres de steder, hvor det endnu ikke er sket. FAKK har bl.a. oplyst, at man i begyndelsen af dette år har anmodet sine lokale kredsrepræsentanter om at foretage anmeldelse til Arbejdstilsynets lokale kredse af kirkegårde, hvor forholdene ikke er i orden. Ministeriet har taget dette til efterretning.

2. Skr. 8.11.91 i anledning af indgåelse af rådgivningsaftaler mellem menighedsråd og arkitekt (ingeniør) i sager om istandsættelse af kirker, når der søges om statstilskud. Det er en betingelse for tildeling af statstilskud, at ansøgningen vedlægges kopi af den nævnte aftale.

Ministeriet meddeler videre, at disse rådgivningsaftaler hidtil har været forelagt de kgl. bygningsinspektører til udtalelse, men at der er enighed om, at det ligger uden for bygningsinspektørernes opgaver at varetage dette arbejde.

Der er derfor indgået aftale mellem Kirkeministeriet og Slots- og Ejendomsstyrelsen om, at rådgivningsaftalerne fremover kan forelægges Slots- og Ejendomsstyrelsen til bedømmelse mod betaling af et honorar pr. forelagte sag. Honoraret kan afholdes af Fællesfonden.

Det overlades samtidig til stiftsøvrigheden på grundlag af et konkret skøn at afgøre, hvorvidt rådgivningsaftalerne skal forelægges til udtalelse.

3. Skr. vedrørende afskedigelse af en prøveansat organist. Det anføres, at afsked i prøvetiden skal ske så betids, at 3 måneders varslet udløber senest med prøvetidens udløb, idet reglerne om varigt ansatte tjenestemænd skal følges, hvis varslet afgives senere, dvs. at evt. afsked skal foretages af Kirkeministeriet.

Denne opfattelse støttes dels på Finansministeriets fortolkning af afskedsbestemmelserne i sammes bekendtgørelse nr. 96 af 20. marts 1972 om ansættelse som tjenestemand på prøve i staten med senere varig ansættelse for øje, dels på princippet i funktionærlovens § 2, stk. 7.

Ministeriet meddeler, at Kirkeministeriet er bekendt med, at Finansministeriet nu fortolker afskedsbestemmelserne i ovennævnte bekendtgørelse som refereret. Kirkeministeriet har imidlertid ikke fundet anledning til at ændre sin fortolkning af de tilsvarende afskedsbestemmelser i Kirkeministeriets bekendtgørelse nr. 465 af 20. oktober 1972 om ansættelse som tjenestemand på prøve i folkekirken med senere varig ansættelse for øje. Det er derfor fortsat Kirkeministeriets standpunkt, at afskedskompetencen ligger hos menighedsrådet i hele prøvetiden, dvs. at opsigelsesfristen godt kan udløbe efter prøvetidens udløb, når blot menighedsrådet har opsagt den pågældende inden prøvetidens udløb.

Efter Kirkeministeriets opfattelse kan afskedigelsens formelle gyldighed derfor ikke anfægtes på det af foreningen påberåbte grundlag.

Spørgsmålets endelige afgørelse henhører under domstolene.

4. Skr. 12.11.91 om ansættelse af EF-statsborgere i staten, folkeskolen og folkekirken på tilsvarende vilkår som tjenestemænd. Det præciseres samtidig, at ansættelse ikke sker som tjenestemand jf. grundlovens § 27, men på tilsvarende vilkår som tjenestemænd.

5. Skr. 19.2.92 i anledning af en forespørgsel, om et menighedsråd er berettiget til at opsiges en ordning, hvorefter en organist, der er ansat med kvote 100%, opsparer arbejdstidsforkortelsen til afvikling som 23 fridage årligt.

Ministeriet meddeler, at det er menighedsrådet, der efter forhandling med de ansatte ved kirker og kirkegårde træffer afgørelse om arbejdstidsnedsættelsens tilrettelæggelse. Menighedsrådet skal i den forbindelse imødekomme de ansattes ønsker om tilrettelæggelsen af arbejdstidstilrettelæggelsen, såfremt dette er foreneligt med kirkens eller kirkegårdens tarv.

Det anføres videre, at menighedsrådet kan opsiges en aftale med den ansatte om tilrettelæggelsen af arbejdstidsnedsættelsen med samme varsel som afskedsvarslet i ansættelsesforholdet. Det samme gælder en ordning, der ikke tidligere har været forhandlet mellem menighedsrådet og den ansatte.

6. Skr. 24.2.92, hvori meddeles, at Kirkeministeriet efter at lov nr. 350 af 6. juni 1991 om ændring af lov om fonde og visse foreninger m.v. er trådt i kraft den 1. januar 1992, ikke længere har kompetence som fondsmyndighed.

Kompetencen er overført til Justitsministeriet, Civilretsdirektoratet, således at oprettelse eller ændring af vedtægter og godkendelse af regnskaber efter 1. januar 1992 ikke hører under Kirkeministeriets forretningsområde.

7. Skr. 24.2.92 i anledning af en forespørgsel om afholdelse af menighedsrådsmøde i sager om sognegrænseændring.

Ministeriet anfører, at menighedsrådsmøder i en menighedsrådsreds skal holdes i henhold til § 34 i bekendtgørelse nr. 469 af lov om menighedsråd.

Afholdelse af menighedsrådsmøder er ikke obligatorisk i andre tilfælde end dem, der er nævnt i den kirkelige lovgivning som nævnt ovenfor.

8. Skr. 18.3.92, hvor ministeriet meddeler følgende afgørelse i anledning af henvendelser om menighedsrådenes afholdelse af udgifter til dagblade af kirkekassen:

Der er ikke i den kirkelige lovgivning eller andre generelle forskrifter nogen hjemmel til, at et provstiudvalg af *legalitetsbetydning* kan modsætte sig eller særskilt nedskære udgiftsposter på et menighedsråds budget, der vedrører dagbladsabonnementer til medlemmer af menighedsrådet. Det bemærkes herved, at sådanne udgifter ikke kan forlanges posteret under menighedsrådets rådighedsbeløb.

Det er imidlertid klart, at et provstiuvalg ud fra *økonomiske* hensyn kan og bør påse, at udgifter af denne art begrænses mest mulig og ikke medvirker til at forhøje det samlede ligningsbeløb, som provstiuvalget skal godkende for kirkekasserne i kommunen. Provstiuvalgets budgetkompetence omfatter i dette øjemed også kompetencen til at fastsætte det maksimale ligningsbeløb for hver enkelt kirkekasse.

Spørgsmålet om udgifter til dagbladsabonnementer til menighedsrådsmedlemmer bør derfor, hvor det er aktuelt, drøftes på budgetsamrådene. Det bør her tilkendegives, hvad provstiuvalget skønner, at det vil være forsvarligt at afsætte på hver enkelt kirkekasses budget. Hvis et menighedsråd ikke på denne baggrund ønsker at ændre en budgetpost til abonnementer, som overstiger, hvad provstiuvalget skønner rimeligt, kan provstiuvalget nedsætte det samlede budgetbeløb for vedkommende kirkekasse med et beløb, der gør det nødvendigt at foretage kompenserende besparelser på andre budgetposter.

9. Skr. 19.3.92 i anledning af et menighedsråds påklage af stiftsøvrighedens afgørelse vedrørende installation af automatisk ringeanlæg i en kirke.

Stiftsøvrigheden havde begrundet sin afgørelse med, at klokkekonsulenten ikke havde kunnet anbefale det ansøgte, og at krav tidligere stillet af Arbejdstilsynet med hensyn til arbejdsforholdene, nu var blevet opfyldt, således at det ikke af denne grund var nødvendigt at installere automatisk ringeanlæg.

Kirkeministeriet meddelte, at man ikke fandt grundlag for at omgøre det skøn, som stiftsøvrigheden havde lagt til grund for sin afgørelse.

10. Skr. 30.4.92 om en organist ansat i en kombinationsstilling som organist og lærer i det kommunale skolevæsen. Den pågældende ønskede efter at have fået afsked med pension, at fortsætte med at varetage sin organiststilling.

Ministeriet meddelte, at den pågældende ved en evt. fortsat ansættelse i organiststillingen, ville være at aflønne efter reglerne om beskæftigelse og vederlæggelse af førtidspensionerede tjenestemænd i staten, folkeskolen og folkekirken.

Et vederlag reguleres ikke efter ansættelsestidpunktet, og den pågældende optjener ikke yderligere pensionsanciennitet ved evt. fortsat ansættelse i organiststillingen.

11. Skr. 27.5.92 fra Kirkeministeren i anledning af en forespørgsel om, hvorvidt det er lovligt, at et menighedsråd kræver forudbetaling for vedligeholdelse af et gravsted.

Ministeren meddelte, at det ikke er i strid med gældende regler på området, at en sådan forudbetaling kræves for vedligeholdelse af gravsteder. En sådan ordning vil som regel være gennemført for at sikre kirkegårdens økonomi.

12. Skr. 24.6.92 vedrørende en forespørgsel fra et provstiuvalg, om der er principiel beføjelse for menighedsråd til at yde tilskud til mellemkirkeligt arbejde udover de direkte bidrag indbetalt til stiftsudvalget vedrørende det mellemkirkelige arbejde og om provstiuvalget, hvis dette spørgsmål må besvares benægtende, har kompetence til at træffe anden afgørelse i enkelt tilfælde.

Ministeriet meddelte, at det af bestemmelsen i § 12a i lov om menighedsråd fremgår, at kirkeministeren kan fastsætte regler om finansiering af lokalt mellemkirkeligt arbejde af kirkekassen.

Sådanne regler er fastsat i Kirkeministeriets bekendtgørelse af 27. juni 1989 om folkekirkens deltagelse i mellemkirkeligt arbejde.

Af bekendtgørelsens § 1 fremgår, at der i hvert stift nedsættes et udvalg med den opgave på lokalt plan at forberede og tilrettelægge mellemkirkeligt arbejde i stiftet og af bekendtgørelsens § 3 fremgår, at udgifterne hertil afholdes af lokale ligningsmidler, således at tilskud fra de enkelte menighedsråd til udvalgets virksomhed kan konteres særskilt og ikke berører rådighedsbeløbet.

Udover de i bekendtgørelsen fastsatte bestemmelser, om hvordan der kan ydes lokale tilskud til mellemkirkeligt arbejde, er der *ikke* hjemmel til, at et menighedsråd på anden måde f.eks. ved at afsætte penge til deres *eget* mellemkirkelige arbejde, kan støtte det mellemkirkelige arbejde.

I følge bekendtgørelsen har provstiuvalget heller ikke hjemmel til at træffe en anden skønsmæssig afgørelse i enkelttilfælde.

Uddrag af skrivelser fra biskop og stiftsøvrighed og andre myndigheder

1. Skr. 2.9.91 fra stiftsøvrigheden til menighedsrådene i stiftet vedrørende offentlige arbejdsgiveres pligt til at indberette ansattes sygdomstilfælde til de sociale myndigheder, senest når lønmodtagerne har været syge i 2 måneder.

Indberetningen skal ske til den ansattes bopælskommune.

2. Skr. 19.9.91 fra stiftsøvrigheden til samtlige kasserere i stiftet vedrørende fremgangsmåden i forbindelse med etablering af pensionsordning for tjenestemandslignende ansatte i folkekirken under statstjenestemændenes centralorganisation (CO II). Ordningen kaldes OTK-pension.

3. Skr. 12.2.92 fra stiftsøvrigheden til samtlige kasserere i stiftet i forbindelse med Kirkeministeriets udsendelse i november 1991 af et såkaldt »Samlecirkulære« benævnt »Cirkulære om ændring af visse kirkefunktionærers lønninger m.v.«.

Stiftsøvrigheden beskriver i sin skrivelse den nærmere fremgangsmåde i forbindelse med etableringen af gruppelevsordning for tjenestemænd m.fl.

4. Skr. 25.6.92 fra Kirkeministeriet til landets provstiuvalg i anledning af lov nr. 286 af 29. april 1992 om ændring af lov om folkekirken økonomi.

Ved lovændringen er der med virkning fra 1993 sket en fordobling af den økonomiske ramme, som Kirkeministeriet efter § 13 kan anvende som tilskud af Fællesfonden til nedsættelse af de lokale kirkelige ligningsbeløb i kommunerne (udligningstilskud).

I skrivelserne beskrives ordningens nærmere indhold.

5. Skr. 1.7.92 fra stiftsøvrigheden til Planstyrelsen vedrørende »Forslag til Landsplandirektiv for en 400 KV-højspændingsforbindelse fra Spanager på Sjælland til Tyskland af maj 1992«.

Stiftsøvrigheden anfører, at en gennemførelse af de alternativer, som indeholder føring af luftledninger, vil have en sådan virkning på kulturlandskabet i området, at det arbejde, som iøvrigt gøres for at sikre kirkernes nærmeste omgivelser næsten forekommer omsonst.

På denne baggrund må stiftsøvrigheden tage afstand fra den del af forslaget, hvor strækninger af højspændingsforbindelsen føres med luftledninger på master, og indtrængende henstille, at en jordlægning af føringen gennemføres.

6. Skr. 3.7.92 fra stiftsøvrigheden til samtlige menighedsrådsformænd, kirkeværger, kirkekasserere, gravere og provstiuvalg i stiftet vedrørende regulering af takstbladene til kirkegårdsvedtægten. Det meddeles samtidig, at kompetencen vedrørende godkendelse af kirkegårdsvedtægter og fastsættelse af takster er overgået til provstiuvalgene pr. 1. juli 1992 i henhold til § 12, stk. 1,3 og 4 i Lov nr. 287 af 29. april 1992 om ændring af Lov om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde.

7. Af de i årets forløb forelagte udkast til love og bekendtgørelser m.v. fra Kirkeministeriet kan følgende nævnes:

- a. I anledning af et forslag til Bekendtgørelse om stiftelse og ophør af sognebåndsløsning samt om sognebåndsløseres valgret til menighedsråd, udtalte biskoppen bl.a., at han fandt det betænkeligt, at sognebåndsløserne ikke længere skal registreres hos provsten, som derved har ringere mulighed for overblik.

Biskoppen tilkendegav ligeledes, at han var betænkelig ved, at et medlem af folkekirken ved at løse sognebånd til en sognepræst for en anden menighed end den vedkommende hører til og tilkendegive at ville udøve valgret i den menighedsrådsreds, der er løst sognebånd til, hvorved den pågældende tillige er valgbar der, herved får indflydelse på brugen af ligningsmidler, hvortil vedkommende ikke selv har bidraget.

- b. Til »udkast til en vejledning til menighedsråd om loven om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde« henviste biskoppen og stiftsøvrigheden til sine bemærkninger i skrivelser af hhv. 19. juni og 6. september 1991, hvor man detaljeret havde beskæftiget sig med indholdet af den pågældende lov. (Se stiftsbog 1991).

Stiftsøvrigheden havde derfor kun følgende bemærkninger til udkastet til vejledning:

I nogle sammenhænge ønsker ministeriet tilsyneladende at fremme en række tendenser i tiden, som stiftsøvrigheden hidtil har anset for negative. Man skal i denne sammenhæng henvise til, at ministeriet udtrykkeligt gør opmærksom på elektroniske orgler, og at man direkte omtaler muligheden for projektorbelysning af kirker uden samtidig at nævne den historisk og æstetisk set bedre mulighed for at lade kirken stå belyst indefra – hvis man overhovedet finder det forsvarligt at anvende samfundets ressourcer på denne luksus.

Lidt uklart synes det, når man i 2.1.2.5. indskrænker sig til at »anbefale«, at man hører den kgl. bygningsinspektør eller Nationalmuseet i tilfælde af indgreb i gammelt murværk eller inventar.

Her forekommer det, at vejledning uden hjemmel ændrer gældende ret på et vigtigt område.

I det hele skal vi anbefale, at vejledningen mere indtrængende end i det tilsendte udkast formuleres som direkte henstillinger om at søge konsulentbistand i tilfælde ud over de helt enkle og selvfølgelige. Det er en erfaring, at menighedsrådene meget ofte på langt sigt er taknemmelige for vejledning i sager, hvor de pr. definition ikke kan være sagkyndige.

- c. Til en »vejledning vedrørende udførelse og brug af kirkevarmeanlæg« havde stiftsøvrigheden kun enkelte bemærkninger af mere redaktionel karakter og et ønske om nærmere præcisering af måden, hvorpå der kan stilles sikkerhed. Derudover fandt stiftsøvrigheden vejledningen både instruktiv og gennearbejdet.

De beløb, som det påhviler kommunerne i Lolland-Falster stift at udrede i landskirkeskat for regnskabsåret 1993 og den kirkelige ligningsprocent i Lolland-Falster stift 1992:

Kommune		Den kirkelige ligningsprocent 1992
Nykøbing F.	2.684.525	1,00
Sydfalster	716.127	0,90
Stubbekøbing	652.133	1,59
Nørre Alslev	948.856	1,25
Sakskøbing	930.948	1,45
Nysted	536.597	1,40
Maribo	1.207.269	1,30
Nakskov	1.625.241	1,00
Ravnsborg	562.678	1,50
Rødby	710.347	1,42
Holeby	441.618	1,26
Højreby	415.547	1,40
Rudbjerg	340.169	1,27

Kapitelstakst

fastsat i henhold til lov nr. 592 af 12. december 1984 om kapitelstakstens fastsættelse:

		1990	1991
Hvede	pr. 100 kg	118,16	122,50
Byg	pr. 100 kg	132,48	136,77

Med hensyn til kapitelstakten for hvide og grå ærter henvises til § 7 i ovennævnte lov.

Legat til fordel for enker og børn af præster i Lolland-Falsters stift

---

Indtægter

Beholdning		20.935,14	
<i>Renter:</i>			
Obligationsrenter	11.327,00		
Udtrukne obligationer	8.600,00		
Den Danske Bank	764,85	20.691,85	
			<u>41.626,99</u>

Udgifter

Berlingske Tidende, annonce	322,00		
1 legatportion á kr. 4.500,00	4.500,00		
1 legatportion á kr. 3.500,00	3.500,00		
2 legatportioner á kr. 2.000,00	4.000,00		
Overført til kapitalbog ifølge landemode	1.400,00		
Udtrukne obligationer indsat på kapitalbog.....	8.600,00	22.322,00	
Beholdning pr. 31.12.91		19.304,99	
			<u>41.626,99</u>

Status

Obligationer nominel værdi	112.900,00		
Kapitalbog Den Danske Bank	17.837,99		
Den Danske Bank bog	19.304,99		
			<u>150.042,98</u>

Ved revisionen af regnskab for 1991 for »Legat til fordel for enker og børn af præster i Lolland-Falsters stift« har jeg ikke fundet anledning til bemærkninger.

Lolland østre provsti, den 7. maj 1992

Nils C. Roland

Regnskab for Lolland-Falsters stiftsfond

Regnskabsåret 1991

Driftsregnskab

Indtægter

Tilskud fra stiftets menighedsråd jvf. vedlagte specifikation		38.625,00
<i>Indvundne renter:</i>		
På giro	401,52	
På checkkonto	36,26	
På Unibank-bog	3.676,59	
Af obligationer	8.500,00	12.614,37
Udtrukne obligationer		2.000,00
Indtægter ialt		<u>53.239,37</u>

Udgifter

Tilskud til båndindspilning af orgelmusik af Matthias Weckmann		3.500,00
Tilskud til udgivelse af biskop Hans Mikkelsens dagbøger 1626-41		3.000,00
Tilskud til deltagelse i Church European Rural Conference 1991, England		1.400,00
Bethedas Boghandel		98,58
Landemode 1991		3.117,05
Stiftsmøde den 28. februar 1991		150,00
Folkeuniversitetet		3.125,00
Kordegnekursus den 22.-23. april 1991		5.542,95
Præstekursus – Maribo		1.350,61
Stiftspræstemøde den 28. august 1991		8.485,00
Stiftskursus den 5.-6. november 1991		18.559,00
Udgifter ialt		<u>48.328,19</u>
Regnskabsårets indtægter		53.239,37
Regnskabsårets udgifter		<u>48.328,19</u>
Årets overskud		<u>4.911,18</u>

Formueregnskab

Beholdning ved regnskabsårets begyndelse	92.217,76
Overskud	4.911,18
Beholdning ved regnskabsårets afslutning	<u>97.128,94</u>
Kassebeholdningen forefindes således:	
Girokonto	35.811,29
Unibank-bog	58.026,72
Checkkonto	3.290,93
Ialt	<u>97.128,94</u>

Status

Formue ultimo 1991:	
Obligationer, nominelt	83.000,00
10%, 43. serie, Kreditforeningen Danmark	
Kursværdi kr. 83.622,50	
Girokonto	35.811,29
Unibank-bog	58.026,72
Checkkonto	3.290,93
Formue ultimo 1991	<u>180.128,94</u>

Revisionspåtegning:

Vi har revideret regnskabet for Lolland-Falsters Stiftsfond for året 1991.

Nykøbing F., den 4. juni 1992

Kommunernes Revisionsafdeling

A. Thomsen

Leif Funch

Specifikation – Tilskud fra stiftets menighedsråd, regnskabsår 1991:

Aastrup	350,00
Arninge	400,00
Askø	500,00
Aunede	400,00
Branderslev	500,00
Brarup	300,00
Bregninge	200,00
Bursø	300,00
Dannemare	100,00
Døllefelde	300,00
Errindlev	500,00

Eskilstrup	400,00
Femø	250,00
Fjelde	200,00
Fuglse	300,00
Gedser	550,00
Gloslunde	300,00
Græshave	500,00
Gundslev	700,00
Halsted	300,00
Herredskirke/Løjtofte	650,00
Herritslev	300,00
Hillested	500,00
Holeby	800,00
Horbelev	300,00
Horreby	500,00
Horslunde	800,00
Hunseby	250,00
Idestrup	200,00
Kettinge	300,00
Krønge	200,00
Købelev	700,00
Landet	250,00
Langø	300,00
Lillebrænde	400,00
Maribo	1.000,00
Nebbelunde	400,00
Nykøbing F.	1.000,00
Nysted	400,00
Nøbbet	300,00
Nørre Alslev	450,00
Nørre Kirkeby	250,00
Nørre Vedby	400,00
Nørre Ørslev	300,00
Olstrup	300,00
Radsted	350,00
Ringsebølle	300,00
Ryde	300,00
Rødby	1.000,00
Rødbyhavn	1.000,00
Sakskøbing	1.200,00
Sandby	400,00
Skelby	425,00
Skt. Nikolai	1.500,00
Skørringe	500,00
Slemminge	300,00
Stadager	300,00
Stokkemarke	500,00

Stormarkskirken	1.000,00
Stubbekøbing	500,00
Systofte	400,00
Sædinge	600,00
Søllested/Skovlænge/Gurreby	500,00
Sønder Alslev	1.400,00
Sønder Kirkeby	600,00
Tillitze	400,00
Toreby	700,00
Torkilstrup	400,00
Torslunde	200,00
Tågerup	300,00
Utterslev	200,00
Vantore	200,00
Vejleby	250,00
Vester Ulslev	300,00
Vesterborg	600,00
Vignæs	200,00
Vindeby	750,00
Væggerløse	500,00
Våbensted	150,00
Vålse	700,00
Øster Ulslev	300,00
Østofte	800,00
Ialt	<u>38.625,00</u>

Regnskab for Lolland-Falsters kirkelige legatfond

Regnskabsåret 1991

Driftsregnskab

Indtægter

Indvundne renter:

På girokonto	536,57	
På checkkonto	16,60	
På Unibank-bog	2.454,01	
Af obligationer	<u>3.512,50</u>	6.519,68

Udtrukne obligationer 600,00

Stiftsbogen 1991

Indgået ved salg	75.820,00	
Produktionsudgifter	56.407,63	
Moms	<u>12.120,00</u>	68.527,63
		7.292,37

Indgået ved salg af tidligere årgange 465,00

Indtægter ialt 14.877,05

Udgifter

Tilskud til kursusdeltagelse på Religions Pædagogisk Center	400,00	
Tilskud til studierejse til England	2.000,00	
Tilskud til deltagelse i kirkeretsseminar	2.420,00	
Momsafregning 1. kvartal 1991	171,00	
Momsafregning 4. kvartal 1991	1.786,00	
Køb af stiftsbøger af tidligere årgange i antikvarbøghandel	50,00	
Udskrift (gebyr Unibank)	10,00	
Porto	<u>1,50</u>	
<i>Udgifter ialt</i>		<u>6.838,50</u>

Samlede indtægter 14.877,05

Samlede udgifter 6.838,50

Årets overskud 8.038,55

Formueregnskab

Beholdning ved regnskabsårets begyndelse	62.999,42
Årets overskud	<u>8.038,55</u>
Beholdning ved regnskabsårets afslutning	<u>71.037,97</u>

Kassebeholdningen forefindes således:

Unibank-bog	51.826,42
Unibank – checkkonto	972,25
Girokonto	<u>18.239,30</u>
Ialt	<u>71.037,97</u>

Status

<i>Beholdning af obligationer</i>	<i>Nominelt kr.</i>	
10% Kreditforeningen Danmark		
Kurs 100,75, kursværdi kr. 22.165,00	22.000,00	
7% Østifternes Kreditforening		
Kurs 84,00, kursværdi kr. 15.288,00	<u>18.200,00</u>	40.200,00
 <i>Indestående i Unibank:</i>		
Bog	51.826,42	
Checkkonto	<u>972,25</u>	52.798,67
 <i>Indestående på giro:</i>		
Girokonto	<u>18.239,30</u>	
 <i>Formue ultimo 1991 .....</i>	 <u>111.237,97</u>	

Foranstående regnskab er revideret efter de medfølgende bilag. Revisionen har ikke givet anledning til bemærkninger.

Lolland østre provsti, den 22. april 1992.

Nils C. Roland

Bevilgede lån

i perioden primo juni 1991 - ultimo maj 1992.

Lån til kirker

		Kr.	Løbetid år
Engestofte	Nyt orgel	525.000,00	5
Femø	Nyt alterbord	100.000,00	3
Græshave	El-varme	150.000,00	4
Gundslev	Tillægslån til 4. etape	137.000,00	8
Gundslev	Tillægslån	235.000,00	8
Gundslev	5. etape	569.000,00	8
Horbelev	Nyt tag	333.705,00	8
Maglebrænde Nakskov,	Altertavle/tillægslån	17.211,00	5
Skt. Nikolai	1. etape af istandsættelse	1.300.000,00	12
Radsted	Spiret/låneforhøjelse	122.000,00	5
Radsted	Istandsættelse m. genåbning af våbenhus	250.000,00	7
Sakskøbing	Udbedring af stentrappe	100.000,00	4
Sakskøbing	Kalkning	254.000,00	
Utterslev	Maling af stolestader m.v.	335.000,00	8
Vestenskov	Indvending kalkning	200.000,00	6
Vestenskov	Tillægslån	13.378,00	6
Lån til kirker		<u>4.641.294,00</u>	

Lån til præstegårde

		Kr.	Løbetid år
Bandholm	Tilbygning til kontor m.v. tillægslån	61.000,00	5
Fejø	Istandsættelse	342.095,00	
Horbelev	Istandsættelse af boligen	283.300,00	8
Idestrup	Istandsættelse af boligen	225.000,00	5
Moseby	Tækning af tag/tillægslån	54.000,00	8
Nørre Vedby	Istandsættelse	115.000,00	4
Sdr. Kirkeby	Nedrivning af bygning + beplantning	88.000,00	6
Sdr. Kirkeby	Graverfaciliteter i præstegården	233.444,00	8
Væggerløse	Restaurering	1.400.000,00	10
Væggerløse	Restaurering, etape D	415.000,00	10
Øster Ulslev	Istandsættelse/tillægslån	42.000,00	5
Aastrup	Istandsættelse af Moseby præstegård	235.000,00	8
Lån til præstegårde		<u>3.493.839,00</u>	

Lån til graverfaciliteter

		Kr.	Løbetid år
Brarup	Mandskabsrum	400.000,00	6
Bursø	Graverfaciliteter, parkering	700.000,00	7
Hillested	Graverfaciliteter + kapel	700.000,00	8
Horslunde	Reventlow Asyl/Vinduer og døre ...	124.200,00	10
Langø	Nyt graverhus	863.000,00	10
Musse	Graverfaciliteter	200.000,00	
Væggerløse	Graverfaciliteter/tillægslån	80.000,00	10
Ønslev	Redskabs- og toiletbygning, tillægslån	176.000,00	
Lån til graverfaciliteter		<u>3.243.200,00</u>	

Lån til kirkegårde

		Kr.	Løbetid år
Nysted	Tillægslån til kapel	228.000,00	7
Radsted	Det Rosenkrantzske kapel	670.000,00	10
Rødby	Afledning af spildevand	200.000,00	4
Vantore	Ombygning af kapel	110.000,00	5
Lån til kirkegårde		<u>1.208.000,00</u>	

Lån til til andre formål

		Kr.	Løbetid år
Døllefelde	Ekstraordinære lønudgifter	190.000,00	3
Nakskov	Kirkegårds kontor	600.000,00	5
Torkilstrup	Istandsættelse af kister i gravkammer	40.000,00	2
Vejlby	Imødegåelse af ekstraordinære lønudgifter	100.000,00	3
Lån til andre formål		<u>930.000,00</u>	

Lån i alt

Kirker	4.641.294,00
Præstegårde	3.493.839,00
Graverfaciliteter	3.243.200,00
Kirkegårde	1.208.000,00
Andre formål	930.000,00
Lån i alt	<u>13.516.333,00</u>

Adresser og oversigter

Stiftsøvrigheden

Biskop Thorkild Græsholt, Bispekontoret, Østre Allé 2, 4800 Nykøbing F., telefon 54 85 02 11, indtil kl. 15.00, derefter telefon 54 85 04 35.

Stiftamtmand Lauritz Hvidt, Statsamtet, Brovejen 4, 4800 Nykøbing F., telefon 54 85 32 55.

Stiftskontoret, Østre Allé 2, 4800 Nykøbing F. er åbent hver søgnedag fra kl. 08.30 til kl. 15.00, undtagen lørdag. Telefon 54 85 02 11, telefax 54 82 02 11.

Ansatte på kontorerne

Stiftskontorchef Helle Samson Heller

stiftsfuldmægtig Flemming Ørbeck

stiftskasserer Rita Nielsen

kontorfuldmægtig Betty Mørch

ass. Birgit Matzen

bogholder Lone Billeschou Hansen

ass. Winnie Svensson

ass Hanne Knudsen

Linda Nilsson (elev).

Konsulenterne

Nationalmuseet, Frederiksholms Kanal 12, 1220 København K., telefon 33 13 44 11, telefax 33 14 84 11.

Kgl. bygningsinspektør Karsten Rønnow, Jernbanevej 18, 4300 Holbæk, telefon 59 44 32 00. Telefax 59 44 30 50.

Kirkegårdskonsulent Charlotte Skibsted, Løjesøvej 13, 3670 Veksø, telefon 42 17 02 16.

Bygningskonsulent Kjeld Andersen, Byfornyelsesselskabet Danmark, Slotsgade 54, 4800 Nykøbing F., telefon 54 85 90 33.

Præstegårdsconsulent Poul Erik Jørgensen, Maribovej 144, Våbensted, 4990 Saksøbing, telefon 53 89 52 67.

Klokkekonsulent Bendt Gammeltoft-Hansen, Strandvej 13, 5700 Svendborg, telefon 62 21 39 68.

Orgelkonsulent H. Hildebrandt-Nielsen, Frederiksdal Allé 15, 7800 Skive, telefon 97 52 15 14.

Varmekonsulent Vagn Korsgaard, Donsevej 3, 2970 Hørsholm, telefon 42 18 01 04.

Konsulent vedr. højttaleranlæg, Dan Popescu, Skodsborgparken 38, 2942 Skodsborg.

Statens tilsynsførende med private skove

Statsskovrider Ib Lunding, Egehus, Tingsted, 4800 Nykøbing F.,
telefon 53 83 90 13.

Stiftets provster

Provst H. V. Krohn, Rosningevej 2A, 4953 Vesterborg,
telefon 53 93 93 45.

Provst Kurt Johansson, Tårsvej 5, Sandby, 4912 Harpelunde,
telefon 53 93 12 59.

Domprovst Holger Jepsen, Domprovstegården, 4930 Maribo,
telefon 53 88 06 86.

Provst Nils C. Roland, Alléen 11, Radsted, 4990 Saksøbing,
telefon 53 89 54 08.

Provst Gynter Meede, Rosenvænget 22, 4800 Nykøbing F.,
telefon 54 85 06 69.

Provst Jens Lose, Hesnæsvej 56, Moseby, 4871 Horbelev,
telefon 53 84 40 06.

Provstiudvalgsmedlemmer

Lolland søndre provsti:

Grevinde Ilse Danneskiold-Samsøe, Græshavevej 33, 4920 Søllested,
telefon 53 94 41 02.

Fru Grethe Beske, Maribovej 256, 4920 Søllested, telefon 53 93 91 46.

Revisor Verner Christiansen, Rosningevej 18, 4953 Vesterborg,
telefon 53 93 92 48.

Husholdningskons. Gerda Olsen, Trygghusvej 1, 4983 Dannemare,
telefon 53 94 44 10.

Lolland nørre provsti:

Ingeniør Kaj Kiehn, Nymarksvej 29, 4900 Nakskov, telefon 53 92 51 02.

Ingeniør Ernst Hansen, Ringvejen 9, 4900 Nakskov, telefon 53 92 21 30.

Lærer H. Bitsch Johansen, Nylandsvej 15, 4913 Horslunde,
telefon 53 93 51 41.

Gdr. Jens Bjarup, Oddevej 111, Købelev, 4900 Nakskov,
telefon 53 93 20 44.

Maribo domprovsti:

Overass. H. Hasle, Bukkehavevej 15, 4970 Rødby, telefon 53 90 81 21.

Bogtrykker Bjørn Karbo, Lilleøvej 3, Askø, 4930 Maribo,
telefon 53 91 00 35.

Filialdirektør Ib Walther, Strandagervej 86, 4970 Rødbyhavn,
telefon 54 60 11 11. (Privat 54 60 55 15).

Gdr. Gert Skau Mikkelsen, Egelundvej 9, 4895 Errindlev,
telefon 53 90 03 15.

Lolland østre provsti:

Gdr. Poul E. Jørgensen, Maribovej 144, Våbensted, 4990 Sakskøbing, telefon 53 89 52 67.

Gdr. Verner Jørgensen, Granhækken 2, Bregninge, 4892 Kettinge, telefon 53 87 32 33.

Socialinsp. Erik Larsen, Kølle Allé 11, 4894 Øster Ulslev, telefon 53 86 51 02.

CF-leder Per Ringsing Pedersen, Snedkervej 6, 4990 Sakskøbing, telefon 53 89 55 40.

Falster vestre provsti:

Overlærer Ingelise Slente, Klodskovvej 7, 4800 Nykøbing F., telefon 53 83 93 06.

Dir. Erik Møller Nielsen, Orupgårdsvej 36, 4800 Nykøbing F., telefon 54 85 11 90.

Gdr. Poul Stub, Vålse Vesterskovvej 11, 4840 Nørre Alslev, telefon 53 83 10 02.

Smed Ove H. Venøbo, Parkvej 32, 4863 Eskilstrup, telefon 53 83 65 76.

Falster østre provsti:

Fru Ingeborg Aalborg, Gl. Landevej 46, Skelby, 4874 Gedser, telefon 53 87 82 30.

Gdr. Knud Larsen, Engdalen 4, Tunnerup, 4800 Nykøbing F., telefon 53 84 70 03.

Lærer Henning Nielsen, Strandvænget 4, 4850 Stubbekøbing, telefon 53 84 15 83.

Ekspedient Søren Holm, Rådhusvænget 5, 4873 Væggerløse, telefon 53 87 76 12.

Provstirevisorer

Nordisk Revisornet ApS., Algade 107, 4760 Vordingborg, telefon 53 77 08 71, ansat for Lolland østre provsti, Falster vestre provsti og Falster østre provsti.

Kommunernes Revisionsafdeling, Havnepladsen 8, 4800 Nykøbing F., telefon 53 85 80 55, ansat for Lolland søndre provsti, Lolland nørre provsti og Maribo domprovsti.

Stiftsudvalget for økonomi

Lolland søndre provsti:

Gdr. Karl Hansen, Stibankevej 7, Ryde Skov, 4920 Søllested, telefon 53 94 12 69.

Lolland nørre provsti:

Gdr. Jens Bjarup, Oddevej 111, Købelev, 4900 Nakskov, telefon 53 93 20 44.

Maribo domprovsti:

Gdr. Henning Rasmussen, Tjennemarkevej 17, 4952 Stokkemarke,
telefon 53 91 10 73.

Lolland østre provsti:

Gdr. Verner Jørgensen, Granhækken 2, Bregninge, 4892 Kettinge,
telefon 53 87 32 33.

Falster vestre provsti:

Direktør Erik Møller Nielsen, Orupgårdsvej 36, 4800 Nykøbing F.,
telefon 54 85 11 90.

Falster østre provsti:

Gdr. Knud Larsen, Engdalen 4, Tunnerup, 4800 Nykøbing F.,
telefon 53 84 70 03.

Lolland-Falsters stiftsfonds og legatfonds bestyrelse

Bestyrelsen består af stiftamtmand Laurits Hvidt og biskop T. Græsholt (Stiftøvrigheden). Domprovst Holger Jepsen, Maribo, sognepræst Jette Walther Birk, Væggerløse, Ingeborg Aalborg, Skelby, gdr. Henning Rasmussen, Tjennemarke og gdr. Poul Stub, Vålse.

Medlemmerne af Det mellemkirkelige Stiftsudvalg

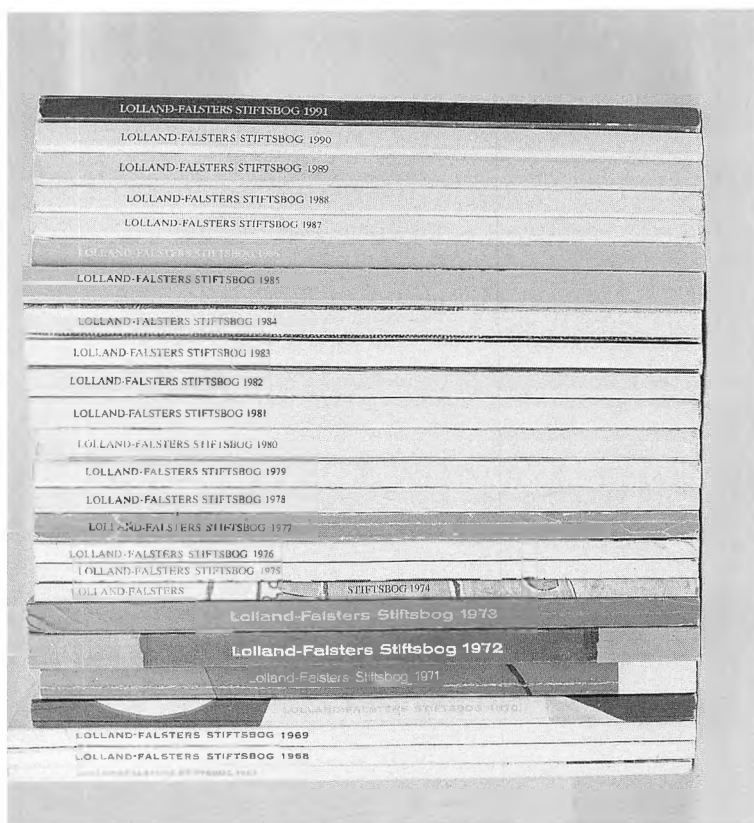
Gdr. Henning Rasmussen, Tjennemarke, formand, forstander Johs. Andersen, Sønderskovhjemmet, næstformand, fru Susanne Møller, Rødby, arkivar Hans Ivar Bentsen, Rødby, sognepræst Svend Aage Nielsen, Toreby, sognepræst Gregers Høeg, Saksøbing.
Sekretariatet: Bispegården, Østre Allé 2, 4800 Nykøbing F.,
telefon 54 85 02 11, telefax 54 82 02 11.

Kirkeministeriet

Frederiksholms Kanal 21, 1220 København K, telefon 33 92 33 90, tele-
fax 33 92 39 13.

Lolland-Falsters Stiftsbog 1966-1991

Et register over 25 års stiftsbøger

Museumsinspektør Thomas W. Lassen, Stiftsmuseet i Maribo, gjorde i foråret redaktionen opmærksom på, at det i 1991 var 25 år siden, at den første Stiftsbog blev udsendt, og han foreslog, at jubilæet blev markeret ved et emne- og navnerregister for de 25 udkomne binds artikler.

Samtidig tilbød han, at bibliotekar Karen Brask, der havde midlertidig ansættelse ved museet, fik overdraget den store opgave, som udarbejdelsen af et sådant register er.

Redaktionen vil gerne rette en varm tak til både Karen Brask og Thomas W. Lassen.

Registret omfatter ikke det årligt tilbagevendende landemode stof.

Klarhed eller forvirring

Problemer og løsninger i forbindelse med registreringsarbejdet

I forbindelse med Stiftsbogens 25 års jubilæum er det blevet besluttet at lade udarbejde et registerbind med både en alfabetisk og en emnemæssig del for, at det kan blive nemmere for brugerne at drage nytte af det fond af viden og tanker, som findes i de første 25 bind.

Jeg har haft fornøjelsen af at løse denne opgave i samarbejde med opgavestillerne og repræsentanter for brugerne.

Det har fra begyndelsen været ønsket, at decimalklassesystemet, som kendes fra bl.a. folkebibliotekerne, skulle benyttes til opgaven. Samtidig stod det klart, at en vis tillem্পning af dette system ville være nødvendig, dels i betragtning af Stiftsbogens specielle stofområde, dels af hensyn til den ønskede brugervenlighed.

Disse overvejelser ligger således til grund for opdelingen af kategorien Praktisk Teologi (26.3), hvor det forhåbentlig nu er nemmere i en fart at finde frem til stof om et givet emne, end hvis alle delemnerne var anbragt alfabetisk i én og samme kategori.

Det er uundgåeligt, at størsteparten af stoffet falder inden for ganske få hovedkategorier, først og fremmest Religion (20). I forbindelse med nogle af artiklerne har det været drøftet, om de med rimelighed kunne klassificeres efter et andet aspekt i artiklen. Men da der som oftest netop er tale om et sekundært aspekt i forhold til det kirkelige, er disse forslag opgivet igen.

Det sekundære aspekt er ikke benyttet til en dobbeltregistrering. Således findes stof om de polske indvandrere ikke under Fremmedarbejdere, Indvandrere (30.1645), men kun under Enkelte egne og byers kirkehistorie (27.67).

Den klarhed, der tænkes opnået ved at udnytte flere af systemets muligheder, kunne nemt mistes igen i øget forvirring.

I andre tilfælde bygger decimalklassesystemet i sig selv på en skellen mellem forskellige aspekter, som kan være vanskelig at gennemføre i praksis. Således indeholder kategorien Kirkelige Redskaber og Symboler (24.5) en række genstande, som ud fra en mere kunsthistorisk synsvinkel hører hjemme i kategorien Kirkers og andre Kultbygningers Arkitektur og Kunst (71.8). I nærværende register er i en vis udstrækning valgt en dobbeltplacering.

Samtidig skal der som sagt holdes måde med denne løsning, hvis ikke overskueligheden skal gå tabt. Således er Personnavne alene placeret under Dansk Sprog, Navneforskning (89.689), selv om Privatret. Personret (34.51) er lige så rimelig.

Men det kan være svært at skelne mellem, om en artikel handler om en kirke som historisk institution (27.67), som bygningskunst (71.8) eller som geografisk sted (46.4). I nærværende register er den geografiske dimension helt udeladt, idet de to øvrige nævnte kategorier er rigeligt dækkende. Og begge steder indledes der med en kategori for Lolland-Falster, alment, hvorefter sognene følger alfabetisk.

På nogle områder er decimalclassesystemet dog ikke til at tage fejl af: Der er kun én mulighed – om den så virker aldrig så overraskende. Således betragtes kirkegårde som en form for havebrug (63.513), mens administrationen heraf regnes som en del af den offentlige hygiejne (65.48). Altsammen drejer det sig om teknik som hovedkategori (60).

Til løsning af tvivlsspørgsmål inden for det teologiske felt har jeg fået hjælp af Holger Jepsen og Torben Møllenbach Larsen.

Det personalhistoriske område har krævet speciel efterforskning, som jeg er taknemmelig for, at Thomas W. Lassen har påtaget sig at klare.

Endelig skal det nævnes, at enkelte – meget intetsigende – titler er noteret med opklarende tilføjelse i parentes.

Karen Brask

Emneregister

04.6 Blandede skrifter

Hallqvist, Britt G.
De hører sammen med Himlen
(Digt)
1977, s. 24-25. Ill.

Hægstad, Tove Meyer
Opus-leg på Fuglsang
1981, s. 89-92, Ill.

Ström, Ingmar
Præsten og konfirmanden
1983, s. 56-57. Ill.

Villadsen, Birgitte
Mor og præst – om dåben: Bør-
nene hører sammen med him-
len
1977, s. 18-23.

15 Etik

Jensen, Ole
Kristendommen og det hellige
1979, s. 35-45.

Petersson, Birgit
Dødskriterium og ny teknologi
1989, s. 49-54

20 Den kristne religion i alm.

20.1 Kirke og kultur

Græsholt, Thorkild
Folk og kirke
1983, s. 33-39. Ill.

Helleskov, Flemming
Ungdom på vej ud af kirken
1970, s. 19-28. Ill.

Jensen, Ole
Kirken i bymiljø: Religionstabet
i industrisamfundet
1982, s. 54-63. Ill.

Jepsen, Holger
Kristi kirke og Den Danske Fol-
kekirke
1990, s. 27-36. Ill.

Johansen, Johannes
Kirken den er et gammelt hus
1982, s. 10-15. Ill.

Konge-Hansen, Poul
Faldet i dåbsprocenten på
Lolland-Falster tiltager fra år til
år
1978, s. 8-9. Ill.

Konge-Hansen, Poul
Tørre tal om vor dåbspraksis
1977, s. 7-11. Ill.

Nørgård-Sørensen, Søren
Folkekirkelige betragtninger
1990, s. 23-26.

Oldenburg, Claus
Hvem har lyst til at gå i kirke?
1987, s. 27-34. Ill.

Overgaard, Frands Ole
Den danske folkekirke upartisk
betragtet
1982, s. 27-37. Ill.

Pedersen, Allan
Kirken i landsognet: Folkeligt
fællesskab
1982, s. 46-53. Ill.

20.8 Ældre teologisk litteratur

Bertouch-Lehn, Rudolph

En klosterbog fra Nysted (Resumé af afhandling af Tue Gad)
1972, s. 30-37. Ill. Litt.henv.

22 Bibelen. Fortolkninger

Jacobsen, Johs. W.

Mellem fortolkning og prædiken
– bibelarbejde og bibelsyn
1991, s. 44-54. Ill.

Krab-Johansen, Bjørn

At fortælle bibelhistorie for børn
og voksne er at dele livet med
dem
1983, s. 40-45.

23 Dogmatik

Felter, Immanuel

Dåben – en gave for livet
1977, s. 26-36.

Hvas, Søren Lodberg

Konfirmation og dåb
1977, s. 40-45. Litt.henv.

Jensen, Ole

Kristendommen og det hellige
1979, s. 35-45.

Jepsen, Holger

Kristi kirke og Den danske Folkekirke
1990, s. 27-36. Ill.

Prenter, Regin

Herrens bord
1980, s. 83-90.

24 Trosliv. Opbyggelse. Prædikener. Kristen meditation

Kjær-Hansen, Kaj

Hvad skal vi gøre?
1975, s. 7-13.

Slot-Henriksen, Rolf

Meditation – en glempt dimension i kirken
1986, s. 70-83. Ill.

24 Prædikener

Albinus-Jørgensen, Johs.

Jul betyder, at nu kender vi Gud
1973, s. 5-6.

Blockmann, Ebbe

Der var ikke plads til dem i herberget
1988, s. 7-8.

Christensen, Bent

Så småt – så stort
1987, s. 7-8.

Christensen, Poul

At se Gud ind i hjertet
1979, s. 5-6.

Dauidsen, Valdemar

Da tidens fylde kom, udsendte
Gud sin søn (Gal. 4,4a)
1972, s. 5-7.

Dreiø, Hans

Sekstende Søndag efter Trinitatis. Luk.Ev. Kap. 7, v. 11-16. Vor død og Guds søns røst.
1975, s. 35-39. Litt.henv.

Felter, Immanuel

Hvad formår vi – og hvad når vi? Afskedshilsen til stiftet.
1978, s. 76-78.

Felter, Immanuel

Med vort støv fortroligt. En julebetragtning.
1971, s. 5-7.

Græsholt, Thorkild

I begyndelsen var Ordet – Jule-

- prædiken over Joh. 1,1-14.
1970, s. 5-7.
- Herlufsen, V.
Da klared det op i østerlid til
dejligste morgenrøde.
1977, s. 5-6.
- Hoflund, S. F.
Fremtid og håb. Luk.ev., kap. 2,
v. 1-14.
1974, s. 5-8.
- Jensen, Ole
Jeres hjerter forfærdes ikke
1980, s. 73-76.
- Jensen, Ole
Velkommen igen, Guds engle
små
1983, s. 5-6.
- Johansson, Kurt
Det banale og det sakrale
1981, s. 5-6.
- Jørgensen, Torben
Krise?
1990, s. 8-9.
- Konge-Hansen, Poul
En julens fuga – i ord
1982, s. 5-6.
- Krohn, Volmer
Far kom og var hos mig
1978, s. 5-7.
- Møller, C. O. Tscherning
Således elskede Gud verden!
1969, s. 5-7.
- Nielsen, Frimodt Krogh
Velbekomne igen med Guds
engle små
1984, s. 5-6.
- Nielsen, Jacob Fløe
Prædiken til første adventssøn-
dag efter første tekstrække
1989, s. 7-11. Ill.
- Pedersen, Allan
Julen er ikke forklarelsens lys,
med tilgivelsens!
1976, s. 5-7.
- Pedersen, Allan
Velkommen hjem!
1991, s. 8-10.
- Roland, Nils C.
Jesu barndomshistorie
1980, s. 5-6.
- Stærmosé, Arne
Det himmelske lys
1975, s. 5-6.
- Søndergaard, Georg
Den store glæde
1968, s. 5-6.

24 Taler ved provstecreationer

- Græsholt, Thorkild
Stiftets tre nye provster
1979, s. 32-34. Ill.
- Græsholt, Thorkild
Tale ved provst Allan Pedersens
creation på landemodet 1974
1974, s. 68-70.
- Græsholt, Thorkild
Tale ved provstecreationen på
landemodet 1970.
1970, s. 48-50.
- Græsholt, Thorkild
Tale ved provstecreationen på
landemodet 1973.
1973, s. 56-58.

Hald, Haldor
(Tale ved) Provstecreationen i
Maribo domkirke
1968, s. 25-27.

24 Lejlighedstaler iøvrigt

Esbjørn, Erik
40-året for Danmarks befrielse
1985, s. 44-47. Ill.

24.4 Salmer

Balling, Jakob
Levende fortid. Salmebogen
som vej til kristendomshistorien
1989, s. 43-48. Ill.

Balslev-Clausen, Peter
På vej mod en ny salmebog
1986, s. 45-64. Ill.

Esbjørn, Erik
Da vi sidst skulle have ny salmebog
1981, s. 34-40. Ill.

Hægstad, Arne
Reformationen og vor salmearv
fra reformationsjubilæerne
1986, s. 65-69.

Jepsen, Holger
To former for julesalme – den
universelle og den inderlige
1986, s. 5-6.

Johansen, Johannes
I salmemagerværkstedet
1981, s. 16-23. Ill.

Sørensen, Søren
Ny tekst til Luciamelodien
1976, s. 21.

Østergaard, H. J.
Hvorfor nye salmemelodier?
1976, s. 36-42. Ill.

24.5 Kirkelige redskaber og symboler. (Se også 71.8 Kirkearkitektur og kirkekunst)

Altre

Gadegård, Niels H.
Alterets historie
1980, s. 55-62. Ill.

Hermansen, Gunnar
Alteret som midtpunkt i den ny
centralkirke
1980, s. 106-111. Ill.

Altersølv

Exner, Bent
Altersølvets vedligeholdelse og
restauration
1985, s. 82-88. Ill.

Felter, Immanuel
Margrethe-kalken i Maribo
Domkirke.
1980, s. 49-54, Ill. Noter og
litt.henv.

Hægstad, Arne
En oblatæske af – fiskeben!
1982, s. 89-91. Ill.

Lindahl, Fritze
Gammelt altersølv
1980, s. 27-48. Ill. Noter og
litt.henv.

Skov, Erik
Alterstager
1980, s. 77-82. Ill. Litt.henv.

Døbefonte

Hægstad, Arne
Fra døbefont til blomsterkumme.
Nogle træk af vore døbefontes
historie og skæbne.
1977, s. 67-75. Ill. Litt.henv.

Hægstad, Arne
To kirker har fået ny, smuk
døbefont
1968, s. 47. Ill.

Kirkeskibe

Hægstad, Arne
Hvad kirkeskibet gemte
1986, s. 99-101. Ill.

Klokker

Gammeltoft-Hansen, Bendt
Magi i kirketårnet
1984, s. 45-51. Ill.

Grinder-Hansen, Poul
Tårne af træ
1984, s. 34-44. Ill.

Jørgensen, H. O. Thang
Søllested Klokkestabel
1967, s. 42. Ill.

Konge-Hansen, Poul
Historien om to kirkeklokker
1976, s. 15-20. Ill.

Muld, Orla T.
Noget om klokker i almindelig-
hed – de Utterslevs i særdeleshed
1968, s. 38-41. Ill.

Møller, C. O. Tscherning
Klokkespil i Nykøbing F. kirke
1970, s. 52-54. Ill.

Nielsen, Lars Graff
En klokkesag med historiske
perspektiver
1985, s. 103-110. Ill.

Ohl, Bjørn
Bregninge kirke har fået klang-
hus
1976, s. 80-84. Ill. Litt.henv.

Messehageler

Felter, Immanuel
Maribo Domkirkes messeklæder
1978, s. 46-55. Ill.

Prædikestole

Skov, Erik
Lolland-Falsterske prædikestole.
1979, s. 7-29. Ill. Fortegnelse
over prædikestole i Lolland-Fal-
sters Stift.

24.6 Prædikekunst

Brøndum, Louis
Præstens tale ved Begravelsen
1978, s. 26-31.

Davidson, Valdemar
At tale med Kristus og tolke
med Paulus
1979, s. 78-93. Ill.

Græsholt, Thorkild
Noget om at prædike
1987, s. 53-59.

Pedersen, A. F. Nørager
Ordet stod op af døde
1979, s. 50-64. Ill.

Tjalve, Lars
Folket, fortællingen og forkyn-
delsen
1983, s. 7-19. Ill.

25 Mission

Græsholt, Thorkild
Gensyn med den indiske kirke
1973, s. 7-9.

Græsholt, Thorkild
Om religionernes væsen – og
måden at være menneske på.
1984, s. 21-26. Ill.

Herlufsen, V.
Verdensperspektiv ved døbefonten
1971, s. 84-87. Ill.

Roland, Nils C.
Udbredelsen af evangeliet
1976, s. 85-88.

26 Kirkens institutioner og arbejde

26.2 Kirkeforfatning og kirke-styre (Herunder kvindelige præster og præsteforeninger

Andersen, Johanne
Erindringsbilleder. (Efterfulgt af interview med Ulla Vester Therkildsen)
1988, s. 60-69. Ill.

Andresen, Aage
Bispevalget 1969
1969, s. 55-56.

Felter, Immanuel
Stiftsfondets kursusvirksomhed
1976, s. 53-55.

Frandsen, Helge Quist
Menighed og præst
1987, s. 35-46. Ill.

Hald, Haldor
Forventninger til Strukturkommissionen
1967, s. 15-21.

Jensen, Ole
Når præsten skal på kursus
1983, s. 104-105.

Jensen, Ole
Om folkekirkens struktur
1984, s. 52-58.

Lose, Jens
Præstegården – præstens gård
1991, s. 79-85. Ill.

Olsen, Erik Bjørn
Hvad bestiller et menighedsråd?
1984, s. 73-77. Ill.

Olsen, Erik Bjørn
Ved valget af præst
1979, s. 46-49. Ill.

Rasmussen, Henning
Hvilke tanker gør man sig med en menighedsrådsforening?
1975, s. 70-73.

Sjö-Rasmussen, Ib
Danske sygehuspræsters Samråd
1967, s. 27-31.

Skjøt-Pedersen, H.
Præstemangelen og Lolland-Falster stift
1979, s. 30-31.

Therkildsen, Ulla Vester
»Da jorden bævede og solen formørkedes«
1988, s. 58-59. Ill.

26.3 Praktisk teologi. Formidling

Hartvig, Kjeld
Kirkespil – gøgleri for liebhavere – eller et nyt værktøj i evangeliets tjeneste
1967, s. 22-24.

Hægstad, Tove Meyer
Kirkekunst i forkyndelsens tjeneste
1977, s. 78-83. Ill.

Jacobsen, Johs. W.
Mellem fortolkning og prædiken

– bibelarbejde og bibelsyn
1991, s. 44-54. Ill.

Krab-Johansen, Bjørn
At fortælle bibelhistorie for børn
og voksne er at dele livet med
dem
1983, s. 40-45. Ill.

Tjalve, Lars
Folket, fortællingen og forkyn-
delsen
1983, s. 7-19. Ill.

26.3 Praktisk teologi.

Kirkeblade

Edvardsen, Finn
»Om de faktiske forhold i jern-
industrien« eller om kirkeblads-
produktion i den nyere tid
1988, s. 87-89.

Roland, Nils C.
»Jeres kirker« 15 år –, et eksem-
pel på kirkebladssamarbejde
1988, s. 80-86. Ill.

26.3 Praktisk teologi.

Pædagogik

Andersen, Jørgen Flensted
Ung igen som ørnen
1985, s. 72-81.

Christiansen, Henrik
Om dåben og undervisningen
på dåbens grund
1977, s. 12-17. Ill.

Edvardsen, Finn
Et syn på konfirmationen i vor
tid
1986, s. 84-96. Ill.

Fogde, Henning
Kristendomsundervisning i sko-
le og hjem
1974, s. 9-16.

Nielsen, Hermod
Nogle tanker om konfirmand-
undervisning
1970, s. 38-42.

Olofson, Preben
Menighedsrådenes medansvar
for konfirmandundervisningen
1971, s. 55-65. Ill.

Roland, Nils C.
Om at undervise konfirmander
1983, s. 49-55. Ill.

Ström, Ingmar
Præsten og konfirmanden
1983, s. 56-57. Ill.

26.3 Praktisk teologi.

Kontakt til enkelte befolk- ningsgrupper

Nielsen, Poul
Kirken og arbejderen
1975, s. 65-69.

Sjö-Rasmussen, Ib
Danske sygehuspræsters Samråd
1967, s. 27-31.

26.4 Liturgi

Andersen, Olav
Samarbejde om gudstjenesten
1981, s. 93-98. Ill.

Esbjørn, Erik
Den evangeliske gudstjenestes
helhed
1979, s. 65-73. Ill.

Felter, Immanuel
Skal den danske højmesse ænd-
res?
1986, s. 18-30. Ill. Noter

Hartvig, Kjeld
Kirkespil – gøgleri for liebhav-
ere – eller et nyt værktøj i evan-

geliets tjeneste
1967, s. 22-24.

Lindhardt, P. G.
300-året for Danmarks og Norges Kirke-Ritual
1985, s. 7-22. Ill.

Nielsen, Henning
Rids af 2. Textrækkes Tilblivelseshistorie
1985, s. 23-40. Ill.

Villadsen, Holger
Revision af dansk højmesse
1988, s. 70-79.

26.6 Kirkelige foreninger, institutioner og selskaber

Hægstad, Tove Meyer
Præstekoner gør status
1976, s. 26-35. Ill.

Nielsen, Mogens
Møllevang. Lejr- og kursuscenter for børn, unge og voksne
1968, s. 56-57. Ill.

26.7 Kristeligt socialt arbejde

Andersen, Johs.
Sønderskovhjemmet – »en helle i trafikken«
1970, s. 43-47. Ill.

27 Kirkehistorie

Grane, Leif
Om pavedømmets historiske og teologiske indhold
1989, s. 33-41. Ill.

Haystrup, Helge
Fra Kristi stridsmænd til kristen kejserdyrkelse
1972, s. 8-18. Ill. Noter og litt.henv.

Hægstad, Arne
Mestersangeren fra Nürnberg.
Skomager Hans Sachs – og hans bidrag til reformationen
1983, s. 80-82. Ill.

27.6 Danmarks kirkehistorie

Ertner, Jørgen
Evangeliets klare og lyse dag
1968, s. 7-15.

Holmgaard, Jens
Kirkegangen i 1700-tallet
1988, s. 32-43. Ill. Litt.henv.

Hægstad, Arne
Fra kirkestævne til sognestævne
1984, s. 108-109. Ill.

Lindhardt, P. G.
300-året for Danmarks og Norges Kirke-Ritual
1985, s. 7-22. Ill.

Nielsen, Henning
Rids af 2. Textrækkes Tilblivelseshistorie
1985, s. 23-40. Ill.

Riising, Anne
Biskop Hans Mikkelsens dagbøger 1626-41. Biskoppen og hans dagbøger
1991, s. 32-43. Ill.

Riising, Anne
Prædikenen i Danmark – før og efter reformationen
1986, s. 38-44. Ill. Litt.henv.

27.67 Enkelte egne og byers kirkehistorie

Lolland-Falster, alment

Boysen, Johs. B.
Tilbageblik. Nogle betragtninger om Smålandenes kirke i det

tolvte århundrede med henblik på det begyndende byggeri af teglstenskirker, set fra et pastorat i Lollands sødistrikt. 1971, s. 26-45. Ill.

Davidsen, Valdemar
At tale med Kristus og tolke med Paulus
1979, s. 78-93. Ill.

Hansen, Marius
Hvornår kom den kristne kirke til Lolland og hvorfor ligger de sydlolandske kirker så tæt i landskabet?
1982, s. 16-26. Ill.

Hægstad, Arne
Thomas Kingo på Lolland og Falster
1984, s. 63-72. Ill.

Nellemann, George
Den polske indvandring og den katolske kirke på Lolland-Falster
1989, s. 23-32, Ill. Litt.henv.

Skjøt-Pedersen, H.
Lolland i gamle dage. (Referat af udsnit af Peder Chr. Rhode: Samlinger til Laaland og Falsters Historie, 1776)
1976, s. 43-52. Ill.

Vick, W.
Lidt om noget før 1950
1971, s. 70-76.

Enkelte sognes kirkehistorie Fejø

Hægstad, Arne
Den genfundne gravramme i Fejø kirke. Et bidrag til Lolland-Falsters præstehistorie i 1600-tallet
1986, s. 105-110. Ill.

Nakskov

Hansen, Marius
Kloster og latinskole i Nakskov
1971, s. 46-56. Noter og litt.henv.

Nysted

Bertouch-Lehn, Rudolph
En klosterbog fra Nysted (Resumé af afhandling af Tue Gad)
1972, s. 30-37. Ill. Litt.henv.

Torkildstrup

Hoflund, S.F.
En foregangsmand. Om Otto Grundtvigs præstetid på Falster
1969, s. 10-23. Ill.

27.68 Dansk kirke i udlandet

Dickmeiss, Chr.
Folke- og frikirke. En lykkelig blanding
1972, s. 38-51. Ill.

Nielsen, Flemming O.
Rejsebrev fra Sydfrankrig
1985, s. 63-71. Ill.

Ohl, Bodil og Bjørn
Rejsebrev fra Australien
1984, s. 87-95. Ill.

Fremmede landes kirkelige forhold

27.442 Østtyskland

Maercker, Traugott
De protestantiske kirker i Østtyskland
1990, s. 15-22. Ill.

27.55 Island

Olofson, Carina
Blade af min islandske dagbog
1974, s. 59-67.

27.794 Estland

Kasemaa, Kalle
Estlands luthersk-evangeliske kirke (E.E.L.K.) i Sovjetstaten
1990, s. 10-14.

27.798 Polen

Behrens, Carl P.
I Polen går næsten alle børn i Søndagsskole
1983, s. 90-92. Ill.

27.8479 Tanzania

Ellerbek-Petersen, Finn
Det hellige gudmor-embede
1977, s. 46-50. Ill.

Græsholt, Thorkild
Besøg i et afrikansk stift
1976, s. 8-14. Ill.

28.2 Den romersk-katolske kirke

Capellen, Irenæus
Det hellige år 1975 i den katolske kirke
1974, s. 17-25. Litt.henv.

Grane, Leif
Om pavedømmets historiske og teologiske indhold
1989, s. 33-41. Ill.

28.7 Almindelige vækkelsesbevægelser

Fibiger, Johs.
»I skal få kraft, når Helligånden kommer over Eder!«
1971, s. 77-79. Litt.henv.

28.8 Kirkelig enhed

Bojsen, Hakon
Kirkedage i Hannover 1967.
1967, s. 25-26.

Græsholt, Thorkild
Fordi vi er ét i Kristus
1985, s. 52-53.

Hald, Haldor
Uppsala-mødet 1968.
1968, s. 16-20.

Rasmussen, Henning
Mellemkirkelige forbindelser til Polen
1991, s. 74-78. Ill.

Villadsen, Anne Birgitte
Da den lutherske familie mødtes i Budapest
1984, s. 27-33. Ill.

29.1 Sammenlignende religionsvidenskab. Nyreligiøsitet

Græsholt, Thorkild
Om religionernes væsen – og måden at være menneske på
1984, s. 21-26. Ill.

Græsholt, Thorkild
Nyreligiøse bevægelser
1986, s. 31-37.

Jacobi, Finn
Hvad ligger der bag nyreligiøsitet?
1991, s. 55-66.

Kjær-Hansen, Kai
Hvad skal vi gøre?
1975, s. 7-13.

32.73 Internationalt socialt hjælpearbejde

Beck, Jeff og Karen Herlufsen
Når bare man kan få lov til at hjælpe. En beretning om »International Børnehjælp«.
1975, s. 58-64. Ill.

34 Lov og ret

34.51 Personret. Familieret.

Arveret

Feier, Sv, Aa.

»Hvis det sker, at forældrene dør –«. Tager dåbsforældre fadderinstitutionen alvorligt? Nogle juridiske betragtninger.
1977, s. 51-53.

38.3 Legater og stiftelser, både nuværende og tidligere

Andersen, Johs.

Sønderskovhjemmet – »en helle i trafikken«
1970, s. 43-47. Ill.

Arp, Otto og Jesper Herbert Nielsen

Reventlow-asylet i Horslunde
1989, s. 55-64. Ill.

Bøggild, Jens

Fuglsangs herligheder
1987, s. 23-26. Ill.

Hasselager, Finn

En traditionsbærende kulturfor-
nyer (Fuglsang)
1976, s. 56-58. Ill.

Hægstad, Tove

Aldrig flygte fra hverdagen, hel-
lere blive ven med den – Fugl-
sangs nye forstanderpar
1978, s. 87-90. Ill.

Hægstad, Tove Meyer

Dobbeltportræt af Refugiet Fugl-
sangs nye forstanderpar
1977, s. 103-107. Ill.

Hægstad, Tove Meyer

Opus-leg på Fuglsang
1981, s. 89-92. Ill.

Lyngsø, Jens T.

Refugiet Fuglsang.
1971, s. 57-60. Ill.

39 Folketradition og folkeliv

39.1 Sagn

Hertig, Henrik

De Horbelev-hoveder
1990, s. 55-64. Ill. Noter.
Litt.henv.

39.3 Folketro

Gammeltoft-Hansen, Bendt

Magi i kirketårnet
1984, s. 45-51. Ill.

39.7 Folkedragt

Boyhus, Else-Marie

Dåbstøj på museum fortæller
historie. Om bondestandens kri-
stentøj ud fra samlinger på de
Lolland-Falsterske museer.
1977, s. 54-66. Ill. Litt.henv.

61.48 Begravelsesvæsen.

Ligbrænding. Kirkegårds- administration

Nielsen, Richard

Gravstedets jura
1978, s. 32-37. Ill.

63.513 Kirkegårdsanlæg

Bertouch-Lehn, Rudolph

Nogle »glemte« gravminder. Om
baron Rud. Bertouch-Lehns bog
om Lolland-Falsters gravminder
1971, s. 80-83.

Hægstad, Tove Meyer

Skæbnetime for bevaringen af
Lolland-Falsters gravminder
1976, s. 64-71. Ill.

Jepsen, Bent Søholm og Bent
Løjtnant
Kirkedigernes kulturplanter er
levende fortidsminder, der må
bevares
1982, s. 78-88. Ill. Litt.henv.

Jørgensen, Hasse N.
Den sidste fjende
1990, s. 85-92. Ill.

Konge-Hansen, Poul
Gravminder på vore kirkegårde
1982, s. 92-98. Ill.

Skibsted, Charlotte
Den lille kirkegård – i moderne
tid
1982, s. 71-77. Ill.

Skibsted, Charlotte
Errindlev kirkegård
1991, s. 67-73. Ill.

Skov, Erik
Kulturhistorie i gravminder
1978, s. 10-25. Ill.

63.519 Havearkitektur og haveanlæg. Præstegårdshaver

Holm, Jørgen
Præstegårdshaverne – og deres
fremtid
1983, s. 93-102. Ill.

Hægstad, Tove Meyer
Godt nyt om præstegårdshaver
1985, s. 93-98. Ill.

Hægstad, Tove Meyer
Præstegårdshaverne og deres
fremtid: Omsider lysner det for
Moseby præstegårdshave og
»problem«-skov
1984, s. 59-62. Ill.

Skibsted, Charlotte
Torkildstrup Præstegårdshave
1989, s. 80-88. Ill.

Skjøt-Pedersen, H.
Minder fra gamle præstegårds-
haver
1983, s. 58-64. Ill.

65.7 Mål og vægt

Hægstad, Arne
Søllested kirkes »kasketter«
1979, s. 94-97. Ill. Litt.henv.

71.8 Kirkers og andre kultur- bygningers arkitektur og kunst

Brøgger, Poul
En ny kirke
1990, s. 65-83. Ill.

Bukdahl, Else Marie
Om Hein Heinsens kirkekunst
1991, s. 86-88. Ill.

Frandsen, Ib
Vore kirkelige skatte må beva-
res: Kirkemur og fundamenter
1977, s. 84-92. Ill.

Græsholt, Thorkild
Mi naabo, Pe Sme –
1974, s. 54-58. Ill.

Havsteen-Mikkelsen, Sven
En tale om noget andet. Holdt i
forbindelse med afsløringen af
to glasmosaikker i Risskov kirke
søndag den 20. april 1975
1990, s. 93-95.

Heinsen, Hein
Stenen og ånden. Tale ved over-
dragelse af to skulpturer til Han-

delshøjskolen i København.
1991, s. 89-90. Ill.

Helledie, Niels
Hvorledes man gennem kunsten
oplever kristendom som virke-
lighed
1989, s. 93. Ill.

Hermansen, Gunnar
Alteret som midtpunkt i den ny
centralkirke
1980, s. 106-111. Ill.

Hægstad, Tove Meyer
Alterdugen – og kirkelig kunst
1980, s. 102-103. Ill.

Kaalund, Bodil
Kunst og kirke
1987, s. 17-22. Ill.

Lütken, Sigrid
Et tilskud af glæde over livets
rigdom. Om udsmykning af
vore nyere kirker.
1988, s. 57.

Norn, Otto
Guds hus og kirke nu – og for-
hen
1987, s. 9-16. Ill.

71.8 Specielt klimaproblemer i kirkerum

Hægstad, Tove Meyer
Klimaet i kirkerummet
1977, s. 93-97. Ill.

Larsen, Mogens
Den kostbare vase
1970, s. 29-37. Ill.

Østergaard, H. J.
Tag kirkerummets temperatur
og undgå skader på orglet
1979, s. 98-100.

71.864-2 Lolland, Falster alm.

Boysen, Johs. B.
Tilbageblik. Nogle betragtninger
over Smålandenes kirke i det
tolvte århundrede med henblik
på det begyndende byggeri af
teglstenskirker, set fra et pasto-
rat i Lollands sødistrikt
1971, s. 26-45. Ill.

Grinder-Hansen, Poul
Tårne af træ
1984, s. 34-44. Ill.

Hansen, Marius
Hvornår kom den kristne kirke
til Lolland – og hvorfor ligger
de sydlollandske kirker så tæt i
landskabet?
1982, s. 16-26. Ill.

Larsen, Bent Bang
Lolland-Falsters teglstenskirker
og østersøhandelen
1990, s. 37-54. Ill.

Nabe-Nielsen, F.
Jørgen Ringnis. En lolland-fal-
stersk billedskærer
1970, s. 8-18. Ill.

Skov, Erik
Alterbord og Helgengrav
1980, s. 91-101. Ill.

Skov, Erik
Alterbordets udsmykning
1980, s. 63-72. Ill.

Skov, Erik
Altertavlerne i Lolland-Falsters
stift
1980, s. 7-26. Ill.

Sørensen, Åge
Sådan arbejder kirkemaleren
1976, s. 75-79.

71.864-2 Lolland-Falster, enkelte lokaliteter

Avnede

Ellekilde, H. F.
Avnede kirkes restaurering
1970, s. 60-63. Ill.

Bandholm

Nielsen, Hermod
Bandholm præstegårds ny konfir-
mandstue
1967, s. 41. Ill.

Birket

Grinder-Hansen, Poul
Tårne af træ
1984, s. 34-44. Ill.

Bregninge

Ohl, Bjørn
Bregninge kirke har fået klang-
hus
1976, s. 80-84. Ill. Litt.henv.

Gedesby

Kokholm, Harry
Skelby – Gedesby – Gedser.
Danmarks sydligste kirker og
sogne
1973, s. 59-70. Ill.

Gedser

Kokholm, Harry
Skelby – Gedesby – Gedser.
Danmarks sydligste kirker og
sogne
1973, s. 59-70. Ill.

Gloslunde

Sjö-Rasmussen, Ib
Gloslunde kirkes restaurering
1967, s. 43-45. Ill.

Gurreby

Kalmeyer, Poul

Gurreby kirke
1967, s. 35-38. Ill.

Halsted

Poulsen, Niels Jørgen
Slægtens sidste mand. Richard
Rud og Rud'ernes kapel ved
Halsted Kirke
1978, s. 62-75. Ill. Litt.henv.

Horbelev

Hertig, Henrik
De Horbelev-hoveder.
1990, s. 55-64. Ill. Noter.
Litt.henv.

Kappel

Villadsen, Anne Birgitte
Hatten af for kirken! Beretning
om en usædvanlig »restaurering«
af tagrytteren på Kappel kirke
1988. s. 90-91.

Købelev

Therkildsen, Ulla Vester
Historien om restaureringen af
præsteepitafiet i Købelev kirke
1985, s. 90-92. Ill.

Langø

Villadsen, Birgitte
Langø – en ø, en by, en kirke i
75 år
1976, s. 59-60. Ill.

Majbølle

Nielsen, Lars Graff
En klokkesag med historiske
perspektiver
1985, s. 103-110. Ill.

Maribo, Domkirken

Felter, Immanuel
Et gådefuldt fund. (Kristus-figur
fra 1600-tallet?)
1973, s. 55. Ill.

- Felter, Immanuel
Himmeldronningen fra Maribo
1975, s. 14-22. Ill. Noter.
Litt.henv.
- Felter, Immanuel
Landemodesalen i Maribo Dom-
kirke fylder 300 år.
1985, s. 99-102. Ill. Litt.henv.
- Østergaard, Hans Jørgen
Musiklivet i Maribo Domkirke
overfor stor fornyelse. (Ombyg-
ning af orglet)
1985, s. 111-113. Ill.
- Maribo. Klosteret**
Koch, Hanne Dahlerup
Arkæologiske undersøgelser af
Maribo Kloster 1987-1988.
1989, s. 65-79. Ill. Noter.
Litt.henv.
- Marielyst. Strandkirken**
Hægstad, Tove Meyer
Kirken må være dér, hvor folket
er!
1984, s. 105-107. Ill.
- Stærmosé, Arne
Strandkirken ved Marielyst
1969, s. 57-59. Ill.
- Nakskov. Kloster og latinskole**
Hansen, Marius
Kloster og latinskole i Nakskov.
1971, s. 46-56. Noter og
litt.henv.
- Nakskov. Skt. Nikolai**
Gredal, Peter
Sankt Nikolai-spirets stormfulde
historie
1984, s. 78-86. Ill. Litt.henv.

Nakskov. Stormarkskirken

- Albinus-Jørgensen, Johs.
Stormarkskirken 10 år
1972, s. 77-79. Ill.
- Andersen, Jens
Den nye præstegård ved Stor-
markskirken i Nakskov
1967, s. 39-40. Ill.
- Nebbelunde**
Gissel, Georg
Den nye konfirmandstue i Neb-
belunde præstegård
1968, s. 52-53. Ill.
- Nykøbing F. Bispegården**
Samson, Helle
Bispegårdens kontorlokaler –
udvidet og ombygget
1987, s. 78-80. Ill.
- Nykøbing F. Lindeskovkirken**
Clausen, Leif
Lindeskovkirken i Nykøbing F.
1986, s. 97-98. Ill.
- Nielsen, E. Møller
Kirkecenter i nær-miljø på
Østerbro, Nykøbing F.
1984, s. 100-101. Ill.
- Nykøbing F. Nykøbing Kirke**
Hægstad, Arne
Anehal og/eller gudshus?
1978, s. 38-45. Ill.
- Møller, C. O. Tscherning
Klokkespil i Nykøbing F. kirke
1970, s. 52-54. Ill.
- Nørre-Alslev**
Frandsen, Ib og Poul Konge-Han-
sen
Hyldebusk på kirketaget udløste
stor restaurering
1978, s. 79-82.

Husted, I.

Nørre-Alslev kirke. Reparations- og istandsættelsesarbejder 1971-72

1973, s. 71-77. Ill.

Nørre-Kirkeby

Konge-Hansen, Poul

Historien om to kirkeklokker

1976, s. 15-20. Ill.

Radsted

Olofsen, Preben

Konfirmandstuen i Radsted

1968, s. 54-55. Ill.

Ringsebølle

Hægstad, Arne

Reravius i Ringsebølle

1987, s. 73-74.

Rødby. Rødby Havn kirke

Gustav, V.

Rødbyhavn kirkes menigheds- rådslokaler

1968, s. 48-51. Ill.

Johansen, D.

Rødby Havn kirke

1967, s. 32-34. Ill.

Sakskøbing

Høeg, Gregers

Om Sakskøbing Kirkes tårn og spir

1987, s. 75-77. Ill.

Skelby

Kokholm, Harry

Skelby – Gedesby – Gedser.

Danmarks sydligste kirker og sogne

1973, s. 59-70. Ill.

Skovlænge

Kalmeyer, Poul

Skovlænge kirke

1968, s. 42-43. Ill.

Slemminge

Sørensen, S. Klitgaard

Kalkmalerierne i Slemminge kirke

1968, s. 44-46.

Stokkemarke

Davidsen, Valdemar

Stokkemarke kirkes restaurering

1970, s. 55-59. Ill.

Sundby L. Sundkirken

Jensen, Johs. Melchior

Menighedslokaler og børne- og ungdomshus

1984, s. 96-99. Ill.

Søllested

Hægstad, Arne

Søllested kirkes »kasketter« (Om alen-mål)

1979, s. 94-97. Ill. Litt.henv.

Jørgensen, H. O. Thang

Søllested Klokkestabel

1967, s. 42. Ill.

Tirsted

Tirsted kirkes kalkmalerier – se Vindeby.

Toreby

Nielsen, Svend Aage

Boles – ikke længere så gådefuld! Nyt lys over kalkmalerier i

Toreby kirkes sakristi

1989, s. 89-92. Ill.

Varming, Jens Chr.

Toreby kirke

1988, s. 18-31. Ill.

Utterslev

Mussegaard, Tine
Kirketagsrestauration – et godt håndværksarbejde
1986, s. 102-104. Ill.

Muld, Orla T.
Noget om klokker i almindelighed – de Utterslevs i særdeleshed
1968, s. 38-41. Ill.

Vindeby

Trampedach, Kirsten
Vindeby kirkes kalkmalerier
1988, s. 44-56. Ill.

71.9 Bebyggelse og landskabsplanlægning

Chalmer, Morten
Landsbykirkernes omgivelser i Storstrøms amtskommune
1982, s. 64-66.

Hansen, Hans-Ole
Landskabets nagler
1982, s. 38-45. Ill.

Hægstad, Tove Meyer
»Provst-Exnerfredningernes« mand
1982, s. 67-70. Ill.

Hægstad, Tove Meyer
Sikring og pleje af de kirkenære omgivelser
1982, s. 7-9. Ill.

Jepsen, Bent Søholm og Bent Løjtnant
Kirkedigernes kulturplanter er levende fortidsminder, der må bevares
1982, s. 78-88. Ill. Litt.henv.

73 Skulptur

Bukdahl, Else Marie
Om Hein Heinsens kirkekunst
1991, s. 86-88. Ill.

Nabe-Nielsen, F.
Jørgen Ringnis. En lolland-falstersk billedskærer
1970, s. 8-18. Ill.

74.01 Malerkunstens teknik. (Restauration og konservering)

Hægstad, Tove Meyer
Skib og havfrue til Askø kirke
1977, s. 98-101. Ill.

74.08 Malerkunstens emner, motiver, symboler og genrer

Græsholt, Thorkild
Lidt om ikoner
1974, s. 26-32. Ill.

74.6 Dansk malerkunst, bl.a. kalkmaleri

Haystrup, Helge
Kalkmalerier
1974, s. 45-53. Ill.

Hornshøj-Møller, Stig
Kirkemalerier i kirkehvelving
1983, s. 106-114. Ill.

Konge-Hansen, Poul
Og døden danser –
1974, s. 38-44. Ill.

Møller, Dorthe Falcon
Musikinstrumenter på kalkmalerier i Lolland-Falsters kirker
1981, s. 55-62. Ill.

Nabe-Nielsen, F.
Kunstnere fra 1700-, 1800- og 1900-årene og deres arbejder

(især alterbilleder) i Lolland-Falsters stifts kirker
1973, s. 26-47. Ill. Litt.henv.

Nielsen, Simon A.
" – De er ikke værd at ofre film på!"
1971, s. 18-25. Ill.

Nielsen, Svend Aage
Boles – ikke længere så gådefuld! Nyt lys over kalkmalerier i Toreby kirkes sakristi.
1989, s. 89-92. Ill.

Sørensen, S. Klitgaard
Kalkmalerierne i Slemminge kirke
1968, s. 44-46.

Trampedach, Kirsten
Vindeby kirkes kalkmalerier
1988, s. 44-56. Ill.

78 Musik

Riiser, Henning
Musik i kirken
1981, s. 51-54. Ill.

78.06 Musiklivets institutioner, bl.a. kor

Grubb, Povl
Nyt initiativ – gammel idé
1976, s. 72-74. Ill.

Hansen, Jørgen Ernst
Organisten før og nu – og i fremtiden?
1981, s. 103-110. Ill.

Konge-Hansen, Poul
Folkekirkens Ungdomskors 10-års jubilæumsstævne
1977, s. 76-77.

Konge-Hansen, Poul
Tak for husly til 700 sangere
1978, s. 91-92. Ill.

Nyord, Morten
Lov og pris – Kirkemusikkens muligheder inden for musikloven
1981, s. 46-50. Ill.

Teuber, Ulrich
Ungdommen og kristendommen. (Om musik og ungdom i kirken)
1979, s. 74-77.

78.07 Uddannelse

Hægstad, Tove Meyer
Kirkemusikkens nye kraftcentre
1981, s. 76-85. Ill.

78.1 Musikteori

Østergaard, H. J.
Hvorfor nye salmemelodier?
1976, s. 36-42. Ill.

Østergaard, Hans Jørgen
Salmesangens »top tyve«
1981, s. 29-33. Ill.

78.21 Musikinstrumenter

Hægstad, Tove Meyer
Ny musik i kirken – på gamle instrumenter
1981, s. 63-70. Ill.

78.22 Orgel

Lund, Carsten
Köhne-orglet i Saksøbing kirke
1972, s. 71-76. Ill.

Olesen, Ole
Orglet – instrumenternes dron-

ning
1981, s. 7-15. Ill.

Riiser, Henning
Hos fritidsorgelbyggeren i Græshave
1981, s. 99-102. Ill.

Østergaard, Hans Jørgen
Musiklivet i Maribo Domkirke
overfor stor fornyelse
1985, s. 111-113. Ill.

78.26 Sangteknik

Høgel, Sten
Stemmebrug i kirken. Om efteruddannelse af præster og kirkesangere og om menighedssange i vore kirker
1981, s. 41-45. Ill.

78.68 Salmemusik

Warming, Per
Gustaf Bengtssons sange til dagen og vejen
1983, s. 83-87. Ill.

78.9 Musikhistorie

Pedersen, Thomas Viggo
Endnu i 300-året bruges Bach-Händel på livet løs i den danske kirke
1985, s. 54-62. Ill.

80 Litteratur. Sprog

80.1 Litteraturteori og litteraturforståelse

Tjalve, Lars
Folket, fortællingen og forkynnelsen
1983, s. 7-19. Ill.

86.2 Folkeviser

Hertig, Henrik
De Horbelev-hoveder
1990, s. 55-64. Ill. Litt.henv.

89.689 Personnavne

Konge-Hansen, Poul
Hvad skal barnet hedde?
1982, s. 99-102.

99 Personalhistorie

Agger, S. P. (1898-1975) provst Lollands nørre herred, præst Halsted-Avnede

Hald, Haldor
Provst C. P. Agger
1968, s. 36. Ill.

Ammundsen, Johannes John Aschlund (1872-1959)

biskop Lolland-Falster stift
Skjøt-Pedersen, H.
Biskop Johannes John Aschlund
Ammundsen
1973, s. 48-51. Ill.

Andersen, Johanne (f. 1913) Nørre Ørslev valgmenighed

Andersen, Johanne
Erindringsbilleder. (Efterfulgt af interview ved Ulla Vester Therkildsen)
1988, s. 60-69. Ill.

Therkildsen, Ulla Vester
»Da jorden bævede og solen formørkedes«
1988, s. 58-59. Ill.

Bengtsson, Gustaf (1916-1982) forstander Lollands Højskole, Søllested

Warming, Per
Gustaf Bengtssons sange til

dagen og vejen
1983, s. 83-87. Ill.

**Bertouch-Lehn, Rudolph
(1891-1976)**

baron, cand. jur. historiker

Boyhus, Else-Marie

Han så et museums muligheder
1976, s. 61-63. Ill.

**Birgitta af Vadstena (1302-
1373)**

**svensk helgeninde, ordens-
stifter**

Nyberg, Tore

Den hellige Birgitta i jubilæums-
året
1991, s. 19-31. Ill.

Christensen, Bent (f. 1943)
**adjunkt Nakskov Gymnasium,
præst Døllefjelde-Musse-Her-
ritslev**

Christensen, Bent

Hvorfor nu præst?
1971, s. 67-68.

Christensen, Poul (1926-1980)
**provst Falster vestre provsti,
præst Nykøbing F.**

Græsholt, Thorkild

Provst Poul Christensen
1980, s. 104-105. Ill.

Davidsen, Valdemar (f. 1902)
**provst Lollands søndre prov-
sti, præst Stokkemarke**

Davidsen, Valdemar

Mit lange liv som præst. Uddrag
af foredrag ved Jette Walther
Birk
1991, s. 11-18. Ill.

Felter, Immanuel

Provst Valdemar Davidsen
1974, s. 71-72. Ill.

Dreiøe, Hans (1875-1958)
**stiftsprovst Lolland-Falster
stift, præst Nykøbing F.**

Felter, Immanuel

Hans Dreiøe – i hundredåret for
hans fødsel. 1875-1975
1975, s. 28-34. Ill.

Exner, Johan (1897-1981)
provst

Hægstad, Tove Meyer

»Provst-Exnerfredningerne«s
mand
1982, s. 67-70. Ill.

Felter, Immanuel (f. 1908)
domprovst Maribo

Græsholt, Thorkild

Domprovst Immanuel Felter
1978, s. 56-57. Ill.

**Grundtvig, Niels Frederik
Severin (1783-1872)**
præst, forfatter

Græsholt, Thorkild

I Grundtvig-året – en salmehi-
storisk iagttagelse
1983, s. 46-48. Ill.

Hægstad, Arne

Et ukendt Grundtvig-brev fra
1824
1978, s. 93-102. Ill.

Madsen, Ejnar

Guds fred på jord
1985, s. 5-6. Ill.

Nielsen, Jakob Fløe

Sjæl og legeme i Grundtvigs
tænkning
1986, s. 7-17. Ill.

Reich, Ebbe Kløvedal

Grundtvigs arv til os: Forjættel-
sens vovemod
1983, s. 20-32. Ill.

Grundtvig, Otto (1772-1843)

provst, præst Torkildstrup

Hoflund, S. F.

En foregangsmand. Om Otto Grundtvigs præstetid på Falster 1969, s. 10-23. Ill.

Græsholt, Thorkild Ege

(f. 1926)

biskop Lolland-Falster stift

Herlufsen, V.

Vor nye biskop 1969, s. 8-9. Ill.

Hald, Hador (1907-1969)

biskop Lolland-Falster stift

Felter, Immanuel

Biskop Haldor Hald in memoriam 1969, s. 53-54. Ill.

Herlufsen, Viggo Daniel

(f. 1913)

provst Lolland østre provsti,

præst Saks København

Roland, Nils C.

Provst Viggo Daniel Herlufsen 1978, s. 85-86. Ill.

Hoflund, Svend Folmer

(1905-1988)

provst Falster nørre provsti

Sørensen, Søren Klitgaard

Provst Svend Folmer Hoflund 1974, s. 73-74. Ill.

Hægstad, Tove Meyer (f. 1907)

journalist, redaktør af Lolland-Falsters stiftsbog

Roland, Nils C.

Tove Meyer Hægstad 1988, s. 92. Ill.

Høgsbro, Halfdan (1894-1976)

biskop Lolland-Falster stift

Felter, Immanuel

Halfdan Høgsbro – in memo-

riam

1976, s. 22-25. Ill.

Ingemann, B. S. (1789-1862)

forfatter

Brandt, Jørgen Gustava

En skitse om B. S. Ingemann 1889, s. 12-22. Ill.

Jensen, Ole (f. 1937)

domprovst Maribo, højskoleforstander

Hægstad, Tove Meyer

„Jeg har altid gerne villet være præst“

1978, s. 58-61. Ill.

Jensen, Ole

Opbrud og nedslag

1985, s. 41-43. Ill.

Jepsen, Holger (f. 1935)

domprovst Maribo

Hægstad, Tove Meyer

Fremmedheden mellem mennesker – et tidens problem

1985, s. 48-51. Ill.

Johansen, Daniel (1898-1990)

præst Rødbyhavn

Hald, Haldor

Pastor Daniel Johansen

1968, s. 37. Ill.

Keiding, Jørgen (1898-1964)

præst Købelev

Nielsen, Jørgen

Men jeg fik aldrig sagt det til præsten

1974, s. 33-37. Ill.

Kingo, Thomas (1634-1703)

biskop Odense stift, forfatter

Hægstad, Arne

Thomas Kingo på Lolland og Falster

1984, s. 63-72. Ill.

Nielsen, Erik A.
Dend, som gjorde øret, skulle
hand ikke høre?
1984, s. 7-20. Ill.

**Konge-Hansen, Poul Martin
(f. 1923)**
**provst Falster vestre provsti,
præst Nørre-Alslev**
Græsholt, Thorkild
Poul Martin Konge-Hansen
1989, s. 94. Ill.

Lagerlöf, Selma (1858-1940)
svensk forfatter
Cöster, Margaretha Brandby
Underet i Selma Lagerlöfs forfat-
terskab
1988, s. 9-17.

**Lundsteen, Poul Hugo
(1910-1988)**
stiftamtmand
Græsholt, Thorkild
Tak for 20 års indsats
1980, s. 122-124. Ill.

Luther, Martin (1483-1546)
reformator
Felter, Immanuel
Reformationen 1517-1967
1967, s. 7-14.

Hvas, Søren Lodbjerg
Mellem tro og opdragelse
1983, s. 72-79. Ill.

Jacobsen, Johs. W.
»Ved dagens begyndelse«
1983, s. 66-71. Ill.

**Lyngsø, Jens Troelsen
(1925-1976)**
forstander Refugiet Fuglsang
Hasselager, Finn
En traditionsbærende kulturfor-

nyer
1976, s. 56-58. Ill.

Madsen, Cajus (1905-1973)
præst Døllefelde-Musse
Hansen, K. Melsom
Sognepræst Cajus Madsen
1973, s. 54. Ill.

Mikkelsen, Hans (1578-1651)
biskop Odense stift
Riising, Anne
Biskop Hans Mikkelsens dag-
bøger 1626-41. Biskoppen og
hans dagbøger
1991, s. 32-43. Ill.

Munk, Kaj (1898-1944)
forfatter
Dijnes, Torben
Kaj Munk – livets mand ...
1975, s. 40-57. Ill.

Nielsen, Richard (f. 1910)
**amanuensis og stiftsfuld-
mægtig**
Græsholt, Thorkild
39 år i stiftets tjeneste
1981, s. 74. Ill.

Palladius, Peder (1503-1560)
biskop Sjællands stift
Ertner, Jørgen
Evangeliets klare lyse dag
1968, s. 7-15.

**Pedersen, Allan Peder Lorent-
zen (f. 1923)**
**provst Falster østre provsti,
tidl. Falster nørre provsti,
præst i Horbelev og Falkerslev**
Græsholt, Thorkild
Allan Peder Lorentzen Pedersen
1990, s. 96. Ill.

Rasmussen, Gerhard
(1905-1968)
præst, forfatter, forstander
Refugiet Fuglsang
Heilskov, Georg
Gerhard Rasmussen
1969, s. 24-33. Ill.

Refshauge, Hans Olav
(1923-1971)
præst Våbensted
Frandsen, Agner
Mindeord
1971, s. 66.

Reravius, Rasmus Hansen
(d. 1582)
præst Rødby og Ringsebølle,
forfatter
Hægstad, Arne
Reravius i Ringsebølle
1987, s. 73-74.

Lyster, Jens
Rødbypræstens Dábssalme
1987, s. 60-72. Ill.

Reventlow, Chr. Ditlev Frederik
(1775-1851)
lensgreve Pederstrup, stats-
minister
Hægstad, Arne
» – med venner i lys vi tale»
1987, s. 47-52. Ill.

Reventlow, Frederik
(1894-1973)
stiftamtmand
Felter, Immanuel
Greve Frederik Reventlow
1973, s. 52-53. Ill.

Riegels, Niels Ditlev
(1877-1802)
forfatter
Haystrup, Helge

Jacobineren fra Lolland
1973, s. 10-25. Ill.

Ringnis, Jørgen (d. 1652)
billedskærer
Nabe-Nielsen, F.
Jørgen Ringnis. En lolland-falstersk billedskærer
1970, s. 8-18. Ill.

Rostbøll, Erik (f. 1926)
præst, forfatter, forstander
Refugiet Fuglsang, og hustru
Brita Rostbøll (f. 1940)
Hægstad, Tove Meyer
Dobbeltportræt af Refugiet Fuglsangs nye forstanderpar
1977, s. 103-107. Ill.

Skjød-Pedersen, H. (1897-1983)
præst Kettinge-Bregninge og
Døllefjelde-Musse
Skjød-Pedersen, H.
Erindringer om lollandske degne
1981, s. 86-88. Ill.

Skjød-Pedersen, H.
Fyrré år efter –. Fra min præstetid i Døllefjelde-Musse
1971, s. 8-17. Ill.

Skjød-Pedersen, H.
Lollandsk kirkeliv før og nu
1980, s. 113-119. Ill.

Skjød-Pedersen, H.
Minder fra gamle præstegårdshaver
1983, s. 58-64. Ill.

Stærmosé, Arne (1910-1986)
provst Falster søndre provsti,
præst Væggerløse
Pedersen, Allan
Provst Arne Stærmosé
1978, s. 83-84. Ill.

Søndergaard, Georg
(1909-1969)
provst Lollands nørre provsti,
præst Nakskov Skt. Nicolaj
Felter, Immanuel
Provst Georg Søndergaard
1969, s. 60-61. Ill.

en håndsækning til slægtsforskere i Lolland-Falsters stift
1984, s. 102-104. Ill.

Sørensen, C. V. Rønn 1924-
1992)
forstander Refugiet Fuglsang,
og hustru Esther Sørensen
(f. 1927)
Hægstad, Tove Meyer
Aldrig flygte fra hverdagen, hellere blive ven med den -. Fuglsangs nye forstanderpar
1978, s. 87-90. Ill.

Sørensen, Søren Klitgaard
(1903-1979)
provst Musse herred, præst
Slemminge-Fjelde
F.H.
Provst Klitgaard Sørensen,
1970, s. 51. Ill.

Willerslev-Olsen, W. (f. 1940)
cand. jur., stiftamtmand
Græsholt, Thorkild
Ny på stiftamtmandposten
1980, s. 124. Ill.

Græsholt, Thorkild
Werner Willerslev-Olsen
1991, s. 92. Ill.

Aarestrup, Emil (1800-1856)
læge, forfatter
Dijnes, Torben
Emil Aarestrup, doktoren og digteren i Nysted
1972, s. 19-29. Ill.

99.7 Slægtsforskning
Hægstad, Arne
Slægtsforskning og kirkebøger –

Navneregister

Albinus-Jørgensen, Johs.
Jul betyder, at nu kender vi Gud
1973, s. 5-6.

Albinus-Jørgensen, Johs.
Stormarkskirken 10 år
1972, s. 77-79. Ill.

Andersen, Jens
Den nye præstegård ved Stormarkskirken i Nakskov
1967, s. 39-40. Ill.

Andersen, Johanne
Erindringsbilleder. (Efterfulgt af interview ved Ulla Vester Therkildsen)
1988, s. 60-69. Ill.

Andersen, Johs.
Sønderskovhjemmet – «en helle i trafikken»
1970, s. 43-47. Ill.

Andersen, Jørgen Flensted
Ung igen som ørnen
1985, s. 72-81.

Andersen, Olav
Samarbejde om gudstjenesten
1981, s. 93-98. Ill.

André, Flemming
Kirken og avisen
1972, s. 52-54.

Andresen, Aage
Bispevalget 1969
1969, s. 55-56

Arp, Otto og Jesper Herbert Nielsen
Reventlow-asylet i Horslunde
1989, s. 55-64. Ill.

Balling, Jakob
Levende fortid. Samlebogen som vej til kristendomshistorien
1989, s. 43-48. Ill.

Balslev-Clausen, Peter
På vej mod en ny salmebog
1986, s. 45-64. Ill.

Beck, Jeff og Karen Herlufsen
Når bare man kan få lov til at hjælpe. En beretning om »International Børnehjælp«
1975, s. 58-64. Ill.

Behrens, Carl P.
I Polen går næsten alle børn i søndagsskole
1983, s. 90-92. Ill.

Bengtsson, Gustaf
Højskole på Lolland
1969, s. 34-41. Ill.

Bertouch-Lehn, Rudolph
En klosterbog fra Nysted. (Resumé af afhandling af Tue Gad)
1972, s. 30-37. Ill. Litt.henv.

Bertouch-Lehn, Rudolph
Nogle »glemte« gravminder. Om Rud. Bertouch-Lehns bog om lolland-falsterske gravminder.
1971, s. 80-83.

- Blockmann, Ebbe
Der var ikke plads til dem i her-
berget
1988, s. 7-8.
- Bojesen, Palle Bo
Regionalprogrammet og det kir-
kelige stof
1975, s. 25-27.
- Bojsen, Hakon
Kirkedage i Hannover 1967
1967, s. 25-26.
- Boyhus, Else-Marie
Dåbstøj på museum fortæller
historie. Om bondestandens kri-
stentøj ud fra samlinger på de
lolland-falsterske museer
1977, s. 54-66. Ill. Litt.henv.
- Boyhus, Else-Marie
Han så et museums muligheder
1976, s. 61-63. Ill.
- Boysen, Johs. B.
Tilbageblik. Nogle betragtninger
over Smålandenes kirke i det
tolvte århundrede med henblik
på det begyndende byggeri af
teglstenskirker, set ud fra et
pastorat i Lollands sødistrikt
1971, s. 26-45. Ill.
- Brandt, Jørgen Gustava
En skitse om B. S. Ingemann
1989, s. 12-22. Ill.
- Brøgger, Poul
En ny kirke
1990, s. 65-83. Ill.
- Brøndum, Louis
Præstens tale ved begravelsen
1978, s. 26-31.
- Bukdahl, Else Marie
Om Hein Heinsens kirkekunst
1991, s. 86-88. Ill.
- Bøggild, Jens
Fuglsangs herligheder
1987, s. 23-26. Ill.
- Capellen, Irenæus
Det hellige år 1975 i den katol-
ske kirke
1974, s. 17-25. Litt.henv.
- Chalmer, Morten
Landsbykirkernes omgivelser i
Storstrøms amtskommune
1982, s. 64-66.
- Christensen, Bent
Hvorfor nu præst?
1971, s. 67-69.
- Christensen, Bent
Så småt – så stort –
1987, s. 7-8.
- Christensen, Poul
At se Gud ind i hjertet
1979, s. 5-6.
- Christiansen, Henrik
Om dåben og undervisningen
på dåbens grund
1977, s. 12-17. Ill.
- Clausen, Leif
Lindeskovkirken i Nykøbing F.
1986, s. 97-98. Ill.
- Cöster, Margareta Brandby
Underet i Selma Lagerlöfs forfat-
terskab
1988, s. 9-17.
- Davidsen, Valdemar
At tale med Kristus og tolke

- med Paulus
1979, s. 78-93. Ill.
- Davidsen, Valdemar
Da tidens fylde kom, udsendte
Gud sin søn (Gal. 4,4a)
1972, s. 5-7.
- Davidsen, Valdemar
Mit lange liv som præst. Uddrag
af foredrag ved Jette Walther
Birk
1991, s. 11-18. Ill.
- Davidsen, Valdemar
Stokkemark kirkes restaurering
1970, s. 55-59. Ill.
- Dickmeiss, Chr.
Folke- og frikirke. En lykkelig
blanding
1972, s. 38-51. Ill.
- Dijnes, Torben
Emil Aarestrup, doktoren og
digteren i Nysted
1972, s. 19-29. Ill.
- Dijnes, Torben
Kaj Munk – livets mand
1975, s. 40-57. Ill.
- Dreiøe, Hans
Sekstende Søndag efter Trinita-
tis. Luk. Ev .Kap 7, v. 11-16. Vor
død og Guds søns røst.
1975, s. 35-39. Litt.henv.
- Edwardsen, Finn
Et syn på konfirmationen i vor
tid
1986, s. 84-96. Ill.
- Edwardsen, Finn
»Om de faktiske forhold i jern-
industrien« eller om kirkeblads-
produktion i den ny tid
1988, s. 87-89.
- Ellekilde, H. F.
Avnede kirkes restaurering
1970, s. 60-63. Ill.
- Ellerbek-Petersen, Finn
Det hellige gudmor-embede
1977, s. 46-50. Ill.
- Ertner, Jørgen
Evangeliets klare og lyse dag
1968, s. 7-15.
- Esbjørn, Erik
Da vi sidst skulle have ny sal-
mebog
1981, s. 34-40. Ill.
- Esbjørn, Erik
Den evangeliske gudstjenestes
helhed
1979, s. 65-73. Ill.
- Esbjørn, Erik
40-året for Danmarks befrielse
1985, s. 44-47. Ill.
- Exner, Bent
Altersølvets vedligeholdelse og
restaurering
1985, s. 82-88. Ill.
- Feier, Sv. Aa.
»Hvis det sker, at forældrene dør
→ Tager dåbsforældre fadder-
situationen alvorligt? Nogle juri-
diske betragtninger
1977, s. 51-53.
- Felter, Immanuel
Biskop Haldor Hald in memo-
riam
1969, s. 53-54. Ill.

- Felter, Immanuel
Dåben – en gave for livet
1977, s. 26-36.
- Felter, Immanuel
Et gådefuldt fund
1973, s. 55. Ill.
- Felter, Immanuel
Greve Frederik Reventlow
1973, s. 52-53. Ill.
- Felter, Immanuel
Halfdan Høgsbro – in memoriam
1976, s. 22-25. Ill.
- Felter, Immanuel
Hans Drejø – i hundredåret for hans fødsel. 1875-1975
1975, s. 28-34. Ill. Litt.henv.
- Felter, Immanuel
Himmeldronningen fra Maribo
1975, s. 14-22. Ill. Litt.henv.
- Felter, Immanuel
Hvad formår vi – og hvad når vi? Afskedshilsen til stiftet
1978, s. 76-78.
- Felter, Immanuel
Landemodesalen i Maribo Domkirke fylder 300 år
1985, s. 99-102. Ill. Noter. Litt.henv.
- Felter, Immanuel
Margrethe-kalken i Maribo Domkirke
1980, s. 49-54. Ill. Noter og litt.henv.
- Felter, Immanuel
Maribo Domkirkes messeklæder
1978, s. 46-55. Ill.
- Felter, Immanuel
Med vort støv fortroligt. En julebetragtning
1971, s. 5-7.
- Felter, Immanuel
Provst Georg Søndergaard
1969, s. 60-61. Ill.
- Felter, Immanuel
Provst Valdemar Davidsen
1974, s. 71-72. Ill.
- Felter, Immanuel
Reformationen 1517-1967
1967, s. 7-14.
- Felter, Immanuel
Skal den danske højmesse ændres?
1986, s. 18-30. Ill. Noter.
- Felter, Immanuel
Stiftsfondets kursusvirksomhed
1976, s. 53-55.
- Fibiger, Johs.
»I skal få kraft, når Helligånden kommer over Eder!«
1971, s. 77-79. Litt.henv.
- Fogde, Henning
Kristendomsundervisning i skole og kirke
1974, s. 9-16.
- Frandsen, Agner
Mindeord. (Om Olav Refshauge)
1971, s. 66.
- Frandsen, Helge Quist
Menighed og præst
1987, s. 35-46. Ill.
- Frandsen, Ib og (P. Konge-Hansen)
Hyldebusk på kirketaget udløste

- stor restaurering
1978, s. 79-82.
- Frandsen, Ib
Vore kirkelige skatte må bevares: Kirkemur og fundamenter
1977, s. 84-92. Ill.
- Gadegård, Niels H.
Alterets historie
1980, s. 55-62. Ill.
- Gammeltoft-Hansen, Bendt
Magi i kirketårnet
1984, s. 45-54. Ill.
- Gissel, Georg
Den nye konfirmandstue i Nebelunde præstegård
1968, s. 52-53. Ill.
- Grane, Leif
Om pavedømmets historiske og teologiske indhold
1989, s. 33-41. Ill.
- Gredal, Peter
Sankt Nikolai-spirets stormfulde historie
1984, s. 78-86. Ill.
- Grinder-Hansen, Poul
Tårne af træ
1984, s. 34-44. Ill.
- Grubb, Povl
Nyt initiativ – gammel idé
1976, s. 72-74. Ill.
- Græsholt, Thorkild
Allan Peder Lorentzen Pedersen
1990, s. 96. Ill.
- Græsholt, Thorkild
Besøg i et afrikansk stift
1976, s. 8-14. Ill.
- Græsholt, Thorkild
Biskop T. Græsholts tale ved provstecreationen
1973, s. 56-58.
- Græsholt, Thorkild
Domprovst Immanuel Felter
1978, s. 56-57. Ill.,
- Græsholt, Thorkild
Folk og kirke
1983, s. 33-39. Ill.
- Græsholt, Thorkild
Fordi vi er ét i Kristus
1985, s. 52-53.
- Græsholt, Thorkild
Gensyn med den indiske kirke
1973, s. 7-9.
- Græsholt, Thorkild
I begyndelsen var Ordet – Juleprædiken over Joh. 1,1-14.
1970, s. 5-7.
- Græsholt, Thorkild
I Grundtvig-året – en salme-historisk iagttagelse
1983, s. 46-48. Ill.
- Græsholt, Thorkild
Lidt om ikoner
1974, s. 26-32. Ill.
- Græsholt, Thorkild
Mi naabo, Per Sme –
1974, s. 54-58. Ill.
- Græsholt, Thorkild
39 år i stiftets tjeneste
1981, s. 74. Ill.
- Græsholt, Thorkild
Noget om at prædike
1987, s. 53-59.

- Græsholt, Thorkild
Ny på stiftamtmandsposten
1980, s. 124. Ill.
- Græsholt, Thorkild
Nyreligiøse bevægelser
1986, s. 31-37.
- Græsholt, Thorkild
Om religionernes væsen – og
måden at være menneske på
1984, s. 21-26. Ill.
- Græsholt, Thorkild
Om Poul Martin Konge-Hansen
1989, s. 94. Ill.
- Græsholt, Thorkild
Provst Poul Christensen
1980, s. 104-105. Ill.
- Græsholt, Thorkild
Stiftets tre nye provster
1979, s. 32-34. Ill.
- Græsholt, Thorkild
Tak for 20 års indsats
1980, s. 123-124. Ill.
- Græsholt, Thorkild
Tale ved provst Allan Pedersens
creation på landemodet 1974
1974, s. 68-70.
- Græsholt, Thorkild
Tale ved provstecreationen på
landemodet 1970
1970, s. 48-50.
- Græsholt, Thorkild
Tale ved provstecreationen på
landemodet 1973
1973, s. 56-58.
- Græsholt, Thorkild
Werner Willerslev-Olsen
1991, s. 92. Ill.
- Gustav, V.
Rødbyhavn kirkes menigheds-
lokaler
1968, s. 48-51. Ill.
- Gylling, J. E.
Far og lærer – om dåben: Den
kristne børnelærdom og for-
ældreholdningen
1977, s. 37-39.
- Hald, Haldor
Forventninger til Strukturkom-
missionen
1967, s. 15-21.
- Hald, Haldor
Pastor Daniel Johansen
1968, s. 37. Ill.
- Hald, Haldor
Provst C. P. Agger
1968, s. 36. Ill.
- Hald, Haldor
(Tale ved) Provstecreationen i
Maribo domkirke
1968, s. 25-27.
- Hald, Haldor
Uppsala-mødet 1968
1968, s. 16-20.
- Hallqvist, Britt G.
De hører sammen med Himlen
(Digt)
1977, s. 24-25. Ill.
- Hansen, Hans-Ole
Landskabets nagler
1982, s. 38-45. Ill.
- Hansen, Jørgen Ernst
Organisten før og nu – og i
fremtiden
1981, s. 103-110. Ill.

Hansen, K. Melsom
Sognepræst Cajus Madsen.
1973, s. 54. Ill.

Hansen, Marius
Hvornår kom den kristne kirke
til Lolland – og hvorfor ligger
de Sydllandske kirker så tæt i
landskabet?
1982, s. 16-26. Ill.

Hansen, Marius
Kloster og latinskole i Nakskov
1971, s. 46-56. Noter. Litt.henv.

Hartvig, Kjeld
Kirkespil – gøgleri for liebhavere – eller et nyt værktøj i evangeliets tjeneste
1967, s. 22-24.

Hasselager, Finn
En traditionsbærende kulturfor-
nyer
1976, s. 56-58. Ill.

Havsteen-Mikkelsen, Sven
En tale om noget andet. Holdt i
forbindelse med afsløringen af
to glasmosaikker i Risskov kirke
søndag den 20. april 1975
1990, s. 93-95.

Haystrup, Helge
Fra Kristi stridsmænd til kristen
kejserdyrkelse
1972, s. 8-18. Ill. Noter.
Litt.henv.

Haystrup, Helge
Jacobineren fra Lolland.
1973, s. 10-25. Ill. Noter.
Litt.henv.

Haystrup, Helge
Kalkmalerier
1974, s. 45-53. Ill.

Heilskov, Georg
Gerhard Rasmussen
1969, s. 24-33. Ill. Litt.fortegn.

Heinsen, Hein
Stenen og ånden. Tale ved over-
dragelse af to skulpturer til Han-
delshøjskolen i København.
(Om Babel og pinse)
1991, s. 89-90. Ill.

Helledie, Niels
Hvorledes man gennem kunsten
oplever kristendom som virke-
lighed
1989, s. 93. Ill.

Helleskov, Flemming
Provst Klitgaard Sørensen
1970, s. 51. Ill.

Helleskov, Flemming
Ungdom på vej ud af kirken
1970, s. 19-28. Ill.

Herlufsen, Karen – se:
Beck, Jeff

Herlufsen, V.
Da klared det op i østerlid til
dejligste morgenrøde
1977, s. 5-6.

Herlufsen, V.
Verdensperspektiv ved døbefon-
ten
1971, s. 84-87. Ill.

Herlufsen, V.
Vor nye biskop
1969, s. 8-9. Ill.

Hermansen, Gunnar
Alteret som midtpunkt i den ny
centralkirke
1980, s. 106-111. Ill.

- Hertig, Henrik
De Horbelev-hoveder
1990, s. 55-64. Ill. Noter.
Litt.henv.
- Hofflund, S.F.
Fremtid og håb. Luk. ev., kap.
2., v. 1-14.
1974, s. 5-8.
- Hofflund, S. F.
En foregangsmand. Om Otto
Grundtvigs præstetid på Falster
1969, s. 10-23. Ill.
- Holm, Jørgen
Præstegårdshaverne – og deres
fremtid
1983, s. 93-102. Ill.
- Holmgaard, Jens
Kirkegangen i 1700-tallet
1988, s. 32-43. Ill.
- Hornshøj-Møller, Stig
Kalkmalerier på kirkehvælvning
1983, s. 106-114. Ill.
- Husted, I.
Nørre Alslev kirke. Reparations-
og istandsættelsesarbejder 1971-
1972
1973, s. 71-77. Ill.
- Hvas, Søren Lodberg
Konfirmation og dåb
1977, s. 40-45. Litt.henv.
- Hvas, Søren Lodberg
Mellem tro og opdragelse
1983, s. 72-79. Ill.
- Hægstad, Arne
Anehal og/eller gudshus?
1978, s. 38-45. Ill.
- Hægstad, Arne
Den genfundne gravramme i
Fejø kirke. Et bidrag til Lolland-
Falsters præstehistorie i 1600-tal-
let
1986, s. 105-110. Ill.
- Hægstad, Arne
En oblatæske af – fiskeben!
1982, s. 89-91. Ill.
- Hægstad, Arne
Et ukendt Grundtvig-brev fra
1824.
1978, s. 93-102. Ill.
- Hægstad, Arne
Fra døbefont til blomsterkum-
me. Nogle træk af vores døbe-
fontes historie og skæbne
1977, s. 67-75. Ill. Litt.henv.
- Hægstad, Arne
Fra kirkestævne til sognestævne
1984, s. 108-109. Ill.
- Hægstad, Arne
Hvad kirkeskibet gemte
1986, s. 99-101. Ill.
- Hægstad, Arne
» – med venner i lys vi tale«
1987, s. 47-52. Ill.
- Hægstad, Arne
Mestersangeren fra Nürnberg.
Skomager Hans Sachs – og hans
bidrag til reformationen
1983, s. 80-82. Ill.
- Hægstad, Arne
Reformationen og vor salme arv
fra reformationsjubilerne
1986, s. 65-69.

- Hægstad, Arne
Reravius i Ringsebølle
1987, s. 73-74.
- Hægstad, Arne
Slægtsforskning og kirkebøger –
en håndsrækning til slægtsfor-
skere i Lolland-Falsters stift
1984, s. 102-104. Ill.
- Hægstad, Arne
Søllested kirkes »kasketter« (Om
alen-mål)
1979, s. 94-97. Ill. Litt.henv.
- Hægstad, Arne
Thomas Kingo på Lolland og
Falster
1984, s. 63-72. Ill.
- Hægstad, Tove Meyer
Aldrig flygte fra hverdagen, hel-
lere blive ven med den –. Fugl-
sangs nye forstanderpar
1978, s. 87-90. Ill.
- Hægstad, Tove Meyer
Alterdugen – og kirkelig kunst
1980, s. 102-103. Ill.
- Hægstad, Tove Meyer
Dobbeltportræt af Refugiet Fugl-
sangs nye forstanderpar
1977, s. 103-107. Ill.
- Hægstad, Tove Meyer
Fremmedheden mellem menne-
sker – et tidens problem
1985, s. 48-51. Ill.
- Hægstad, Tove Meyer
Godt nyt om præstegårdshaver
1985, s. 93-98. Ill.
- Hægstad, Tove Meyer
»Jeg har altid gerne villet være
præst«. (Interview med dom-
provst Ole Jensen)
1978, s. 58-61. Ill.
- Hægstad, Tove Meyer
Kirkekunst i forkyndelsens tje-
neste
1977, s. 78-83. Ill.
- Hægstad, Tove Meyer
Kirkemusikkens ny kraftcentre
1981, s. 76-85. Ill.
- Hægstad, Tove Meyer
Kirken må være dér, hvor folket
er!
1984, s. 105-107. Ill.
- Hægstad, Tove Meyer
Klimaet i kirkerummet
1977, s. 93-97. Ill.
- Hægstad, Tove Meyer
Ny musik i kirken – på gamle
instrumenter
1981, s. 63-70. Ill.
- Hægstad, Tove Meyer
Opus-leg på Fuglsang
1981, s. 89-92. Ill.
- Hægstad, Tove Meyer
»Provst-Exnerfredningernes
mand«
1982, s. 67-70. Ill.
- Hægstad, Tove Meyer
Præstegårdshaverne og deres
fremtid: Omsider lysner det for
Moseby præstegårdshave og
»problem«-skov
1984, s. 59-62. Ill.
- Hægstad, Tove Meyer
Præstekoner gør status
1976, s. 26-35. Ill.

- Hægstad, Tove Meyer
Sikring og pleje af de kirkenære omgivelser
1982, s. 7-9. Ill.
- Hægstad, Tove Meyer
Skib og havfrue til Askø kirke
1977, s. 98-101. Ill.
- Hægstad, Tove Meyer
Skæbnetime for bevaringen af Lolland-Falsters gravminder
1976, s. 64-71. Ill.
- Høeg, Gregers
Om Saksøbing Kirkes tårn og spir
1987, s. 75-77. Ill.
- Høgel, Sten
Stemmebrug i kirken. Om efteruddannelse af præster og kirkesangere og om menighedssangen i vore kirker
1981, s. 41-45. Ill.
- Jacobi, Finn
Hvad ligger der bag nyreligiøsitet?
1991, s. 55-66. Ill.
- Jacobsen, Johs. W.
Mellem fortolkning og prædiken – bibelarbejde og bibelsyn
1991, s. 44-54. Ill.
- Jacobsen, Johs. W.
Ved dagens begyndelse. (Fem radioforedrag i anledning af 500 året for Martin Luthers fødsel)
1983, s. 66-71. Ill.
- Jensen, Johs. Melchior
Menighedslokaler og børne- og ungdomshus
1984, s. 96-99. Ill..
- Jensen, Ole
Jeres hjerter forfærdes ikke
1980, s. 73-76.
- Jensen, Ole
Kirken i bymiljø: Religionstabet i industrisamfundet
1982, s. 54-63. Ill.
- Jensen, Ole
Kristendommen og det hellige
1979, s. 35-45.
- Jensen, Ole
Når præsten skal på kursus
1983, s. 104-105.
- Jensen, Ole
Om folkekirkens struktur
1984, s. 52-58.
- Jensen, Ole
Opbrud og nedslag
1985, s. 41-43. Ill.
- Jensen, Ole
Velkommen igen, Guds engle små
1983, s. 5-6.
- Jepsen, Bent Søholm og Bent Løjtant
Kirkedigernes kulturplanter er levende fortidsminder, der må bevares
1982, s. 78-88. Ill. Litt.henv.
- Jepsen, Holger
Kristi kirke og Den danske Folkekirke
1990, s. 27-36. Ill.
- Jepsen, Holger
To former for julesalmer – den universelle og den inderlige
1986, s. 5-6.

- Johansen, D.
Rødby Havn kirke
1967, s. 32-34. Ill.
- Johansen, Johannes
I salmemagerværkstedet
1981, s. 16-23. Ill.
- Johansen, Johannes
Kirken den er et gammelt hus
1982, s. 10-15. Ill.
- Johansson, Kurt
Det banale og det sakrale
1981, s. 5-6.
- Jørgensen, H. O. Thang
Søllested Klokketabel
1967, s. 42. Ill.
- Jørgensen, Hasse N.
Den sidste fjende
1990, s. 85-92. Ill.
- Jørgensen, Torben
Krise?
1990, s. 8-9.
- Kalmeyer, Poul
Gurreby kirke
1967, s. 35-38. Ill.
- Kalmeyer, Poul
Skovlænge kirke
1968, s. 42-43. Ill.
- Kasamaa, Kalle
Estlands luthersk-evangeliske
kirke (EELK) i Sovjetstaten
1990, s. 10-14.
- Kjær-Hansen, Kai
Hvad skal vi gøre?
1975, s. 7-13.
- Koch, Hanne Dahlerup
Arkæologiske undersøgelser af
Maribo Kloster 1987-1988.
1989, s. 65-79. Ill. Noter.
Litt.henv.
- Kokholm, Harry
Skelby – Gedesby – Gedser.
Danmarks sydligste kirker og
sogne
1973, s. 59-70. Ill.
- Konge-Hansen, Poul
En julens fuga – i ord
1982, s. 5-6.
- Konge-Hansen, Poul
Faldet i dåbsprocenten på Lol-
land-Falster tiltager fra år til år
1978, s. 8-9. Ill.
- Konge-Hansen, Poul
Folkekirkens Ungdomskors 10-
års jubilæumsstævne
1977, s. 76-77.
- Konge-Hansen, Poul
Gravminder på vore kirkegårde
1982, s. 92-98. Ill.
- Konge-Hansen, Poul
Historien om to kirkeklokker
1976, s. 15-20. Ill.
- Konge-Hansen, Poul
Hvad skal barnet hedde?
1982, s. 99-102.
- Konge-Hansen, Poul
Og døden danser –
1974, s. 38-44. Ill.
- Konge-Hansen, Poul
Tak for husly til 700 sangere
1978, s. 91-92. Ill.
- Konge-Hansen, Poul
Tørre tal om vor dåbspraksis
1977, s. 7-11. Ill.

- Konge-Hansen, Poul – se også
Frandsen, Ib (s. 146)
- Krab-Johansen, Bjørn
At fortælle bibelhistorie for børn
og voksne er at dele livet med
dem
1983, s. 40-45. Ill.
- Krohn, Volmer
Far kom og var hos mig
1978, s. 5-7.
- Kaalund, Bodil
Kunst og kirke
1987, s. 17-22. Ill.
- Larsen, Bent Bang
Lolland-Falsters teglstenskirker
og østersøhandelen
1990, s. 37-54. Ill.
- Larsen, Mogens
Den kostbare varme
1970, s. 29-37. Ill.
- Lindahl, Fritze
Gammelt altersølv
1980, s. 27-48. Ill. Noter.
Litt.henv.
- Lindhardt, P G.
300-året for Danmarks og Nor-
ges Kirke-Ritual
1985, s. 7-22. Ill.
- Lindqvist, Karl
Om at snakke forbi hinanden
1968, s. 21-24.
- Lose, Jens
Præstegården – præstens gård
1991, s. 79-85. Ill.
- Lund, Carsten
Köhne-orglet i Sakskøbing kirke
1972, s. 71-76. Ill.
- Lyngsø, Jens T.
Refugiet Fuglsang
1971, s. 57-60. Ill.
- Lyster, Jens
Rødbypræstens Dåbssalme
1987, s. 60-72. Ill.
- Lütken, Sigrid
Et tilskud af glæde over livets
rigdom. Om udsmykning af
vore nyere kirker
1988, s. 57.
- Løjtnant, Bent – se Jepsen, Bent
Søholm
- Madsen, Ejnar
Guds fred på jord
1985, s. 5-6. Ill.
- Maercken, Traugott
De protestantiske kirker i Øst-
tyskland
1990, s. 15-22. Ill.
- Muld, Orla T.
Noget om klokker i almindelig-
hed – de Utterslevs i særdeles-
hed
1968, s. 38-41. Ill.
- Mussegaard, Tine
Kirketagsrestauration – et godt
håndværksarbejde
1986, s. 102-104. Ill.
- Møller, C. O. Tscherning
Klokkespil i Nykøbing F. kirke
1970, s. 52-54. Ill.
- Møller, C. O. Tscherning
Således elskede Gud verden!
1969, s. 5-7.
- Møller, Dorthe Falcon
Musikinstrumenter på kalkmale-

- rier i Lolland-Falsters kirker
1981, s. 55-62. Ill.
- Nabe-Nielsen, F.
Jørgen Ringnis. En lolland-falstersk billedskærer
1970, s. 8-18. Ill.
- Nabe-Nielsen, F.
Kunstnere fra 1700-, 1800- og 1900-årene og deres arbejder (især alterbilleder) i Lolland-Falsters stifts kirker
1973, s. 26-47. Ill. Litt.henv.
- Nellemann, Georg
Den polske indvandring og den katolske kirke på Lolland-Falster
1989, s. 23-32. Ill.
- Nielsen, E. Møller
Kirkecenter i nær-miljø på Østerbro, Nykøbing F.
1984, s. 100-101. Ill.
- Nielsen, Erik A.
Dend, som gjorde øret, skulle hand ikke høre?
1984, s. 7-20. Ill.
- Nielsen, Flemming O.
Rejsebrev fra Sydfrankrig
1985, s. 63-71. Ill.
- Nielsen, Frimodt Krogh
Velbekomme igen med Guds engle små
1984, s. 5-6.
- Nielsen, Henning
Rids af 2. Textrækkes Tilblivelseshistorie
1985, s. 23-40. Ill.
- Nielsen, Hermod
Bandholm præstegårds nye konfirmandstue
1967, s. 41. Ill.
- Nielsen, Hermod
Nogle tanker om konfirmandundervisningen
1970, s. 38-42.
- Nielsen, Jacob Fløe
Prædiken til første adventssøndag efter første tekstrække
1989, s. 7-11. Ill.
- Nielsen, Jacob Fløe
Sjæl og legeme i Grundtvigs tænkning
1986, s. 7-17. Ill.
- Nielsen, Jesper Herbert – se Arp, Otto
- Nielsen, Jørgen
Men jeg fik aldrig sagt det til præsten
1974, s. 33-37. Ill.
- Nielsen, Lars Graff
En klokkesag med historiske perspektiver
1985, s. 103-110. Ill.
- Nielsen, Mogens
Møllevang. Lejr- og kursuscenter for børn, unge og voksne
1968, s. 56-57. Ill.
- Nielsen, Poul
Kirken og arbejderen
1975, s. 65-69.
- Nielsen, Richard
Gravstedets jura
1978, s. 32-37. Ill.
- Nielsen, Simon A.
* – De er ikke værd at ofre film

- på!
1971, s. 18-25. Ill.
- Nielsen, Svend Aage
Boles – ikke længere så gådefuld!
Nyt lys over kalkmalerier i Toreby kirkes sakristi
1989, s. 89-92. Ill.
- Nisbeth, Ole
Salmesang i Folkeskolen
1981, s. 25-28. Ill.
- Norn, Otto
Guds hus og kirke nu – og forhen
1987, s. 9-16. Ill.
- Nyberg, Tore
Den hellige Birgitta i jubilæumsåret
1991, s. 19-31. Ill.
- Nyord, Morten
Lov og pris – Kirkemusikkens muligheder inden for musikloven
1981, s. 46-50. Ill.
- Nørgård-Sørensen, Søren
Folkekirkelige betragtninger
1990, s. 23-26.
- Ohl, Bjørn
Bregninge kirke har fået klanghus
1976, s. 80-84. Ill. Litt.henv.
- Ohl, Bodil og Bjørn
Rejsebrev fra Australien
1984, s. 87-95. Ill.
- Oldenburg, Claus
Hvem har lyst til at gå i kirke?
1987, s. 27-34. Ill.
- Olesen, Ole
Orglet – instrumenternes droning
1981, s. 7-15. Ill.
- Olofson, Carina
Blade af min islandske dagbog
1974, s. 59-67.
- Olofson, Preben
Konfirmandstuen i Radsted
1968, s. 54-55. Ill.
- Olofson, Preben
Menighedsrådenes medansvar for konfirmandundervisningen
1972, s. 55-65. Ill.
- Olsen, E. Bjørn
Hvad bestiller et menighedsråd?
1984, s. 73-77. Ill.
- Olsen, Erik Bjørn
Ved valget af præst
1979, s. 46-49. Ill.
- Overgaard, Frands Ole
Den danske folkekirke upartisk betragtet
1982, s. 27-37. Ill.
- Pedersen, A. F. Nørager
Ordet stod op af døde
1979, s. 50-64. Ill.
- Pedersen, Allan
Julen er ikke forklarelsens lys, men tilgivelsens!
1976, s. 5-7.
- Pedersen, Allan
Kirken i landsognet: Folkeligt fællesskab
1982, s. 46-53. Ill.

- Pedersen, Allan
Provst Arne Stærmosé
1978, s. 83-84. Ill.
- Pedersen, Allan
Velkommen hjem!
1991, s. 8-10.
- Pedersen, Thomas Viggo
Endnu i 300-året bruges Bach-
Händel på livet løs i den danske
kirke
1985, s. 54-62. Ill.
- Petersson, Birgit
Dødsriterium og ny teknologi
1989, s. 49-54.
- Poulsen, Niels Jørgen
Slægtens sidste mand. Richard
Rud og Rud'ernes kapel ved
Halsted Kirke
1978, s. 62-75. Ill. Litt.henv.
- Prenter, Regin
Herrens bord
1980, s. 83-90.
- Rasmussen, Henning
Hvilke tanker gør man sig med
en menighedsrådsforening?
1975, s. 70-73.
- Rasmussen, Henning
Mellemkirkelige forbindelser til
Polen
1991, s. 74-78. Ill.
- Reich, Ebbe Kløvedal
Grundtvigs arv til os: Forjættel-
sens vovemod
1983, s. 20-32. Ill.
- Riiser, Henning
Musik i kirken
1981, s. 51-54. Ill.
- Riising, Anne
Biskop Hans Mikkelsens dag-
bøger 1626-41. Biskoppen og
hans dagbøger
1991, s. 32-43. Ill.
- Riising, Anne
Prædikenen i Danmark – før og
efter reformationen
1986, s. 38-44. Ill.
- Roland, Nils C.
»Jeres kirker« 15 år – et eksem-
pel på kirkebladssamarbejde
1988, s. 80-86. Ill.
- Roland, Nils C.
Jesu barndomshistorie
1980, s. 5-6.
- Roland, Nils C.
Om at undervise konfirmander
1983, s. 49-55. Ill.
- Roland, Nils C.
Provst Viggo Daniel Herlufsen
1978, s. 85-86. Ill.
- Roland, Nils C.
Tove Meyer Hægstad
1988, s. 92. Ill.
- Roland, Nils C.
Udbredelsen af evangeliet
1976, s. 85-88.
- Samson, Helle
Bispegårdens kontorlokaler –
udvidet og ombygget
1987, s. 78-80. Ill.

- Sjö-Rasmussen, Ib
 Danske sygehuspræsters Samråd
 1967, s. 27-31.
- Sjö-Rasmussen, Ib
 Gloslunde kirkes restaurering
 1967, s. 43-45. Ill.
- Skibsted, Charlotte
 Den lille kirkegård – i moderne
 tid
 1982, s. 71-77. Ill.
- Skibsted, Charlotte
 Errindlev kirkegård
 1991, s. 67-73. Ill.
- Skibsted, Charlotte
 Torkildstrup Præstegårdshave
 1989, s. 80-88. Ill.
- Skjøt-Pedersen, H.
 Biskop Johannes John Aschlund
 Ammundsen
 1973, s. 48-51. Ill.
- Skjøt-Pedersen, H.
 Erindringer om lollandske deg-
 ne
 1981, s. 86-88. Ill.
- Skjøt-Pedersen, H.
 Fyrré år efter –. Fra min præste-
 tid i Døllefælde-Musse
 1971, s. 8-17. Ill.
- Skjøt-Pedersen, H.
 Lolland i gamle dage. (Referat af
 udsnit af Peder Chr. Rhode:
 Samlinger til Laaland og Falsters
 Historie, 1776)
 1976, s. 43-52. Ill.
- Skjøt-Pedersen, H.
 Lollandsk kirkeliv før og nu
 1980, s. 113-119. Ill.
- Skjøt-Pedersen, H.
 Minder fra gamle præstegårds-
 haver
 1983, s. 58-64. Ill.
- Skjøt-Pedersen, H.
 Præstemangelen og Lolland-Fal-
 ster stift
 1979, s. 30-31.
- Skov, Erik
 Alterbord og Helgengrav
 1980, s. 91-101. Ill. Litt.henv.
- Skov, Erik
 Alterbordets udsmykning
 1980, s. 63-72. Ill.
- Skov, Erik
 Alterstager
 1980, s. 77-82. Ill.
- Skov, Erik
 Altertavlerne i Lolland-Falsters
 stift
 1980, s. 7-26. Ill.
- Skov, Erik
 Kulturhistorie i gravminder
 1978, s. 10-25. Ill.
- Skov, Erik
 Lolland-Falsterske prædikestole.
 1979, s. 7-29. Ill. Fortegnelse
 over prædikestole i Lolland-Fal-
 sters Stift.
- Slot-Henriksen, Rolf
 Meditation – en glempt dimen-
 sion i kirken
 1986, s. 70-83. Ill.
- Ström, Ingmar
 Præsten og konfirmanden
 1983, s. 56-57. Ill.

- Stærmosé, Arne
Det himmelske lys
1975, s. 5-6.
- Stærmosé, Arne
Strandkirken ved Marielyst
1969, s. 57-59. Ill.
- Sølvhøj, Hans
Kirken og massemedierne
1975, s. 23-24.
- Søndergaard, Georg
Den store glæde
1968, s. 5-6.
- Sørensen, S. Klitgaard
Kalkmalerierne i Slemminge kirke
1968, s. 44-46.
- Sørensen, S. Klitgaard
Provst Svend Folmer Hoflund
1974, s. 73-74. Ill.
- Sørensen, Søren
Ny tekst til Luciamelodien
1976, s. 21.
- Sørensen, Åge
Sådan arbejder kirkemaleren
1976, s. 75-79.
- Teuber, Ulrich
Ungdommen og kristendommen. (Om musik og ungdom i kirken)
1979, s. 74-77.
- Therkildsen, Ulla Vester
»Da jorden bævede og solen formørkedes«
1988, s. 58-59. Ill.
- Therkildsen, Ulla Vester
Historien bag restaureringen af præsteepitafiet i Købelev kirke
1985, s. 90-92. Ill.
- Tjalve, Lars
Folket, fortællingen og forkynnelsen
1983, s. 7-19. Ill.
- Trampedach, Kirsten
Vindeby kirkes kalkmalerier
1988, s. 44-56. Ill.
- Varming, Jens Chr.
Toreby kirke
1988, s. 18-31. Ill.
- Vick, W.
Lidt om noget før 1950. (Om polakkerne på Lolland)
1971, s. 70-76.
- Villadsen, Anne Birgitte
Da den lutherske familie mødtes i Budapest
1984, s. 27-33. Ill.
- Villadsen, Anne Birgitte
Hatten af for kirken! Beretning om en usædvanlig »restaurering« af tagrytteren på Kappel kirke
1988, s. 90-91.
- Villadsen, Birgitte
Langø – en ø, en by, en kirke i 75 år
1976, s. 59-60. Ill.
- Villadsen, Birgitte
Mor og præst – om dåben: Børnene hører sammen med Himlen
1977, s. 18-23.
- Villadsen, Holger
Revision af dansk højmesse
1988, s. 70-79.

Warming, Per
Gustaf Bengtssons sange til
dagen og vejen
1983, s. 83-87. Ill.

Østergaard, Hans Jørgen
Hvorfor nye salmemelodier?
1976, s. 36-42. Ill.

Østergaard, Hans Jørgen
Musiklivet i Maribo Domkirke
overfor stor fornyelse
1985, s. 111-113. Ill.

Østergaard, Hans Jørgen
Salmesangens »top tyve«
1981, s. 29-33. Ill.

Østergaard, Hans Jørgen
Tag kirkerummets temperatur
og undgå skader på orglet
1977, s. 98-100.

